

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO

Katowice, dnia 31 maja 2024 r.

Poz. 4034

UCHWAŁA NR II/5/2024 RADY GMINY MSTÓW

z dnia 27 maja 2024 r.

w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Mstów na lata 2024-2027”

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 609), w związku z art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840 z późn. zm.)

Rada Gminy Mstów uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Mstów na lata 2024-2027”, zaopiniowany pozytywnie przez Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Mstów.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia jej ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Śląskiego.

Przewodniczący Rady Gminy Mstów

Krzysztof Choryłek

Załącznik do uchwały Nr II/5/2024
Rady Gminy Mstów
z dnia 27 maja 2024 r.

GMINA MSTÓW
GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
2024-2027

Opr. Jadwiga Borowska -Antoniewicz

Mstów 2023

Spis treści

1. Wstęp.....	4
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.....	5
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	7
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.	14
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami... 14	
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	20
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	29
5.1. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy.	29
5.2. Charakterystyka zasobów stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego.....	36
5.2.1. Historia obszaru gminy	39
5.2.2. Krajobraz kulturowy dziedzictwo materialne.....	53
5.2.3. Zabytki nieruchome.....	54
5.2.4. Zabytki ruchome	73
5.2.5. Zabytki archeologiczne	73
5.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych	82
5.2.7. Dziedzictwo niematerialne	82
5.3. Zabytki objęte formami ochrony.....	85
5.3.1. Rejestr zabytków	85
5.3.2. Ustalenia ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego	88
5.4. Gminna Ewidencja Zabytków	93
5.5. Zabytki o największym znaczeniu.....	102
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy - analiza SWOT.....	105
7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami. 108	
7.1. Kierunki działań i zadania programu opieki	110
8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami.....	118

9. Kryteria i wskaźniki oceny realizowanych zadań.....	121
10. Źródła finansowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.....	122
10.1. Dotacje	123
10.2 . Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.....	124
10.3. Środki Unii Europejskiej.....	127
11. Realizacja i finansowanie z zakresu ochrony zabytków	129
12. Bibliografia.....	130

1. Wstęp

Program Opieki nad Zabytkami gminy Gminy Mstów na lata 2024- 2027 jest dokumentem stanowiącym uzupełnienie w stosunku do innych dokumentów strategicznych Gminy Mstów i aktów prawa miejscowego.

Program ten stanowiący realizację wymogu ustawowego, opracowany został na okres czterech lat i po zaopiniowaniu przez Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, przyjęty Uchwałą Rady Gminy w Mstowie jako istotny dokument w sferze polityki publicznej jaką jest ochrona zabytków i opieka nad zabytkami. Celem sporządzenia trzeciej edycji Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Mstów na lata 2024–2027 jest zapewnienie ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego gminy, w tym w szczególności jego unikalnego krajobrazu kulturowego oraz zrównoważone wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju turystycznego gminy Mstów.

Dokument opracowany przez władze samorządowe kierowany jest do całej społeczności gminy, w szczególności do właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych, do organizacji społecznych i instytucji kościelnych. Wspólna troska o otaczające nas dziedzictwo kulturowe jest podstawą do budowania świadomości i tożsamości mieszkańców. Dziedzictwo bowiem należy do nas wszystkich, a dostęp do dziedzictwa to jedno z podstawowych praw człowieka. Program Opieki nad Zabytkami ma stanowić źródło wsparcia, koordynacji, a nade wszystko inspiracji do działań w sferze ochrony, edukacji i popularyzacji dziedzictwa kulturowego. Wszelkie działania podejmowane w oparciu o zapisy Programu, mają służyć rozwojowi gminy Mstów, a zatem pożytkom, które będą odczuwalne przez wszystkich mieszkańców.

Celem niniejszego Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami (GPOnZ) jest aktywne i efektywne zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego gminy poprzez wyznaczenie podstawowych kierunków działań i budowanie spójnej polityki ochrony zabytków w perspektywie wieloletniej. Oczekiwany rezultatami będzie poprawa stanu zachowania zabytków, wyeksponowanie walorów krajobrazu kulturowego oraz wykorzystanie zabytków na potrzeby turystyczne, społeczne i gospodarcze. Program ma służyć szeroko pojętemu rozwojowi i promocji gminy, również w zakresie planowania przestrzennego, turystyki czy ochrony środowiska.

Opracowanie wykonano zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840 z późn. zm.) oraz z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa. GPOnZ. Sporządzany jest przez Wójta Gminy Mstów, następnie po uzyskaniu opinii Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostaje przyjęty przez Radę Gminy Mstów. GPOnZ ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa Śląskiego.

GPOnZ jest aktualizacją programu opracowanego na lata 2020- 2023 w zakresie potencjału dziedzictwa kulturowego i źródeł finansowania oraz został dostosowany do zmieniających się realiów dotyczących opieki nad zabytkami w części analizy SWOT, celów i działań. Uzupełnia on inne akty planowania i jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

Podstawę prawną opracowania GPOnZ stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840 z późn. zm.), która nakłada obowiązek sporządzania GPOnZ przez samorzady wojewódzkie, powiatowe oraz gminne, na okres czterech lat.

W świetle ustawy, ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych, służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej.

Terminem opieka nad zabytkami ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich.

W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia Krajowego Programu Ochrony i Opieki nad Zabytkami, organizację organów ochrony zabytków. Zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzcy konserwatorzy zabytków działający w imieniu wojewodów.

Formami ochrony zabytków są:

- wpisanie do rejestru zabytków,
- wpisanie na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- uznanie za pomnik historii,
- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy,
- decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej,
- decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego). W ustawie wskazano także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

Zapisy ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie terytorialnym (o planowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody). Ponadto, ustawa dookreśla zakres zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy, wyznacza cele opracowania GPOnZ, w szczególności są to:

1. uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
2. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
3. wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
4. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
5. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
6. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

W swych założeniach GPOnZ powinien być zgodny nie tylko z dokumentami rządowymi o charakterze strategicznym, sporządzonymi na poziomie ogólnokrajowym oraz samorządowym na poziomie wojewódzkim i gminnym, ale również europejskim w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Należy również pamiętać o korelacji tego dokumentu z innymi opracowaniami gminnymi.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie ochrony określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. To określenie konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy.

Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej. Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

• **Konstytucji RP (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. - Dz. U. z 1997 r. nr 78 poz. 483 ze zm.)** w przepisach:

- Art. 5: *Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.*

- Art. 6 ust. 1: *Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym.*

- Art. 86: *Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.*

• **ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami**, która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu GPOnZ uwzględniono przepisy ustawy, takie jak:

- Art. 3: który definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie: zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku. W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek, jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

- Art. 4: objaśnia, że ochrona zabytków polega na podejmowaniu w szczególności przez organy administracji publicznej działań mających na celu: *zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków*

oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

- Art. 5: określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: *opieka nad zabytkami sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii kultury.*

- Art. 6: klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

a) krajobrazami kulturowymi,

b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,

c) dziełami architektury i budownictwa,

d) dziełami budownictwa obronnego,

e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,

f) cmentarzami,

g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,

h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) relikami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

- Art 7: reguluje następujące formy ochrony zabytków:

1) wpis do rejestru zabytków, który dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Rejestr zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków.

1 a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa.

2) uznanie za pomnik historii.

3) utworzenie parku kulturowego, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Park kulturowy może utworzyć, na podstawie uchwały, rada gminy po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

- Art. 19: wskazuje, że :

1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,

2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,

3) parków kulturowych.

Art. 20:

mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego wojewódzkich i miejscowych z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Art. 21:

Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Art. 22:

1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;

2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;

3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

• **ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (t. j. Dz. U. z 2024 r. poz. 609), gdzie w art. 7 ust 1 pkt 9 zostały określone zadania własne gminy: „*zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*”.

Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki,

zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy. Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach i rozporządzeniach, w tym:

- **ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (t.j. Dz. U. z 2023 r., poz. 977 z późn. zm.);

Ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa, mówi także, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

- **ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane** (t.j. Dz. U. z 2023 r., poz. 682 z późn. zm.);

Ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach.

- **ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska** (t.j. Dz. U. z 2024 r., poz.54);
- **ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (t.j. Dz. U. z 2023 r., poz.1336 z późn. zm.);
- **ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (t.j. Dz. U. z 2023 r., poz. 344 z późn. zm.);
- **ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 87).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.

GPOnZ jest zgodny z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Dokumenty, do których odwołuje się GPOnZ połączono na trzech poziomach:

- ogólnokrajowym,
- regionalnym (wojewódzkim),
- lokalnym.

Są to różnego rodzaju strategie, studia i programy, które dotyczą problematyki ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

GPOnZ zbieżny jest ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w następujących dokumentach:

- ❖ ***Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022 (KPOZiOnZ) Program nie został zaktualizowany.***

Przytaczamy zapisy ostatniego KPOZiOnZ

Głównym celem programu było ***Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami***, który miał być realizowany przez trzy cele szczegółowe, podzielone na kierunki działania, które obrazują poniższe tabele

Cel główny Programu 2019–2022 Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami		
Cel szczegółowy 1	Cel szczegółowy 2	Cel szczegółowy 3
Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego	Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami	Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego
Kierunki działania	Kierunki działania	Kierunki działania
1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym. 2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.	1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami. 2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego	1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości. 2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

Kierunek działania 1.1: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym

Lp	Zadania
1	Szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.
2	Budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym.
3	Merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach.
4	Konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

Kierunek działania 1.2: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym

l.p.	Zadania
1.	Wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich.
2.	Ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich.
3.	Wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego.
4.	Powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

Kierunek działania 2.1: Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami

l.p.	Zadania
1.	Upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).

Kierunek działania 2.2: Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego

l.p.	Zadania
1.	Podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego. Kierunek działania

3.1: Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości

l.p.	Zadania
1.	Kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami.
2.	Tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Kierunek działania 3.2: Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami

l.p.	Zadanie
1.	Program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

❖ ***Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 z uzupełnieniem Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020 (NSRK) dokument nie został zaktualizowany.*** Strategia stanowi podstawę do dalszych systemowych rozwiązań w dziedzinie kultury. Jej misją strategii „*zrównoważony rozwój kultury,*

jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów”.

Uznając kulturę za jeden z podstawowych czynników rozwoju regionów zapisano w strategii sześć priorytetów:

1. Wzrost efektywności zarządzania kulturą,
2. Wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury,
3. Wzrost uczestnictwa i wyrównanie szans w dostępie do szkolnictwa artystycznego, dóbr i usług kultury,
4. Poprawa warunków działalności artystycznej, - efektywna promocja twórczości,
5. Zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków,
6. Zmniejszenie luki cywilizacyjnej przez modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020 wprowadza programy operacyjne służące realizacji strategii. Jednym z nich jest Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”. W programie wyróżnione zostały dwa komplementarne priorytety:

1. Rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych

Podstawowym celem priorytetu jest poprawa stanu zachowania zabytków, kompleksowa ich rewaloryzacja, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę,

2. Rozwój kolekcji muzealnych.

Zadania związane z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów,

starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

❖ *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020* (z perspektywą do 2030 r.) (SOR).

Przyjęta została uchwałą nr 8 przez Radę Ministrów dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej uchwałą Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r. SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa. W jednolitym systemie programowym przedstawia cele do realizacji w horyzoncie roku 2020 i 2030, określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągnięcia oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR.

Głównym celem SOR jest tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym. Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

1). Obszar e-państwo - kierunek interwencji:

1. Budowa i rozwój e-administracji - orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe. Wyznaczony projekt strategiczny:

Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej - kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć, jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczenia najcenniejszych zasobów kultury.

2). Kapitał ludzki i społeczny - kierunek interwencji:

4. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej. Działania do 2020 r.:

- Wzmacnianie potencjału instytucji kultury o szczególnym znaczeniu - wspieranie instytucji kultury, których wieloletnia działalność i tradycja mają szczególne znaczenie dla celów polityki państwa w obszarze kultury i których dorobek jest ważnym elementem budowania tożsamości kulturowej Polaków oraz narzędziem promocji Polski w świecie.
- Wypracowanie systemu wspierania rozwoju sektorów kreatywnych - stworzenie warunków dla rozwoju sektorów kreatywnych w Polsce, które wpłyną na rozwój całego ekosystemu wspierania kultury.

Działania do 2030 r.:

- Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego - wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmacniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).
- Wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

❖ *Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030 (SRKS)*

Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020 została przyjęta uchwałą nr 104 przez Radę Ministrów z dnia 18 czerwca 2013 r. zaktualizowana do roku 2030, zatwierdzona Uchwałą nr.184/2020 Jest jedną z dziewięciu tzw. strategii zintegrowanych, służących wdrożeniu SRK 2020. Jako cel główny wskazano w niej wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno - gospodarczym Polski, w którego ramach określono cztery cele szczegółowe.

W kontekście ochrony zabytków i opieki nad nimi wskazać można czwarty z celów ***Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego***, a zwłaszcza priorytet 4.1. ***Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej***.

Wytyczne tutaj kierunki działań to:

4.1.1. Tworzenie warunków wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym.

4.1.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu.

4.1.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury. Walory i potencjał tkwiący w dziedzictwie kulturowym są postrzegane w strategii, jako *kluczowy element potencjału kulturowego*, a tym samym jedna z *szans rozwojowych dla całego społeczeństwa*.

W strategii podnosi się także kwestię znaczenia aktywnej partycypacji społecznej w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

❖ *Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030 (KZPK)*

Koncepcja zagospodarowania przestrzennego kraju 2030 została przyjęta uchwałą nr 239 Rady Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Jest to najważniejszy dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie.

Koncepcja ta kładzie szczególny nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Koncepcja formułuje także zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa, w tym powodziowego. W znacznie większym stopniu niż dotychczas uwzględnia problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej.

Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano:

- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu,
- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na terenach o niższym reżimie ochronnym,
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich,
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic

mieszkaniowych, obiektów przemysłowych, pokolejowych, opuszczonych wsi przez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Przy sporządzaniu GPOnZ omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy wynikające z dokumentów na poziomie

wojewódzkim:

- Program opieki nad zabytkami województwa śląskiego na lata 2022-2025,
- Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020+”
- Strategia Rozwoju Kultury w Województwie Śląskim na lata 2006 – 2020,
- Plan zagospodarowania przestrzennego województwa śląskiego 2030;

powiatowym:

- Strategia rozwoju społeczno - gospodarczego Powiatu Częstochowskiego w latach 2015 - 2022,

GPOnZ jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi w wojewódzkich i powiatowych dokumentach programowych oraz z dokumentami wyznaczającymi kierunki polityki przestrzennej gminy.

Dokumenty opracowane na poziomie województwa i powiatu:

❖ *Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Śląskim na lata 2022-2025*

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Śląskim na lata 2022- 2025 przyjęty został Uchwałą nr VI/43/9/2022 Sejmiku Województwa Śląskiego, dnia 25 kwietnia 2022 r. Program będący piątym programem opieki nad zabytkami uwzględnia zapisy poprzedniego programu i dostosowuje go do dokumentów strategicznych wyższego rzędu oraz uaktualnia w zakresie zmienionych przepisów prawnych, m. in., co do

możliwości finansowania. Nowoczesne podejście do rozumienia dziedzictwa kulturowego sprawia, że zabytki należy rozpatrywać w ujęciu całościowym, w powiązaniu z kontekstem, w którym się znajdują i funkcjami, które pełnią. Stąd też w programie znalazły się odniesienia do krajobrazu kulturowego oraz wartości niematerialnych. Program obejmuje obszar województwa śląskiego w granicach administracyjnych.

W myśl zasady, że „kultura, w tym zabytki, traktowana jest, jako środek do osiągnięcia celu, jakim jest wspieranie rozwoju regionu, podnoszenie jego atrakcyjności, tworzenia miejsc pracy, „generowanie dochodów” a także, że „zabytki są zasobami nieodwracalnymi, decydującymi o tożsamości miejsca”, sformułowano cel główny:

CELEM NADRZĘDNYM JEST:

HARMONIJNE ZARZĄDZANIE KRAJOBRAZEM KULTUROWYM ORAZ OPTYMALNE ZACHOWANIE AUTENTYCZNEGO MATERIALNEGO I NIEMATERIALNEGO DZIEDZICTWA, WSPOMAGAJĄCEGO BUDOWĘ KAPITAŁU SPOŁECZNEGO ORAZ ROZWOJU GOSPODARCZEGO WOJEWÓDZTWA I PROMOCJI REGIONU W KRAJU I NA ŚWIECIE.

Sformułowano następujący cel nadrzędny, a następnie dwa cele strategiczne programu, pięć celów operacyjnych oraz 10 kierunków działania. Szczegółowe działania przedstawia

tabela 14.

Cele i kierunki działań Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w województwie śląskim

Cel strategiczny	Cel operacyjny	Kierunki działań
I. KSZTAŁTOWANIE KULTUROWEGO OBRAZU WOJEWÓDZTWA	I.1. Weryfikacja zasobów zabytkowych województwa	I.1.A. Weryfikacja zabytków województwa
		I.1.B. Rozwój badań i studiów nad zabytkami województwa
	I.2. Budowa kompleksowej strategii i wywiedzionego z niej systemu zarządzania dziedzictwem kulturowym województwa	I.2.A. Tworzenie nowoczesnych struktur zarządzania zabytkami
		I.2.B. Zarządzanie zabytkami

	I.3.Zarządzanie materialnym i niematerialnym dziedzictwem jako element strategii gospodarczej województwa śląskiego	I.3.A. Konserwacja i adaptacja zabytków I.3.B. Świadome kreowanie nowych funkcji obiektów zabytkowych, w tym markowych produktów turystycznych
II. KSZTAŁTOWANIE POZYTYWNYCH POSTAW SPOŁECZEŃSTWA WOBEC DZIEDZICTWA KULTUROWEGO REGIONU	II.1. Upowszechnianie wiedzy o zabytkach oraz sposobach opieki nad zabytkami na wszystkich poziomach edukacji	II.1.A. Wzmocnienie edukacji o dziedzictwie kulturowym
		II.1.B. Zarządzanie popularyzowaniem wiedzy o zabytkach
	II.2. Włączenie społeczności lokalnych w procesy opieki nad dziedzictwem kulturowym od poziomu strategii do wspólnych, systemowych działań	II.2. Włączenie społeczności lokalnych w procesy opieki nad dziedzictwem kulturowym od poziomu strategii do wspólnych, systemowych działań
		II.2.A. Wspieranie działań oddolnych na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego regionu i opieki nad zabytkami II.2.B. Promowanie przykładów dobrych praktyk w sferze opieki nad zabytkami

❖ **Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020+”**

Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020+” została uchwalona przez Sejmik Województwa Śląskiego 1 lipca 2013 r. Dokument ten jest aktualizacją Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020” uchwalonej 17 lutego 2010 roku. Strategia stanowi zapis świadomych wyborów społeczności regionu, zorientowanych na rozwiązanie głównych problemów i utrzymanie województwa na ścieżce trwałego i zrównoważonego rozwoju oraz podnoszenie konkurencyjności regionu. Formułuje ona wizję województwa śląskiego, której jednym z elementów jest troska o dziedzictwo

kulturowe. Znajduje to odzwierciedlenie w 4 obszarach priorytetowych, celach i kierunkach działań.

Dla celów Programu opieki nad zabytkami istotne znaczenie posiadają trzy obszary priorytetowe:

Obszar priorytetowy: (B) Szanse rozwojowe mieszkańców.

Cel operacyjny:

B.3. Harmonia społeczna i wysoki kapitał zaufania oraz dogodne warunki życia mieszkańców.

Kierunki działań:

- Zwiększenie udziału mieszkańców w działaniach związanych z zachowaniem i eksponowaniem unikalności dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego województwa oraz jego charakterystycznych obszarów. Zakładany główny efekt planowanego działania to dostosowanie obiektów infrastruktury publicznej i przestrzeni do potrzeb mieszkańców, w szczególności dla osób o obniżonej mobilności.

Obszar priorytetowy :(C) Przestrzeń.

Cel strategiczny:

Województwo śląskie regionem atrakcyjnej i funkcjonalnej przestrzeni.

Cel operacyjny:

C.3. Wysoki poziom ładu przestrzennego i efektywne wykorzystanie przestrzeni.

Kierunki działań:

- rewitalizacja terenów i obiektów, w tym przemysłowych i zdegradowanych na tereny/obiekty o funkcjach społeczno-gospodarczych oraz zapewnienie ich dostępności,
- poprawa jakości i atrakcyjności przestrzeni publicznych, szczególnie centrów miast i centrów dzielnic oraz przestrzeni recepcyjnych,
- przywracanie pozycji lub nadawanie nowych funkcji obiektom zabytkowym oraz symbolicznym w życiu społeczności lokalnych,
- rewitalizacja osiedli mieszkaniowych, w tym starych dzielnic.

Zakładany główny efekt planowanych działań to nadanie nowych funkcji terenom przemysłowym i zdegradowanym.

Obszar strategiczny: (D) Relacje z otoczeniem.

Cel strategiczny:

Województwo śląskie regionem otwartym będącym istotnym partnerem rozwoju Europy.

Cel operacyjny:

D.1. Współpraca z partnerami w otoczeniu.

Kierunki działań:

- Współpraca międzyregionalna w zakresie kreowania zintegrowanych produktów turystycznych. Zakładany główny efekt planowanego działania to realizacja dużych projektów łączących potencjały regionów.

Cel operacyjny:

D.2. Atrakcyjny wizerunek województwa śląskiego.

Kierunki działań:

- promocja miejsc i obiektów o wartości historycznej, symbolicznej, architektonicznej, przyrodniczej,

- wspieranie rozwoju instytucji i infrastruktury kultury.

Zakładane główne efekty planowanych działań to pozytywne postrzeganie województwa śląskiego, jako miejsca atrakcyjnego i zwiększenie liczby turystów, studentów i mieszkańców.

❖ *Strategia Rozwoju Kultury w Województwie Śląskim na lata 2006 – 2020 z przedłużeniem do 2030 r*

Przyjęta uchwałą Sejmiku Województwa Śląskiego nr VI/24/1/2020 z dnia 19 października 2020 r. i jest aktualizacją Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020+”, uchwalonej przez Sejmik Województwa Śląskiego 1 lipca 2013 roku i stanowi piątą edycję tego kluczowego dokumentu określającego cele rozwoju regionu oraz instrumenty ich realizacji w perspektywie roku 2030.

Strategia w obrębie czterech pól strategicznych (kompetencje kulturowe, dostęp do kultury, dziedzictwo kulturowe, treści kulturowe - wyodrębnionych w oparciu o kryterium funkcjonalne) ustala cztery cele strategiczne. Z czego dla ochrony zabytków istotną rolę odgrywa 3 cel strategiczny: Upowszechnianie i zachowanie dziedzictwa kulturowego regionu (materialnego i niematerialnego) oraz jego efektywniejsze wykorzystywanie do celów turystycznych. Z perspektywy gminnego programu opieki nad zabytkami najistotniejsze znaczenie mają kierunki działań określone w ramach celu 3.

Są to: 3.1. Rozpoznawanie zasobów dziedzictwa kulturowego oraz prowadzenie projektów badawczych na jego temat.

- 3.2. Inwentaryzowanie dziedzictwa kulturowego.
- 3.3. Popularyzacja dziedzictwa kulturowego (w tym z użyciem najnowszych technik).
- 3.4. Rewitalizacja i renowacja obiektów zabytkowych.
- 3.5. Rewitalizacja obiektów i terenów przemysłowych oraz znajdowanie dla nich nowych funkcji.
- 3.6. Wykorzystywanie dziedzictwa kulturowego regionu na potrzeby turystyki (promocja, tworzenie produktów turystyki kulturowej).
- 3.7. Tworzenie zasobów dziedzictwa kulturowego regionu.

❖ **Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego 2020+**

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego przyjęto Uchwałą Nr V/26/2/2016 Sejmiku Województwa Śląskiego z 29 sierpnia 2016 r. Plan określa obszary chronionych krajobrazów kulturowych, w tym miast historycznych (m. in. Mstowa), zespołów rezydencjonalnych, a także obszary wymagające rewitalizacji (m. in. gmina Mstów). Dokument zawiera szereg zapisów, które bezpośrednio lub pośrednio mogą mieć zastosowanie w realizacji zadań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego (w tym zabytków), czyli prowadzeniu polityki publicznej w tym zakresie przez władze Gminy Mstów.

Jednym ze sformułowanych w planie celów jest:

Cel 3. „Przestrzeń – zrównoważone wykorzystywanie zasobów środowiska naturalnego i kulturowego”, dla którego przyjęto dwa kierunki działania:

1. Kształtowanie krajobrazów kulturowych w obszarach miejskich.
2. Kształtowanie krajobrazów kulturowych w obszarach wiejskich.

Cel, kierunki działań oraz zadania (plan zagospodarowania przestrzennego województwa śląskiego 2020+)

Cel	Kierunek	Zadania
(3.)Przestrzeń – zrównoważone wykorzystanie zasobów środowiska naturalnego i kulturowego	Kształtowanie krajobrazów kulturowych w obszarach miejskich	Zachowanie tożsamości kulturowo-krajobrazowej, w tym zachowanie identyfikatorów krajobrazowych charakterystycznych dla danego obszaru wraz z ich adaptacją do nowych funkcji.
		Zachowanie i kreowanie przestrzeni publicznych.
		Kształtowanie terenów zieleni miejskiej.

		Rewitalizacja zdegradowanej tkanki miejskiej.
	Kształtowanie krajobrazów kulturowych w obszarach wiejskich	Zachowanie tożsamości kulturowo-krajobrazowej, w tym zachowanie identyfikatorów krajobrazowych charakterystycznych dla danego obszaru wraz z ich adaptacją do nowych funkcji.
		Kreowanie przestrzeni publicznych umożliwiających min. integrację społeczności lokalnych oraz ich wyposażenie w odpowiednią infrastrukturę.
		Rewitalizacja zdegradowanych obszarów zabudowy mieszkaniowej

❖ *Strategia rozwoju subregionu północnego województwa śląskiego i regionalnych inwestycji terytorialnych.*

Postanowienia Strategii opracowanej w kwietniu 2015 r. i przyjętej w imieniu subregionu przez Prezydenta miasta Częstochowy w listopadzie 2015 r., dotyczą zakresu wskazanego w ***Regionalnym Planie Operacyjnym Województwa Śląskiego na lata 2014- 2020.*** Wskazują na bogactwo dziedzictwa kulturowego i możliwość rozwoju usług turystycznych, zależnego od jakości zachowanego dziedzictwa kulturowego. Jednym z celów strategii jest wzmocnienie zrównoważonego rozwoju subregionu poprzez efektywne wykorzystanie zasobów, dla którego to celu określono m. in. Priorytet C „Subregion Północny bogaty różnorodnością kulturową i przyrodniczą, chroniący wysoką, jakość środowiska naturalnego”.

❖ *Strategia Rozwoju Powiatu Częstochowskiego na lata 2016-2020.(w aktualizacji)*

Dokument ten (SRPCz) został przyjęty przez Radę Powiatu w dniu 28 stycznia 2016 roku Uchwałą Nr XIII/90/2016. Strategii Rozwoju Powiatu Częstochowskiego 2022+”.

Jak zaznaczono w dokumencie misją Powiatu Częstochowskiego jest:

Zrównoważony rozwój społeczny i gospodarczy powiatu częstochowskiego, jako bezpiecznego i atrakcyjnego miejsca do zamieszkania, pracy, nauki, inwestycji i wypoczynku.

Misja ta określa obraz i wizerunek powiatu w odniesieniu do kolejnych kilku lat. Ukazuje priorytety w działaniach władz powiatowych na rzecz mieszkańców i określa planowane

kierunki działań. W części analitycznej w rozdz. 2.4.8., zatytułowanym „Sport i turystyka”, wymienione zostały szlaki turystyczne, które przebiegają także przez tereny należące do gminy Mstów są to: *Szlak Jury Wieluńskiej (Częstochowa – Siedlec – Mstów – Wancierzów – Borowno – Kruszyna – Wąsosz)*; *Szlak Warowni Jurajskich, liczący 161 km (Mstów – Małusy – Turów – Zrębice – Siedlec – Suliszowice – Ostrężnik – Rudawa)*; *Szlak „Walk 7 Dywizji Piechoty – WRZESIEN 39” (Częstochowa – Sokole Góry – Krasawa – Siedlec – Złoty Potok – Janów)*; *Szlak Zygmunta Krasińskiego (Częstochowa – Siedlec – Mstów – Krasice – Julianka – Ponik – Janów – Złoty Potok - Ostrężnik – Myszków)*; *Szlak „Przełomu Warty” (Częstochowa – Kręciwilk – Korwinów – PKP – Dębowiec – Sokole Góry - Olsztyn – rynek - Kusięta – Brzyszków – Małusy Małe – Mstów – rynek)*; *Szlak „Zapomnianego pałacu”(Mstów – Wancierzów – Witkowice – Borowno – Kruszyna – Wikłów - Radomsko PKP).*

W kolejny podrozdziale (2.4.9.) „Zabytki i kultura powiatu”, wskazano nieruchomości zabytkowe, w tym także zlokalizowane na obszarze gminy Mstów, ograniczając się jednak tylko do tych, które objęte są wpisem do rejestru zabytków, t.j.

- Mstów - *Układ urbanistyczny, wykształcony w średniowieczu;*
- Mstów-Wancierzów - *Zespół klasztorny kanoników regularnych laterańskich: kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP, murowany (XVIII w.) na zrębach wcześniejszej budowli, dzwonnica (XVII w.), klasztor (XV w.), mur z 8 basztami (XVII w.), dwa budynki bramne, dwie murowane bramy (XVII /XVIII w.);*
- *Kaplica cmentarna pw. św. Wojciecha (pocz. XVII w.);*
- Mstów - *Cmentarz grzebalny, katolicki (XIX w.).*

Dokument określił obszary działania, cele strategiczne oraz kierunki działania powiatu. Dla naszych celów istotne znaczenie posiada Obszar III. **Ochrona środowiska i efektywne wykorzystanie zasobów przyrodniczych, turystycznych i kulturowych**, w którym określono cel strategiczny (6.III.3.)

- **Promocja kultury, turystyki i walorów przyrodniczych powiatu,**

oraz kierunek: Działania na rzecz promocji i rozwoju kultury, sportu i turystyki w powiecie częstochowskim:

1. Budowa, rozbudowa i modernizacja małej infrastruktury służącej rozwojowi turystyki aktywnej,
2. Wspieranie przedsięwzięć w zakresie usług turystycznych,
3. Rozwój systemu informacji i promocji walorów turystycznych i imprez kulturalnych,

4. Wsparcie finansowe i promocyjne najważniejszych imprez kulturalnych, rekreacyjnych i sportowych promujących subregion,
5. Promocja turystyczna na międzynarodowych i krajowych targach, wystawach, konferencjach,
6. Wspieranie inwestycji służących rozwojowi agroturystyki, rozbudowa sieci e-informacji turystycznej,
7. Kreowanie „mody” na turystykę weekendową i agroturystykę w powiecie,
8. Promowanie wybranych szlaków turystycznych, i walorów turystycznych powiatu częstochowskiego,
9. Wsparcie rozwoju infrastruktury tras pielgrzymkowych na Jasną Górę,
10. Promocja sanktuarium na Jasnej Górze i zabytków sakralnych na terenie powiatu częstochowskiego,
11. Organizowanie imprez własnych i współpraca z gminami przy organizacji imprez sportowych i kulturalnych,
12. Opracowanie markowego symbolu powiatu częstochowskiego,
13. Działania promocyjne na rzecz rozwoju przedsiębiorczości, kierowane dwutorowo - do firm już działających oraz do firm potencjalnych inwestorów,
14. Wsparcie dla różnorodnych form promocji (wydawnictwa, strony internetowe, filmy itp.),
15. Wsparcie działań ustalających stan formalno-własnościowy obiektów zabytkowych zagrożonych degradacją lub zniszczeniem,
16. Wsparcie renowacji obiektów zabytkowych poprzez wykorzystanie istniejących regionalnych i krajowych źródeł finansowania prac renowacyjnych,
17. Wsparcie dla zespołów folklorystycznych, lokalnych muzeów, itp.,
18. Współpraca zagraniczna jako forma promocji powiatu (w tym współpraca z partnerami z Niemiec – powiat bodeński i z Ukrainy – Rejon Śniatyński).

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy.

Deklaracje gminy w zakresie ochrony wartości kulturowych oraz środowiska przyrodniczego znajdują się w kilku dokumentach programowych:

❖ ***Strategia Rozwoju Gminy Mstów 2017-2025***

Dokument przyjęty Uchwałą Nr XXIX/224/2017 Rady Gminy Mstów z dnia 17 stycznia 2017 roku.

***Cel strategiczny:
Mstów – gminą z rozwiniętą infrastrukturą komunikacyjną i techniczną,
podnoszącą jakość środowiska naturalnego oraz z zagospodarowaną
przestrzenią publiczną***

Realizacja celu strategicznego odbywać się winna zgodnie z wskazanymi priorytetami, celami operacyjnymi oraz kierunkami działań. Dla wypełniania misji ochrony dziedzictwa kulturowego w Gminie Mstów są przydatne dwa priorytety:

Priorytet I: ***Infrastruktura, środowisko naturalne i przestrzeń***

Dla realizacji tego celu wyznaczono trzy cele operacyjne:

1. Rozwój infrastruktury komunikacyjnej i technicznej.
2. Rozwój proekologicznych rozwiązań przyczyniających się do poprawy środowiska naturalnego.
3. Rewitalizacja zdegradowanych obszarów i obiektów.
4. Poprawa dostępu do Internetu i rozwój e-usług publicznych.

Bezpośrednie znaczenie dla GPOZ posiada cel operacyjny 3, czyli:

Rewitalizacja zdegradowanych obszarów i obiektów, gdzie wskazano następujące kierunki działań:

- renowacja i zabezpieczenie obiektów dziedzictwa kulturowego,
- zagospodarowanie zdegradowanych obszarów,
- przebudowa, modernizacja i adaptacja zdegradowanych obiektów na cele wynikające z potrzeb mieszkańców.

Priorytet III - **Przedsiębiorczość i turystyka**, w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, można odnieść:

Cel operacyjny 2, czyli: **Poprawa dostępu do bazy turystycznej**, który będzie realizowany w 3 kierunkach działań:

- rozwój bazy noclegowej i gastronomicznej,
- poprawa dostępu do zróżnicowanej oferty turystycznej (w tym: w obszarze turystyki aktywnej, kulturowej, agroturystyki i ekoturystyki oraz rekreacji, wykorzystujących atrakcje i lokalny potencjał),
- wykorzystanie potencjału gminy do rozwoju agroturystyki

Cel operacyjny 3, zakłada: **Promocję walorów turystycznych gminy**, realizowany poprzez następujące kierunki działań:

- działania promocyjne lokalnych produktów oraz walorów i atrakcji turystycznych gminy,
- współpraca z samorządami województwa śląskiego, w tym z gminami jurajskimi, w zakresie wspólnej promocji.

Cel operacyjny 4: **Atrakcyjny wizerunek gminy oraz wzrost rozpoznawalności w kraju i zagranicą**, realizowany poprzez następujące kierunki działań:

- kreowanie pozytywnego wizerunku i potencjału gminy,
- promocja walorów inwestycyjnych gminy,
- współpraca zagraniczna, w tym: realizowana w ramach programów i funduszy zewnętrznych.

❖ **Lokalny Program Rewitalizacji dla Gminy Mstów do 2025 roku:**

Dokument przyjęty uchwałą nr XLII/340/2018 Rady Gminy Mstów z 30 marca 2018 r. W wyniku przeprowadzonej diagnozy wyznaczono obszar rewitalizacji, podzielony na 4 podobszary, stanowiące sołectwa Gminy Mstów, o największej koncentracji problemów : podobszar A- Mstów, podobszar B- Wancerczów, podobszar C – Kuśmierki, podobszar D – Jażwiny. Dwa pierwsze bezpośrednio odnoszą się do problematyki ochrony zabytków, są to:

Podobszar A – Mstów

gdzie wskazano zabytki i obiekty dziedzictwa kulturowego:

- Rynek,
- zespół urbanistyczny Mstowa z kamienicami w rynku,
- cmentarz z kaplicą z XVII wieku,
- resztki parku podworskiego z kapliczką św. Floriana,

- fragmenty zespołu pofolwarcznego,
- kapliczki z XIX wieku,
- kilka domów mieszkalnych z końca XIX wieku,
- oraz tzw. "dzielnica stodół" z końca XIX wieku

Podobszar B – Wancerzów.

Na niniejszym podobszarze rewitalizacji zlokalizowany jest pochodzący z przełomu XIII i XIV wieku klasztor kanoników regularnych. Na południe od miejscowości przepływa rzeka Warta.

Zdefiniowano cel główny rewitalizacji:

Ożywienie społeczno-gospodarcze obszaru zdegradowanego poprzez aktywizację i integrację mieszkańców, stworzenie warunków do rozwoju przedsiębiorczości i turystyki, rozwój i modernizacja infrastruktury oraz poprawa jakości środowiska naturalnego

Wyznaczono dwa cele szczegółowe i kierunki działań

Cel szczegółowy 1

Zmniejszenie poziomu marginalizacji i ryzyka zagrożenia wykluczeniem społecznym oraz patologiami

Dla celów GPOnZ istotne są dwa kierunki:

- Wzrost dostępności i jakości edukacji (nr 4).
- Atrakcyjna oferta kulturalna i rekreacyjna (nr 5).

Cel szczegółowy 2

Rozwój i poprawa jakości infrastruktury oraz środowiska naturalnego.

Kierunki działań:

- zagospodarowanie zdegradowanych przestrzeni (1).
- poprawa jakości usług publicznych poprzez modernizację i adaptację zdegradowanych obiektów (2).
- Renowacja obiektów dziedzictwa kulturowego (3)

Wypełnieniem wymienionych działań są projekty infrastrukturalne.

W podobszarze A wytypowano teren lokalizacji pozostałości zespołu stodół, przy ul. Partyzantów (ob. Kamiennej). Zaplanowano odbudowę, przebudowę i adaptację kompleksu stodół wraz z ich wyposażeniem i zagospodarowaniem przyległego terenu na potrzeby Centrum Społeczno-Gospodarczego w Mstowie. Przewidziano następujący zakres zadań: [...] *wykonanie niezbędnych robót budowlanych [...] poprzez wykonanie*

szeregu działań zabezpieczających mających na celu utrzymanie stodoł w stanie tzw” Trwałej ruiny”, i są to m.in.: wzmocnienie ścian, usunięcie ubytków w warstwach kamiennych, wzmocnienie i uzupełnienie więźb dachowych, uzupełnienie deskowania ścian oraz obudowę, przebudowę i adaptację wraz z zakupem niezbędnego wyposażenia oraz zagospodarowania przyległego terenu na potrzeby utworzenia i działalności Centrum Integracji i Aktywizacji w Mstowie oraz przestrzeni wystawienniczej na cele gospodarczo-promocyjne Gminy.

W podobszarze B zaplanowano rewitalizację jednego z budynków zespołu klasztornego, dawnej wartowni. Projekt zakłada przebudowę i adaptację zdegradowanego budynku wraz z zakupem wyposażenia na potrzeby stworzenia klubu seniora. W ramach tej inwestycji będą przeprowadzone prace budowlane i instalacyjne.

Planowane renowacje obiektów zabytkowych nie udało się zrealizować.

❖ *Studium Uwarunkowań i Rozwoju Przestrzennego Gminy Mstów:*

Dokument ów przyjęto uchwałą NR XXIII/175/2012 Rady Gminy Mstów z dnia 29 czerwca 2012 r. Określa on politykę przestrzenną gminy. Jest to dokument niezbędny do koordynowania działań związanych z zagospodarowaniem terenów na obszarze gminy. Wskazuje szanse poprawy sytuacji ekonomiczno-gospodarczej w oparciu o rolniczy charakter gminy, walory środowiska przyrodniczego, położenie geograficzne i dobrze zachowane dobra kultury. Ustalenia Studium są wiążące dla organów gminy przy sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. W Studium położono nacisk na zrównoważony rozwój respektujący unikalne walory przyrodniczo-kulturowe. W zakresie ochrony środowiska kulturowego podkreślono konieczność gospodarowania zasobami w sposób zapewniający utrzymanie najcenniejszych wartości w dobrym stanie oraz kształtowanie krajobrazu zgodnie z historycznymi uwarunkowaniami. Dla zachowania tożsamości regionu i lokalnych tradycji ochroną na mocy prawa miejscowego powinny być także objęte obiekty i obszary nie wpisane do rejestru zabytków. Wyraźnie podkreślono konieczność wykorzystywania w procesie projektowym lokalnych wzorców budownictwa charakterystycznego nie tylko dla regionu ale także dla danej wsi. Wskazano główne zasady tej ochrony, polegające na:

- zachowaniu unikalnych walorów krajobrazowych i przyrodniczych, objętych ochroną konserwatorską (Park Krajobrazowy „Orlich Gniazd” z otuliną i pomniki przyrody),

- objęciu ochroną prawną terenów o najwyższych walorach przyrodniczo-krajobrazowych, jako Jurajski Park Narodowy, rezerваты przyrody: „Wielka Góra”, Góra Bukowiec”, Góra Leszczyny”, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: „Złotopotocki” i „Mirowsko-Bobolicki”, stanowiska roślin rzadkich i chronionych,
- utrzymanie i odpowiednie eksponowanie obiektów wpisanych do rejestru zabytków,
- utrzymanie obiektów architektonicznych, stanowiących dobra kultury w dobrym stanie technicznym,
- dokonywanie koniecznych rozbiórek obiektów pozostających w Gminnej Ewidencji Zabytków, tylko po sporządzeniu dokumentacji rozbiórkowej,
- pozostawienie terenów wskazanych do objęcia ochroną, ze względu na występowanie dóbr kultury, jako otwartych lub dopuszczonych do zmiany sposobu zagospodarowania tylko na określonych warunkach.

Istotne dla GPOnZ zapisy znajdują w rozdz. 4, w którym określono zasady ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego i zabytków oraz sposoby zagospodarowania terenów lub obiektów podlegających tej ochronie. Szczególny nacisk położono na świadomą ochronę środowiska przyrodniczego i kulturowego, która polegała będzie na gospodarowaniu zasobami w sposób zapewniający utrzymanie najcenniejszych wartości w dobrym stanie oraz kształtowaniu krajobrazu zgodnie z historycznymi uwarunkowaniami. Treść dokumentu w tym zakresie przytoczono dosłownie.

Rozdział 4. Obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

4.1. Podstawowym narzędziem planistycznym, służącym ochronie dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej w gminie jest:

1) ustanowienie strefy ochrony konserwatorskiej wokół zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków wojewódzkiego konserwatora zabytków;

2) ustanowienie strefy ochrony konserwatorskiej dla zabytkowych obiektów budowlanych i założeń parkowych oraz najbliższego otoczenia;

3) ochrona pojedynczych obiektów zabytkowych bez stanowienia strefy ochrony konserwatorskiej;

4) ochrona stanowisk archeologicznych.

4.2. *Granice stref ochrony konserwatorskiej dla terenu i obiektów budowlanych oraz założeń parkowych winny zostać uszczegółowione na etapie sporządzania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w taki sposób by przebiegały wzdłuż charakterystycznych elementów zagospodarowania takich jak droga, ciek, ogrodzenie (granica nieruchomości).*

Zaleca się by w przypadku ochrony obiektów zabytkowych położonych wzdłuż liniowych elementów zagospodarowania takich jak drogi, aleje, strefą ochrony konserwatorskiej objąć tereny położone po obu stronach.

Obszary postulowane do objęcia ochroną konserwatorską zostały uwidocznione na rysunku studium.

4.3. *Obszar ochrony archeologicznych dóbr kultury każdorazowo ustalać w porozumieniu z odpowiednimi służbami ochrony zabytków archeologicznych uwzględniając bieżące informacje wynikające z opracowania AZP dla gminy Mstów.*

4.4. *Zasady ochrony obiektów i terenów znajdujących się w rejestrze zabytków, w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków są następujące:*

1) *wykazy obiektów wpisanych do rejestru zabytków, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków są warstwą informacyjną miejscowych planów – przedmiotowe wykazy mogą ulec zmianie; wymaga się każdorazowo, przy sporządzaniu miejscowych planów, ich aktualizacji;*

2) *miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego winny ustalać:*

a) *rygory – wymagania w formie nakazów, dopuszczeń działań inwestycyjnych związanych z obiektem zabytkowym i otoczeniem tego obiektu, mogą dotyczyć sąsiadujących obiektów niebędących zabytkiem,*

b) *postulaty – kierunki działań pożądaných z punktu widzenia konserwatorskiego, od których możliwe jest odstępstwo w wypadku istotnej kolizji z innymi ustaleniami planu.*

4.5. *Zasady ochrony stanowisk archeologicznych zgodnie z przepisami odrębnymi.*

W rozdziale 14 natomiast wskazano obszary wymagające przekształceń, rehabilitacji lub rekultywacji, ujęto je w dwóch strefach:

strefa I - obejmuje historyczną zabudowę Mstowa i Wancerzowa o miejskim charakterze zabudowy;

strefa II - obejmuje tereny pojedynczych założeń zabytkowych wraz z najbliższym otoczeniem

Dla tych obszarów należy w planach miejscowych, poza ustaleniami standardowymi, ustalić warunki przebudowy obiektów budowlanych.

Wskazano główne zasady ochrony dziedzictwa kulturowego;

Za najważniejszy – główny cel - uznano zrównoważony rozwój respektujący unikalne walory przyrodniczo-kulturowe Jurajskiego Parku Krajobrazowego, który ma być osiągnięty poprzez konsekwentną realizację wskazanych celów strategicznych:

Wykorzystanie walorów i zasobów środowiska przyrodniczego i kulturowego dla rozwoju funkcji rekreacji, turystyki i edukacji ekologicznej.

Gmina Mstów posiada zatwierdzone plany zagospodarowania przestrzennego dla 18 sołectw

Obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego w Gminie Mstów

l.p	Granice planu	Uchwała
1	sołectwo Brzyszów,	uchwała nr XIII/111/2015 rady Gminy Mstów z dnia 30 grudnia 2015 r
2	Sołectwo Latosówka	uchwała nr XIII/114/2015 Rady Gminy Mstów z dnia 30 grudnia 2015 r.
3	sołectwo Małusy Małe	uchwała nr XIII/115/2015 Rady Gminy Mstów z dnia 30 grudnia 2015 r.
4	sołectwo Krasice	uchwała nr XVII/138/2016 Rady Gminy Mstów z dnia 25 kwietnia 2016 r.
5	sołectwo Mstów	uchwała nr XXI/153/2016 Rady Gminy Mstów z dnia 24 czerwca 2016 r.
6	sołectwo Cegielnia	uchwała nr XXVII/200/2016 Rady Gminy Mstów z dnia 28 listopada 2016 r.
7	sołectwo Kłobukowice	uchwała nr XXVII/201/2016 Rady Gminy Mstów z dnia 28 listopada 2016 r.
8	sołectwo Jaźwiny	uchwała XXVII/203/2016 Rady Gminy Mstów z dnia 28 listopada 2016 r.
9	sołectwo Kuchary	uchwała nr XXVII/204/2016 Rady Gminy Mstów z dnia 28 listopada 2016 r
10.	sołectwa Siedlec	uchwała nr XXVIII/215/2016 Rady Gminy Mstów z dnia 23 grudnia 2016 r
11.	sołectwo Zawada	uchwała nr XXVIII/216/2016 Rady Gminy Mstów z dnia 23 grudnia 2016 r.
12.	sołectwo Srocko	uchwała nr XVII/139/2016 Rady Gminy Mstów z dnia 25 kwietnia 2016 r.
13.	sołectwo Kuśmierki	uchwała nr XV/131/2016 Rady Gminy Mstów z dnia 26 lutego 2016 r.
14.	sołectwo Jaskrów	uchwała nr XXXIII/258/2017 Rady Gminy Mstów z dnia 16 maja 2017 r.
15.	sołectwo Mokresz	uchwała nr XXXIII/259/2017 Rady Gminy Mstów z dnia 16 maja 2017 r.
16.	sołectwo Wancerzów	uchwała nr XXXIII/260/2017 Rady Gminy Mstów z dnia 16 maja 2017 r.

17.	Sołectwo Małusy Wielkie	uchwała nr XXXI/244/2017 Rady Gminy Mstów z dnia 31 marca 2017 r.
18.	Sołectwo Kobyłczyce	uchwała nr XV/130/2016 Rady Gminy Mstów z dn.26 lutego.2016

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego jest dokumentem planowania strategicznego określającym działania za pomocą, których samorząd gminy wpływa na rozmieszczenie funkcji terenów w przestrzeni i ich wzajemne powiązanie.

Wskazane wyżej plany są kontynuacją planu zagospodarowania przestrzennego gminy Mstów poprzedniej edycji, opracowanego obowiązującego od 2005 roku.

Ustalenia w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego determinują działania w zakresie ochrony środowiska kulturowego, oraz krajobrazu, z uwzględnieniem zasad ochrony środowiska naturalnego. Podstawowym celem miejscowego planu jest zagwarantowanie optymalnego ładu przestrzennego z zachowaniem walorów dziedzictwa kulturowego.

W rozdziale 4 wszystkich obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego wymienionych w tabeli nr. 4 ustalono zasady ochrony dziedzictwa kulturowego, dóbr kultury współczesnej i krajobrazu kulturowego. Wskazano na obszarze planu układy i obiekty chronione na podstawie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz strefy i obiekty o walorach kulturowych kwalifikujących je do ochrony na mocy ustaleń planu miejscowego. Wyznaczono stanowiska archeologiczne, gdzie działania inwestycyjne, w ich rejonie należy wykonywać zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Dla obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz wyznaczonych stref ochrony konserwatorskich ustalono szczegółowo nakazy i zakazy.

5.2. Charakterystyka zasobów stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego

Gmina Mstów położona jest na Wyżynie Krakowsko- Częstochowskiej, w dorzeczu Pilicy i Warty, 18 km od Częstochowy. Jest jedną z 16 gmin powiatu częstochowskiego należącego do województwa śląskiego. Ogólna powierzchnia gminy Mstów wynosi 810,67 ha, z czego użytki rolne zajmują 78,08%, grunty leśne i zadrzewione 15,90%, grunty zabudowane i zurbanizowane 4,21%. Pod względem powierzchni i zaludnienia należy do mniejszych jednostek gminnych. 60% obszaru znajduje się na terenie Zespołu Jurajskich

Parków Krajobrazowych, lub jego otuliny. Jednostka ta w obecnym kształcie terytorialnym powołana została uchwałą Wojewódzkiej Rady Narodowej w Katowicach 6 czerwca 1972 r. Na terenie gminy funkcjonuje 19 sołectw: Brzyszów, Cegielnia, Jaskrów, Jażwiny, Kłobukowice z miejscowością Łuszczyn, Kobyłczyce, Krasice, Kuchary, Kuśmierki, Latosówka, Małusy Małe, Małusy Wielkie, Mokrzesz z miejscowością Pniaki Mokrzeskie, Mstów, Siedlec z miejscowością Gąszczyk, Srocko, Rajsko, Wancerzów z miejscowością Rajsko, oraz Zawada. W roku 1976 obszar gminy wszedł w skład nowoutworzonego województwa częstochowskiego, a następnie po jego likwidacji w roku 1998 województwa śląskiego i reaktywowanego powiatu częstochowskiego.

Gmina Mstów od zachodu graniczy z grodzkim powiatem Częstochowa; od południa z gminami Olsztyn i Janów; od wschodu gminami Przyrów i Dąbrową Zieloną, a od północy z gminami Kłomnice i Rędziny. Obszar gminy Mstów obejmują dwie jednostki geologiczne. Zachodnia i centralna część gminy znajduje się na terenie Monokliny Śląsko – Krakowskiej, natomiast wschodnia na terenie Niecki Miechowskiej. Procesy geologiczne wykształciły na omawianym terenie niezwykle urozmaiconą rzeźbę terenu, charakteryzującą się licznymi ostańcami krasowymi, mocno wykształconymi wzniesieniami i garbami terenowymi z wychodniami skał oraz wytworzonymi w wyniku procesów lodowcowych rozległymi wałami wydmyowymi. Znaczne obszary we wschodniej i południowej części porośnięte są lasami, głównie szpilkowymi i mieszanymi z przewagą gatunków szpilkowych.

Instytucje kultury funkcjonujące na terenie gminy.

Jedyną gminną placówką wykonującą zadania w zakresie działalności kulturalnej jest Gminny Ośrodek Kultury (GOK) zlokalizowany w Mstowie przy Pl. Mickiewicza 1. GOK

jest instytucją zajmującą się edukacją kulturalną, impresariatem artystycznym oraz organizacją życia kulturalno - społecznego miasta. Podstawowym celem działania GOK jest ochrona dziedzictwa kultury, upowszechnianie kultury, aktywizacja społeczno - kulturalna i rekreacyjna mieszkańców gminy, promocja Mstowa i okolicy oraz pozyskiwanie środowiska do aktywnego uczestnictwa w kulturze. W swojej działalności GOK ściśle współpracuje z mieszkańcami oraz szkołami. GOK organizuje różne formy edukacji kulturalnej dla młodzieży i dorosłych. Uczestnicy mogą rozwijać swoje zainteresowania artystyczne podczas zajęć prowadzonych w ramach licznych kół i sekcji zainteresowań, m.in.: sekcji muzycznej, plastycznej, teatralnej, tanecznej, literackiej.

Wydarzenia kulturalne.

Na terenie gminy Mstów organizowane są liczne wydarzenia o charakterze kulturalnym i rozrywkowym. Do najważniejszych, cyklicznych imprez można zaliczyć: - „**Święto Jabłka**”, organizowane we wrześniu od 2012 roku, gdzie oprócz promocji mstowskich sadów odbywają się imprezy kulturalne. **Noc świętojańska, Piknik rycerski.**

Turystyka i rekreacja.

Na atrakcyjność turystyczną gminy Mstów mają wpływ takie czynniki jak: walory przyrodnicze, zabytki, infrastruktura okołoturystyczna i baza noclegowa oraz atrakcyjne położenie. Środowisko naturalne jest jednym z atutów, przyciągającym turystów do gminy Mstów. Tereny atrakcyjne przyrodniczo są systematycznie zagospodarowywane turystycznie i rekreacyjnie przy jednoczesnym poszanowaniu naturalnych elementów przyrody. Przez obszar gminy przebiegają liczne szlaki :

- Szlak Konny Jury Wieluńskiej (dł. 33 km). Trasa: Częstochowa– –Rajsko. Odcinek w granicach gminy: Brama Mirowska–Jaskrów– Mstów–Rajsko–Kłobukowice.
- Szlak kajakowy – rzeka Warta (dł. 33 km). Trasa: Częstochowa– –Rajsko. Odcinek w granicach gminy: Brama Mirowska– –Jaskrów–Mstów– –Rajsko–Kłobukowice.
- Szlak Jury Wieluńskie (Częstochowa – Siedlec – Mstów – Wancerzów – Borowno – Kruszyna – Wąsosz).
- Szlak Warowni Jurajskich (Mstów – Małusy – Turów – Zrębice – Siedlec – Suliszowice – Ostrężnik – Rudawa).
- Szlak „Walk 7 Dywizji Piechoty – WRZESIEŃ 39”(Częstochowa – Sokole Góry – Krasawa – Siedlec – Złoty Potok – Janów).

- Szlak Rowerowy 7 Szkół (dł. 24 km/kolor czarny). Trasa/pętla: początek i koniec w Rudnikach. Przebieg na terenie gminy: Jaskrów–Mstów– –Kłobukowice–Latosówka.
- Szlak Rowerowy Zygmunta Krasieńskiego. Trasa: Myszków– –Częstochowa. Przebieg na terenie gminy: Krasice–Mstów– –Przepróżna Górka.
- Szlak Rowerowy Przełomu Warty (dł. 31,5 km/kolor żółty). Trasa: Mstów–Częstochowa. Przebieg na terenie gminy: Brzyszków–Małusy Małe–Mstów.
- Szlak Rowerowy Olsztyński (dł. 78,3 km/kolor czarny). Trasa/pętla: Częstochowa–Mirów– Częstochowa Raków. Przebieg na terenie gminy: Małusy Wielkie–Srocko.
- Szlak „Przełomu Warty” (Częstochowa – Kręciwilk – Korwinów – PKP – Dębowiec – Sokole Góry - Olsztyn – rynek - Kusiecia – Brzyszków – Małusy Małe – Mstów – rynek), Szlak „Zapomnianego pałacu” (Mstów – Wancerzów – Witkowice – Borowno – Kruszyna – Wikłów - Radomsko PKP).
- Ścieżka przyrodnicza Ścieżka na Górę Wał. Trasa: Źródło Stoki- –Góra Wał (293 m n.p.m.). Strone podejście w kilku miejscach ułatwiają schody terenowe. Na szczycie góry, z której rozciąga się rozległy widok na Mstów, zamontowany jest turystyczny pulpit panoramiczny.

5.2.1. Historia obszaru gminy

Obszar obecnej gminy Mstów posiada bogatą historię, którą należy pielęgnować i ocalić od zapomnienia. Sam Mstów- historyczne miasto jedno z najstarszych w Polsce i niewątpliwie najstarsze w regionie - wzrósł dzięki fundacji klasztornej, a jego dzieje były nierozdzielnie związane - aż do pocz. XIX stulecia z jego założycielami czyli kanonikami regularnymi laterańskimi. Również okoliczne osady wzrastały i rozwijały się w ścisłym związku z klasztorem. Większość osad zlokalizowanych na terenie obecnej gminy stanowiło uposażenie mstowskiego klasztoru, wymienione zostały po raz pierwszy w dokumencie z 1220 roku, wystawionym przez bpa krakowskiego Iwona Odrowąża.

Procesy osadnicze w pradziejach i okresie wczesnohistorycznym szczególnie mocno zdeterminowane były warunkami środowiska naturalnego. Najstarszą falą osadnictwa z epok kamienia, czyli paleolitu i mezolitu można wiązać z eksploatacją surowca krzemienia. Na terenie gminy Mstów zinwentaryzowano 194 stanowisk archeologicznych. Ślady tego osadnictwa w postaci narzędzi krzemienych i półsurowca krzemienia można spotkać przede wszystkim w okolicach Latosówki, Kuchar, Krasic,

Jaskrowa, Łuszczyna, Zawady, Wancerzowa, Rajska, Kłobukowic, Mstowa, Siedlca, Mokrzesy, Srocka i Brzyszewa. Ponadto w Latosówce, Łuszczynie, Kłobukowicach i Krasicach odkryto pracownie kamieniarskie. Natomiast w Jaskrowie, Wancerzowie, Rajska i Łuszczynie, a więc w bliskim sąsiedztwie, odkryto obozowiska. W okolicach Krasic wskazano istnienie 3 osad (niestety bez dokładnej lokalizacji), datowanych na okres neolitu. Bogato reprezentowana jest na omawianym obszarze epoka brązu, z grodziskiem w Gąszczyku na czele, posiadającym własną formę krajobrazową. Jest to grodzisko dwukulturowe, znajdują się tam pozostałości po osadzie związanej z ludnością kultury łużyckiej (800-550 rpn) oraz po grodzisku wczesnośredniowiecznym (IX-X w.). Z okresu halsztackiego oprócz śladów osadniczych zidentyfikowano liczne osady w okolicach Jaskrowa, Wancerzowa, Łuszczyna, Zawady, Krasic, Srocka, Małus oraz Mstowa. Cmentarzyska ciałopalne w liczbie 4 odkryto w Mstowie, Kuśmierkach, Mokrzesy i Małus Wielkich. Stanowiska z epoki żelaza okresu wpływów rzymskich, kultury przeworskiej reprezentują : osady w okolicach Kłobukowic, Krasic, Zawady oraz ślady osadnicze występujące w rejonie Rajska i Małus Wielkich i Małych. Średniowieczne osady występują w rejonie Latosówki, Mstowa, Jaskrowa, Wancerzowa, Rajska, Kłobukowic, Kuchar, Łuszczyna, Zawady, Siedlca, Mokrzesy, Srocka oraz Małus Wielkich i Małych. Z okresu średniowiecza pochodzi także wspomniane już wyżej grodzisko Gąszczyk (ostatnia warstwa kulturowa).

Teren Jury Krakowsko-Częstochowskiej stosunkowo długo pozostawał porośnięty puszcza. Systematyczne karczowanie lasów i zakładanie osad nastąpiło dopiero w procesie kolonizacji, która na ziemiach polskich przebiegała w XIII-XIV stuleciu. Interesujący nas obszar również kształtował się w tym właśnie czasie, a rozpoczęty wówczas proces osadniczy trwał właściwie do końca XV wieku.

Do grupy najstarszych osad w północno-wschodniej części jury, które odnotowane zostały w XIII stuleciu należą miejscowości zlokalizowane na obecnym obszarze gminy Mstów, skupione wokół nowo ufundowanego klasztoru kanoników regularnych w Wancerzowie. Dawnością metryki i znaczeniem osady nie tylko w dziejach regionu, ale także w dziejach wczesnośredniowiecznej Polski, wyróżnia się Mstów. Pierwszy zapis odnoszący się do Mstowa znajdujemy w bulli z 9 kwietnia 1193 roku papieża Celestyna III. Dokumentem tym potwierdzone zostały posiadłości i dziesięciny przynależne klasztorowi z Wyspy Piaskowej we Wrocławiu. Wymieniony tam Mstów z pewnością

istniał wcześniej, rozwijając się u przeprawy przez Wartę, jednego z najważniejszych szlaków komunikacyjnych w Polsce wczesnopiastowskiej – wiodącego z Krakowa do Wielkopolski i dzielnic centralnych Łęczycę, Sieradz oraz Śląsk, przez Opole do Wrocławia. Pograniczne położenie, na styku ziemi krakowskiej, sieradzkiej i wieluńskiej – w niewielkim oddaleniu od dzielnic ksiąząt śląskich, wzmagало znaczenie osady w okresie rozbicia dzielnicowego. W roku 1212 Mstów stał się miejscem zjazdu najwyższych dostojników kościelnych, z arcybiskupem Henrykiem Kietliczem i biskupem krakowskim Wincentym (Kadłubkiem), znanym kronikarzem na czele. W istniejącym już zapewne kościele mstowskim hierarchowie radzili nad zakończeniem sporu o elekcję biskupa poznańskiego Pawła. Według późniejszej relacji Jana Długosza kościół mstowski miał ufundować komes Piotr Włostowic, ale owa tradycja o początkach jednej z najstarszych parafii nie znajduje oparcia w źródłach z przełomu XII i XIII wieku. Najistotniejszych informacji dostarcza dokument następcy mistrza Wincentego Kadłubka na biskupstwie krakowskim, Iwona z rodu Odrowążów, wystawiony w 1220 r., którym potwierdził klasztorowi kanoników regularnych w Mstowie, filii wspomnianego klasztoru na Piasku we Wrocławiu, posiadłości oraz dziesięciny z licznych wsi w bliższej i dalszej okolicy. Około połowy XIII wieku osada klasztorna posiadała już zapewne charakter wczesno miejski. Dowody na to znajdujemy w kolejnej bulli papieża Innocentego IV z 1250 roku, poświadczającej dobra i dochody klasztoru kanoników regularnych na Piasku we Wrocławiu, gdzie wymieniona została funkcjonująca w Mstowie komora celna, targ oraz karczmy. Wkrótce klasztor pozyskał od księcia łęczycko-kujawskiego Kazimierza, syna Konrada Mazowieckiego, odcinek rzeki Warty do swobodnej eksploatacji, m.in. budując młyn i folusz. Lokacja miasta na prawie niemieckim w odmianie średzkiej nastąpiła za zgodą księcia krakowskiego Bolesława Wstydlwego, udzielona na prośby kanoników regularnych w 1279 roku. Wówczas to książę uwolnił miasto i wsie należące do klasztoru od ciężarów prawa książęcego, tj. od podatków na rzecz księcia oraz od jurysdykcji kasztelana i wojewody krakowskiego. Przywilej księcia Bolesława, zezwalający na posługiwanie się przez dobra klasztorne prawem średzkim, potwierdzili królowie Polski: Władysław Łokietek (1327) i Władysław Jagiełło (1405). Miasto rozmierzono na 10-ciu łanach należących do mieszczan i 2 łanach przynależnych dziedzicznemu wójtowi. Był to obszar o powierzchni ok. 300 ha. Pomimo braku bezpośrednich dowodów, wiele wskazuje na to, że organizm miejski rozwijał się dokładnie na miejscu starej osady targowej. Przed wszystkim w pobliżu Mstowa nie występowała w późniejszym czasie ani osada

z przymiotnikiem „stary” Mstów, Staromieście, ani zdrobniła nazwa Mstowa. Nowy organizm miejski został urządzony zgodnie z obowiązującymi wówczas zasadami. W centralnym punkcie wymierzono rynek, w kształcie wydłużonego prostokąta z narożników, którego wybiegały ulice w układzie równoleżnikowym. Siedziba władz municypalnych usytuowana była na rynku. Niestety nie posiadamy informacji kiedy obiekt ów wzniesiono. Po raz pierwszy wspomniany został w 1791 r., a w 1811 roku mocno zniszczony, stary drewniany budynek rozebrano. Czy ratusz mstowski był od początku drewniany, czy wcześniejszy- jeśli taki istniał - wymurowano z kamienia? Jak wyglądał mstowski ratusz możemy się tylko domyślać. W Polsce zachował się jeden drewniany ratusz z XVIII wieku w Goniądzu na Podlasiu, inny - znany tylko z jednego rysunku- znajdował się w Nowej Częstochowie. Można domniemywać, iż mstowski ratusz nie odbiegał od tych wymienionych. W połowie XV wieku doszło do sporów granicznych pomiędzy diecezją krakowską a gnieźnieńską, klasztor włączono do diecezji gnieźnieńskiej, miasto natomiast do diecezji krakowskiej. Wówczas też zapadła decyzja o wybudowaniu kościoła parafialnego dla miasta. Nowy kościół otrzymał wezwanie św. Stanisława Biskupa. Początkowo rozwój demograficzny i gospodarczy miasta przebiegał pomyślnie sytuując Mstów w rzędzie największych ośrodków miejskich w powiecie lelowskim. U schyłku średniowiecza (w latach siedemdziesiątych XV wieku) w Mstowie żyło około 600 mieszkańców w 105 domach. Istniało tu 15 jatek rzeźniczych i dwa młyny. Dobrze też rozwinięte było rzemiosło, co poświadczają stosunkowo liczne dokumenty – np. szewcy funkcjonowali już w 1401 r., kowale w 1412, garncarze w 1417, tkacze w latach 1445-1447, krawcy, rzeźnicy i młynarze w latach 1470-80. Nieco później pojawiają się w źródłach piwowarzy w 1501 r., w drugiej połowie XVI wieku występują piekarze, kuśnierze, bednarze, prasołowie (handlarze solą). Oprócz wymienionych rzemiosł w Mstowie w 1478 odnotowano introligatora, a w 1505 r iluminatora, którzy działali zapewne w klasztorze. Mstów był wówczas ośrodkiem regionu posiadającego własny wykształcony rynek lokalny, w którym używano powszechnej miary zbożowej mstowskiej. W XV-wiecznych źródłach poświadczone są także kontakty Mstowa z takimi miastami jak Wrocław, Brzeźnica czy Proszowice. Jednak już sto lat później sytuacja uległa radykalnej zmianie, pojawiło się bowiem konkurencyjne miasto Częstochowa oraz nastąpiły niekorzystne dla Mstowa zmiany szlaków komunikacyjnych. Dotychczasowy trakt biegnący przez Lelów, Mstów i Częstochowę, zastąpiono innym, łączącym Lelów bezpośrednio z Częstochową, a idącym przez Olsztyn, co spowodowało omijanie Mstowa.

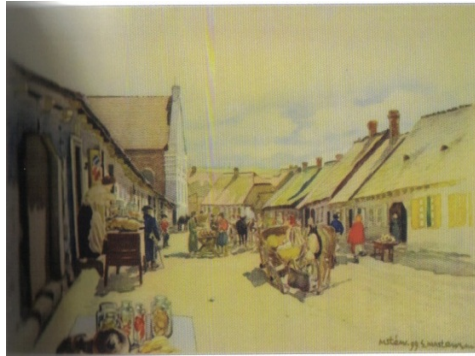
Wprawdzie w XVI wieku był to jeszcze dość znaczny ośrodek rzemieślniczo-handlowy, jednak na tle szybciej rozwijających się miast regionu, utracił on bezpowrotnie dawne znaczenie. W dobie ogólnego upadku małych miast Rzeczypospolitej i zniszczeń jakie w latach 1655-1656 dokonywały wojska szwedzkie, Mstów ucierpiał szczególnie dotkliwie. Miasto zniszczone zostało wówczas doszczętnie i chociaż odbudowa, przebiegająca bezpośrednio po zakończeniu działań wojennych, postępowała dość szybko, to jednak rozwój społeczno-ekonomiczny w dalszym ciągu wykazywał znamiona stagnacji.

Z materiałów źródłowych wytworzonych w czasie Sejmu Wielkiego (1788-1792) wynika, iż na przestrzeni trzech wieków liczba mieszkańców praktycznie nie uległa zmianie, odnotowano bowiem (w różnych źródłach) 580 - 617 mieszkańców zajmujących 124 -131 domów. Klasztor posiadał 5 budynków, funkcjonowały 2 browary, 2 karczmy, młyn, folwark za miastem (2 domy), szpital oraz kamienicę (budynek zbudowany z kamienia). Historia miasta przez wieki nierozzerwalnie spleciona była z historią klasztoru. Obszar obecnej gminy Mstów włączony został do dwóch zaborów pruskiego i rosyjskiego.

W 1798 roku dobra klasztorne skonfiskowane zostały przez rząd pruski. W 1822 nastąpiła kasata klasztoru. Na początku XIX wieku w mieście odnotowano 886 mieszkańców w tym 37 Żydów oraz 150 domów z czego 12 było murowanych. Przez następne półwiecze liczba mieszkańców podwoiła się, głównie za sprawą ludności pochodzenia żydowskiego, która w 1860 roku wzrosła do 410, bez zmiany pozostała natomiast zabudowa miasta. W roku 1870 Mstów, podobnie jak wiele miast w zaborze rosyjskim, utracił prawa miejskie i włączony został do nowoutworzonej gminy Wancerzów, powiatu wieluńskiego, okręgu częstochowskiego, guberni warszawskiej. Wielki pożar, jaki wybuchł w miejscowości w 1879 r. zniszczył niemal doszczętnie zabudowę Mstowa. Próby jego uprzemysłowienia pod koniec wieku nie powiodły się, bowiem miejscowa ludność masowo odpływała do tworzącego się przemysłu częstochowskiego. W 1933 r. Mstów liczył 284 domy mieszkalne i 2129 mieszkańców. Posiadali oni ogółem 328 ha ziemi, która niemal w całości była ziemią orną. W roku 1930 czynne były we Mstowie 3 kaflarnie, które zatrudniały ogółem 60 robotników.

Pod koniec XIX stulecia, Żydzi stanowiący dużą część mstowskiej społeczności, wywierali duży wpływ na życie kulturalne miejscowości. Posiadali początkowo drewnianą bożnicę z łaźnią rytualną, która była usytuowana przy ul. Rynsztok 3 (może ob. Ogrodowej?). Dopiero w XIX wieku Żydzi mstowscy wybudowali nowy murowany

budynek przy ul. Kościelnej 4. Zrujnowana w czasie drugiej wojny światowej bożnica, zniknęła z powierzchni ziemi ok. 1948 roku. W latach 60. XX w. plac po bożnicy służył jako targowisko. Mstowski rabin mieszkał w specjalnie dla niego wybudowanym domu przy ul. Kościelnej 6. Ten murowany z kamienia łamanego piętrowy dom istniał jeszcze w latach 80-tych XX w. W 1897 roku przy ul. ob. J. Kilińskiego dawniej (Garbarskiej) utworzono cmentarz. (Wcześniej mstowska ludność żydowska grzebała swoich zmarłych na cmentarzu częstochowskim).

*Mstów ul. Kościelna w kierunku rynku synagoga.
Stan z 1899 r*

*Mstów, nieistniejąca synagoga, po lewej i budynek
biblioteki (foto. Z ok. 1930 r*

Nie ominęły Mstowa działania związane z pierwszą wojną światową. Jeszcze w 1914 roku zabudowania klasztorne zostały zbombardowane. W tym miejscu należy wspomnieć, iż w okolicach Mstowa miały miejsce pozycyjne walki artyleryjskie wojsk niemieckich i rosyjskich. Dla poległych żołnierzy zorganizowano cmentarz w Wancerzowie, w okolicach kościoła św. Stanisława. W czasie okupacji hitlerowskiej, w latach 1939 - 1945 Mstów poniósł poważne straty zarówno w mieszkańcach jak i w zabudowie miasta. Zniszczeniu uległo wiele cennych budowli, w tym także tych należących do społeczności żydowskiej. W początkowej fazie okupacji w synagodze, budynku szkolnym oraz budynkach poklasztornych urządzono niemieckie magazyny dla wojska. W bibliotece zorganizowano kuchnię i stołówkę dla jeńców, którzy pracowali przy budowie licznych bunkrów, zlokalizowanych na obszarze obecnej gminy Mstów. W dalszej fazie okupacji niemiecki burmistrz - Klubsch - polecił zburzyć kilka obiektów o historycznych walorach. Zlikwidowano wówczas m.in. zniszczony kościół pw. Św. Stanisława, łaźnię miejską oraz synagogę. Księgozbiór żydowskiej biblioteki wyrzucono na tereny nadrzeczne, gdzie palono go przez kilka dni. W pierwszych miesiącach 1940 r. utworzono przy ulicy Kilińskiego getto dla ludności żydowskiej. Na początku 1942 r. Żydów mstowskich, (ponad 650 osób) wysiedlono do getta w Radomsku. W końcowej fazie okupacji niemieckiej Mstów włączono w linię umocnień, mających zagrozić drogę wojskom radzieckim do Częstochowy.

W okolicy Mstowa wybudowano linię bunkrów, okopów strzeleckich i rowów przeciwczołgowych. W pobliżu zespołu klasztornego zaś lotnisko wojskowe. Po zakończeniu wojny systematycznie odbudowywano zrujnowaną osadę. W roku 1948 rozebrano szczątki spalonej synagogi. Na miejscu kościoła św. Stanisława wybudowano mleczarnię. Tradycyjne jarmarki przeniesiono z mstowskiego rynku do pobliskiej wsi Cegielnia.

Sieć osadnicza w rejonie Mstowa w swym zasadniczym kształcie, jak już wspomniano wyżej, była wynikiem procesów kolonizacyjnych, głównie w XIII i XIV stuleciu. Proces formowania się jednostek osadniczych typu wiejskiego pozostawał w rozlicznych związkach z czynnikami społeczno-ekonomicznymi i politycznymi. Należy zaznaczyć, iż osady z omawianego obszaru pozostawały w ścisłym związku z klasztorem kanoników regularnych oraz miastem Mstów. Gęstość sieci osadniczej na terenie ob. gminy Mstów jest znaczna. Do końca XV wieku odnotowano 16 jednostek osadniczych, w postaci dobrze zorganizowanych wsi. Trzynastowieczną metrykę posiadają: Zawada, Srocko, Siedlec, Mokrzesz, Kobylczyce, Kłobukowice, Kuchary, Łuszczyn i Jaskrów. Wszystkie zostały wymienione w dokumencie wystawionym dla kanoników regularnych przez biskupa Iwona Odrowąża w 1220 roku. W 1388 roku pojawiły się w źródłach Małusy: Małusy Małe (Małusy Stare, Małusy Szlacheckie), oraz Małusy Wielkie (Małusy Błotne, Małusy Konwenckie, Księżę). Na początku XVI stulecia po raz pierwszy odnotowana została wieś Brzyszów przy okazji rozgraniczania w 1513 roku przez podkomorzego krakowskiego wsi Małusy Małe i Małusy Średnie od Mstowa. Dwie osady: Rajsco-młyn, Krasice oraz Wancerzów odnotowano w XVIII wieku w materiałach z czasów Sejmu Wielkiego (1788-1792) oraz mapie de Perthesa z tego samego czasu. W dziewiętnastym stuleciu sieć osadnicza została dopełniona kilkoma osadami. Powstała wówczas, na gruntach wsi Mokrzeszy, osada Jażwiny, (w 1802 roku wzmiankowany folwark Jazwin) oraz Kuśmierki 1835 (mapa kwatermistrzowska Królestwa Polskiego). W XIX stuleciu ukształtowała się zapewne także Cegielnia, Pniaki Mokrzeskie, Latosówka, Rajsco.

Czynnikiem integrującym opisywany obszar była parafia. Od średniowiecza wszystkie wsie przynależne obecnie do gminy Mstów znajdowały się w zasięgu oddziaływania dwóch ośrodków parafialnych Mstowa i Żurawia. Z czego zdecydowana większość należała do parafii mstowskiej, były to: Brzyszów, Jaskrów, Małusy Małe i Wielkie, Srocko, Zawada. Jedynie Siedlec, Kobylczyce i Mokrzesz były w zasięgu parafii Żuraw (ob. gm. Janów). Utworzona w średniowieczu organizacja kościelna utrwalona

przez następne wieki przetrwała w nieznacznie zmienionej formie do czasów współczesnych. Dość często zmieniała się natomiast przynależność administracyjna. Obszar gminy aż do rozbiorów przynależał do dwóch ziem: krakowskiej i sieradzkiej, później województwa krakowskiego, powiatu lelowskiego i województwa sieradzkiego, powiatu radomszczańskie - Kuchary, Kłobukowice, Łuszczyn). W wieku XIX utworzona została gmina Mstów, od 1868 roku do 1952 siedzibą gminy był wówczas Wancerzów. Po 2 wojnie światowej obszar ten przypisywany był do różnych jednostek administracyjnych, (ale zawsze w powiecie częstochowskim), od 1948 do 1975 roku przynależał do województwa katowickiego, a następnie przez kolejne 23 lata gmina funkcjonowała w ramach administracji nowoutworzonego województwa częstochowskiego. W 1998 roku po kolejnej reformie administracyjnej i likwidacji województwa częstochowskiego włączony został do województwa śląskiego.

Należy zaznaczyć, iż rozwój osad na tym terenie determinowały stosunki własnościowe. W wyniku procesów społeczno-ekonomicznych jakie zachodziły w Polsce w XIV i XV stuleciu na obszarze gminy Mstów wykształciły się trzy zespoły dóbr : klasztorne, królewskie oraz rycerskie (szlacheckie). W posiadaniu klasztoru znajdował się największy obszar, przynależały doń stare i dobrze organizowane wsie : Zawada, Srocko, Jaskrów, Małusy Wielkie, Brzyszków i później także Cegielnia. Prywatni właściciele dzierżyli kilka osad, w tym wieś Kuchary, która wchodziła w skład dóbr Skrzydlów, a ich właścicielem w XIV wieku był Jan, który w 1382 r. uczynił zapis na rzecz klasztoru w Mstowie na części tej wsi, z uwagą, że po jego śmierci cała ta wieś przejdzie na własność klasztoru. Tak się też stało, ponieważ w XV stuleciu figuruje już jako własność klasztoru mstowskiego. Własnością szlachecką były także Kłobukowice, w 1400 r. źródło podaje, że bracia Jaśko, Dobko, Klemens i Poznań, dziedzice Zębocina w imieniu swojego brata Deresława sprzedają ich siostrze Katarzynie część wsi dziedzicznej Kłobukowice. Taki stan własnościowy w zasadzie przetrwał do XVIII wieku, zmieniali się tylko posiadacze. Właścicielami Małus Małych w XVI stuleciu byli Tomasz i Baltazar Małuski oraz Jan Bażykowski. (przejściowo także p. Dembiński). W XVIII wieku wieś była w posiadaniu Ignacego Małuskiego, Jana Zaborskiego (zamiennie Witkowskiego), trzecia część stanowiła własność kościelną.

Na obszarze obecnej gm. Mstów funkcjonowały liczne folwarki, w wielu wsiach oprócz folwarku istniał także dwór. Dość szczegółowe informacje w tej kwestii przekazują

nam źródła wytworzone w XVIII stuleciu, uzupełnione materiałem kartograficznym z XIX wieku. Należy jednak wyraźnie podkreślić, że przynajmniej niektóre z nich powstały znacznie wcześniej (wzmiankowane są już w XVI wieku). Źródła wytworzone w czasie Sejmu Czteroletniego wskazują dwory w Jaskrowie, Małusach Wielkich, Mokrzeszy, Siedlcu (w części wójtowskiej) i Zawadzie oraz po dwa w Kobyłczycach i Małusach Małych. Dziewiętnastowieczne zapisy dostarczają informacji na temat wielkości folwarków w poszczególnych miejscowościach. Nie były to duże majątki, najczęściej posiadały skromne zabudowania murowane i drewniane. Najokazalszym był wówczas folwark w Krasicach. Według informacji przekazanych przez Towarzystwo Kredytowe Ziemskie, wraz z nomenklaturą Trząska posiadał 2463 morgi ziemi (ornej i ogrodów 594, łąk 98, pastwisk 66, lasu 1655) oraz 25 budynków – 5 murowanych i 20 drewnianych. Jak wspomniano wyżej Kobyłczyce i Małusy Małe były w posiadaniu wielu właścicieli. Nie istnieje już niestety wybudowany w Krasicach na przełomie XVIII/XIX wieku dworek, który do roku 1884 należał do rodziny Majewskich. Ostatnim jego właścicielem był Wincenty Majewski. Po parcelacji majątek został zakupiony przez braci Horowitz a następnie ok. 1887 r. dworek i część gruntów nabył Antoni Ziębacz i przez tę rodzinę był użytkowany do roku 1935, kiedy to został zniszczony przez pożar a następnie rozebrany.

Krasice, dwór zburzony w 1935 r. (foto z 1932 r.)

Drugim co do wielkości – przynajmniej jeśli brać pod uwagę liczbę budynków - był folwark w Zawadzie, w których wówczas naliczono 17 (murowanych 10 a drewnianych 7). Wraz z Waclawowem i Chrapowem posiadał 798 mórg ziemi, z czego 655 mórg to ziemia

orna i ogrody. Dobra Wancerzów składały się z folwarków Wancerzów i Konin (ob. gm. Rędziny). Wancerzowski folwark w tym czasie posiadał 16 budynków -11 murowanych i 5 drewnianych, 1854 morgi w tym 419 ziemi ornej. W Małusach Wielkich oprócz murowanego dworu, wzniesionego w 2 poł. XIX wieku, znajdowało się 6 innych budynków-gospodarczych i mieszkalnych, w których żyło 75 osób, folwark z anttyrencją (przyległością) Brzyszewo posiadał 1107 mórg ziemi (ziemia orna i ogrody 963). Właścicielami majątku byli Ignacy Thurkur, później Karol Błaszczkowski, a od III ćw. XIX w. rodzina Steinhagenów, w rękach tej rodziny pozostawał do 2 wojny światowej. Równie liczne zabudowania folwarczne znajdowały się w Siedlcu, mieszkańców było 16, dwór raz budynki gospodarcze. W Małusach Małych w folwarku odnotowano 5 budynków i 49 mieszkańców oraz 360 mórg ziemi. Tyle samo budynków wzmiankowano w Mokrzeszy, ale tam zamieszkiwało aż 64 osób, obszar przynależny do folwarku wynosił 2299 mórg, z czego 641 to ziemia orna i ogrody, zaś 1658 las. Dobra mokrzeskie były dobrze urządzone, składały się z 3 folwarków (Mokrzesz, Wola Mokrzeska, Kuśmierki), Wygwizdowa oraz wsi Mokrzesz, Jażwiny, Skała (Skałka) i Baranów. Niewielki dworek w Mokrzeszy wzniesiony został ok. 1907 r., zapewne w miejscu istniejącego wcześniej budynku, przez rodzinę Czaplickich, po 1945 roku urządzono w nim szkołę. Budynek dworski został całkowicie przebudowany, a właściwie w jego miejscu powstał nowy obiekt szkolny.

*Mokrzesz nieistniejący spichlerz w zespole dworskim,
foto z 1985 r. AWKZ w Częstochowie*

Cztery obiekty odnotowano w folwarku Kobyłczyce (3 murowane i 1 drewniany), 529 morgi ziemi z czego 365 stanowiły grunty orne i ogrody). Również w Kucharach w k. XIX wieku funkcjonował niewielki folwark z jedynym domem, 23 mieszkańcami i posiadający 510 mórg ziemi (ornej 260). Odnotowano też folwark w Wancerzowie, który był wówczas majoratem gen. Wasyla Zabołockiego, nie podano jednak ilości zabudowań. Już w XX wieku majątek przeszedł w ręce najpierw Bronisława Szwajcera, a później Karola Łackiego. Na początku lat 30-tych XX stulecia w skład zespołu dworskiego wchodził dwór

Wancerzów, nieistniejące zabudowania dworskie, przy ul. Jurajskiej, foto z 1938 r

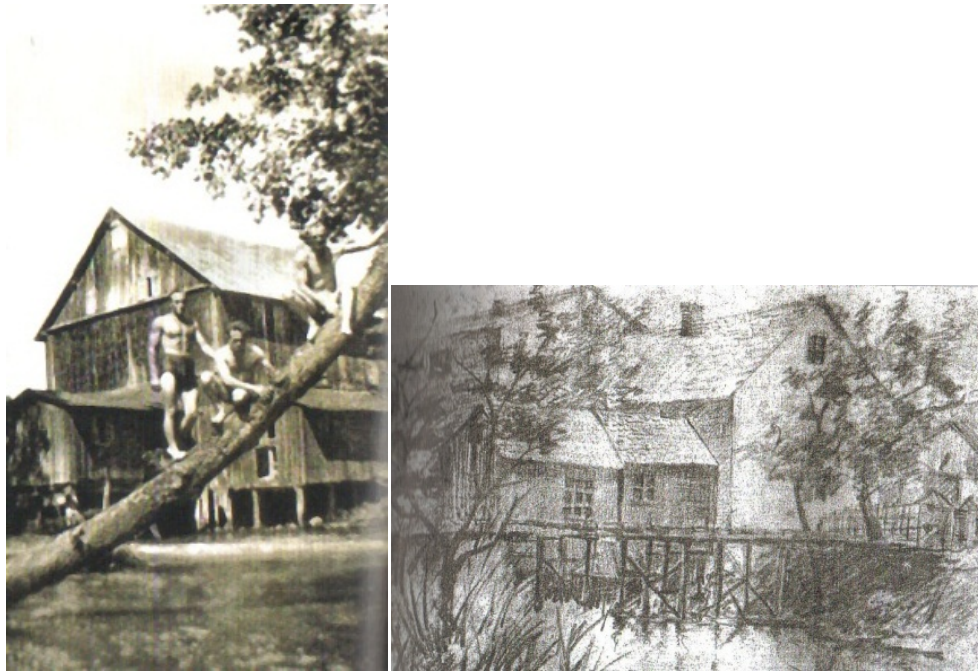
parterowy zbudowany z kamienia, z oszklonym gankiem od frontu i portykiem kolumnowym od strony północnej, zlokalizowany był w centrum założenia. W 1944 został doszczętnie zniszczony przez pożar i rozebrany.

Cały teren dworski ogrodzony był pełnym murem z kamienia wapiennego, od północy znajdował się wjazd przez okazałą bramę (ślady bramy widoczne były jeszcze w latach 80-tych), obok figury św. Floriana na owalny podjazd przed dworem. Podjazd ów ozdobiony był gazonem obsadzonym brzegiem krzewami róż. Od strony północnej do budynku dworu przylegał taras flankowany symetrycznie rosnącymi kasztanowcami. Po stronie południowo-wschodniej dworu posadowiono rządcówkę i czworaki, zabudowania gospodarcze znajdowały się we wschodniej części założenia.

Na temat folwarku w Jaskrowie w XIX wieku informują nas dokumenty Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego. Dowiadujemy się, iż przynależało doń 1269 mr ziemi (z czego 462 ziemia orna i ogrody, 23 łąki, 160 pastwiska, 590 las). Zinventaryzowano wówczas 10 budynków, z czego 4 były murowane, reszta drewnianych. Dwór i zabudowania folwarczne znajdowały się w Jaskrowie przy dzisiejszych ul. Starowiejskiej i Częstochowskiej. Do czasów współczesnych zachowały się niektóre zabudowania folwarczne. Właścicielem tego majątku w XIX w. był Ludwik Szaniawski, a potem Abram Kohn. W 1912 r. cały folwark kupili Kazimierz i Cyprian Apanowiczowie. Istniejący tu dwór spłonął podczas I wojny światowej i w późniejszym okresie go nie odbudowano. Do czasów współczesnych zachowały się niektóre zabudowania folwarczne. Budynek rządcówki został wzniesiony w latach 1917–1920, w pobliżu miejsca, gdzie stał dawny dwór, spalony w czasie działań wojennych. Był przeznaczony na tymczasowe mieszkanie właściciela lub administratora majątku.

Ważnym elementem niezbędnym w codziennym życiu osady był młyn, kuźnia i inne urządzenia. Informacje na ten temat posiadamy dopiero z XVIII wieku. Na omawianym obszarze, ze względu na występujące tu ciekły wodne odnotowano młyny w Kobylczycach,

Małusach Wielkich, Zawadzie, 2 młyny koło Mstowa (jeden z nich to Raysko, drugi Chrapoń, które funkcjonowały od średniowiecza).

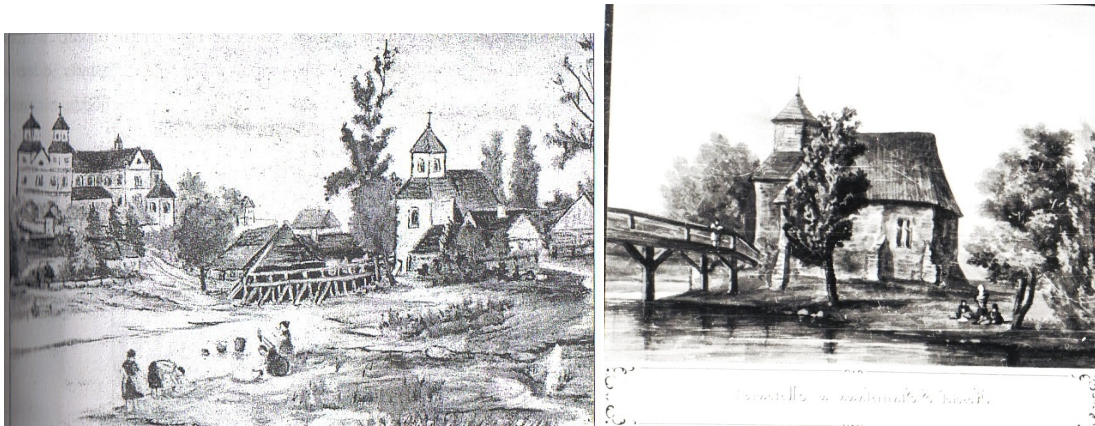
Mstów, nieistniejące młyny

Nader licznie wzmiankowane są karczmy zlokalizowane w Kobyłczycach, Małusach Wielkich, oraz po dwie w Siedlcu, Mokrzeszycy i Małusach Małych. Ponadto na mapie kwatermistrzowskiej (1835 r.) zaznaczono karczmę w połowie drogi z Zawady do Kobyłczyc nazwaną „Zaydrose”. Browarów w XVIII stuleciu odnotowano tylko 3, w Małusach Wielkich i dwa „wjezdne” w Mokrzeszycy. Najwcześniej bo w XV wieku wzmiankowana jest karczma w Siedlcu, w części przynależnej do właścicieli prywatnych. W XIX wieku w Mokrzeszycy funkcjonowała fabryka łyżek blaszanych, piec wapienny, cegielnia, gisernia, młyn wodny, tartak i smolarnia. Omawiany obszar obfituje w bogactwo naturalne jakim są pokłady kamienia wapiennego. W XIX -wiecznym materiale źródłowym wskazano je w Małusach Wielkich, Mokrzeszycy, Kucharach, Kobyłczycach, Wancerzowie. Funkcjonowały tu niegdyś liczne piece wapienne.

Mstów. Kaflarnia przy ul. Stodolnej

Na obszarze obecnej gminy Mstów powstał tylko jeden organizm miejski – Mstów. Wyznaczony w średniowieczu układ przestrzenny był wzorowany na układzie przestrzennym miasta Środy. (Lokacja miasta Mstowa odbyła się na prawie niemieckim, w odmianie średzkiej). Zlokalizowany w miejscu osady targowej, otrzymał prostokątny rynek i siatkę ulic. Zgodnie ze średniowiecznymi zasadami siedziba władz miejskich posadowiona była na rynku. Podobnie zresztą jak i wspomniane w XV wieku jatki rzeźnicze. Wokół rynku oraz wzdłuż ulic wyznaczone były parcele, na których mieszczanie mstowscy budowali swoje domy. Parcele posiadały zwykle dość znaczną powierzchnię, ponieważ oprócz budynku mieszkalnego musiały się tam znaleźć wszystkie obiekty związane z gospodarstwem (budynki gospodarcze, inwentarskie, stodoły, czasem browarki itp.). W pierzejach rynku parcele zajmowali najznacniejsi obywatele miasta, najczęściej byli to rzemieślnicy, którzy w XV-wiecznym Mstowie posiadali liczną i różnorodną reprezentację. Ważną instytucją w średniowiecznym mieście był kościół parafialny. W przypadku Mstowa początkowo był to kościół prowadzony przez kanoników regularnych, później ze względu na rozdzielenie administracyjne zespołu klasztornego od miasta - klasztor pozostał w diecezji gnieźnieńskiej natomiast miasto w diecezji krakowskiej – koniecznością stało się wzniesienie nowego kościoła parafialnego. Zbudowano go po drugiej stronie Warty naprzeciwko klasztoru i nadano wezwanie św. Stanisława Biskupa.

Mstów Widok na zespół klasztorny kanoników regularnych, zabudowania Mstowa i kościoła pw. św. Stanisława biskupa poł. XIX w.

Pomimo dawności osad zlokalizowanych na omawianym terenie, nie można wskazać w sposób jednoznaczny jakie układy przestrzenne posiadały. Zmiany jakie następowały przez stulecia spowodowały, że pierwotne układy wsi uległy zatarciu.

5.2.2 Krajobraz kulturowy dziedzictwo materialne

Krajobraz kulturowy to niepowtarzalne, indywidualne oblicze miejsca, którego wizerunek jest syntezą elementów przyrody, klimatu i ukształtowania terenu oraz zachodzących na tym terenie procesów politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, związanych z aktywnością człowieka. Ujawnia się poprzez dziedzictwo materialne, kształtujące krajobraz przyrodniczy na przestrzeni dziejów oraz dziedzictwo niematerialne - zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez ludzi w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Krajobraz kulturowy jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Jego ochrona jest najistotniejszym czynnikiem kształtowania tożsamości i osobowości mieszkańców, by mogli identyfikować się ze swoim miastem i siedliskiem oraz zrozumieć jego historię.

Gmina Mstów jest gminą rolniczą. Miało to - i ma nadal - znaczący wpływ na kształt krajobrazu kulturowego. W wyjątkowe walory przyrodnicze, wkomponowane zostały wytwory i osiągnięcia cywilizacyjne człowieka. Jest to zarówno ukształtowane rozplanowanie poszczególnych miejscowości jak i pojedyncze obiekty i zespoły budowli, elementy zagospodarowania przestrzeni, kształtujące świadomość i tożsamość regionalną mieszkańców. Przetrwały budynki mieszkalne, murowane, drewniane i drewniano-murowane, wzniesione na przestrzeni XIX i pocz. XX wieku. Liczna zabudowa drewniana

– znana z przekazów ikonograficznych – uległa niestety zniszczeniu. Przetrwały jednakże historyczne typy zagród. Przez wieki zagroda była miejscem pracy rolnika. Podlegała ewolucji, dostosowując się do poziomu rozwoju cywilizacyjnego, kultury rolnej i warunków społeczno-politycznych. Na terenie gminy Mstów występuje kilka typów zagród, głównie wielobudynkowe. W zasadzie wszystkie historyczne układy ruralistyczne uległy transformacji, w wyniku reform uwłaszczeniowych, parcelacji i komasacji gruntów następujących w poł. XIX w i w latach 20-tych XX stulecia.

5.2.3 Zabytki nieruchome

Zgodnie z art. 6 Ustawy o Ochronie Zabytków i Opiece nad Zabytkami do zabytków nieruchomych można zaliczyć w szczególności obiekty należące do następujących grup: krajobrazy kulturowe: układy urbanistyczne, ruralistyczne, zespoły budowli: dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki, a zwłaszcza kopalnie, huty, elektrownie i inne zakłady przemysłowe, cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni oraz miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne, bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji. Na terenie gminy Mstów w 2012 roku w czasie badań terenowych zinwentaryzowano 71 zabytków nieruchomych w postaci: układów i założeń przestrzennych, budynków o funkcji sakralnej, rezydencjonalnej, mieszkalnej, publicznej, gospodarczej i przemysłowej oraz małej architektury i parków. W wyniku aktualizacji liczba zabytków nieruchomych uległa zmniejszeniu i obecnie wynosi 69.

Największe ich skupiska znajdują się w historycznym ośrodku miejskim – Mstowie, pozostałe rozrzucone są na terenie całej gminy. Stanowią one materialne świadectwo historii gminy i posiadają nierzadko wybitne wartości artystyczne.

Tereny historycznie ukształtowanych układów urbanistycznych i ruralistycznych, w tym o metryce średniowiecznej.

Zabytkowe układy przestrzenne to założenia miejskie i wiejskie zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym sieci ulic lub sieci dróg. Są to zarówno urbanistyczne układy miast, ruralistyczne układy wsi, także mniejsze zespoły: założenia pałacowo - folwarczne, często połączone z parkami, kościoły i cmentarze przykościelne czy inne cmentarze.

1) *Założenie miejskie*

Najstarszą osadą jest niewątpliwie Mstów, wzmiankowany już w 1196 r. Przywilej miejski na prawie średzkim osada otrzymała w 1279 roku. Jest to jedyne, a zarazem najstarsze w regionie częstochowskim, miasto historyczne zlokalizowane na obszarze gminy. Obszar miasta rozmierzony został na 12 łanach, czyli 300 ha (10 należało do mieszczan i 2 łany przynależne dziedzicznemu wójtowi). Pomimo braku bezpośrednich dowodów, wiele wskazuje na to, że organizm miejski rozwijał się dokładnie na miejscu starej osady targowej.

Układ urbanistyczny historycznego miasta posiada czytelne rozplanowanie w postaci czworokątnego rynku oraz dość regularną acz skromną siatką ulic, przekształconą zapewne na pocz. w XIX stuleciu, kiedy to nastąpiła regulacja miasta. Wówczas też zapewne powstała tzw. „dzielnica stodołna”, charakterystyczna dla rozrastających się organizmów miejskich i wtórnych podziałów działek siedliskowych. Ośrodkiem założenia jest prostokątny rynek z narożników, którego wybiegają ulice : z pd-zach. dwie, przy czym ul. Kamienna (d. Stodołna) została wytyczona dopiero w XIX w., z pozostałych narożników, tj.: pd.-wsch., pn.- zach., pn.-wsch. po jednej (ob. zabudowana) oraz dodatkowo z pierzei pn., prowadząca do zespołu klasztornego Wancerzowie.

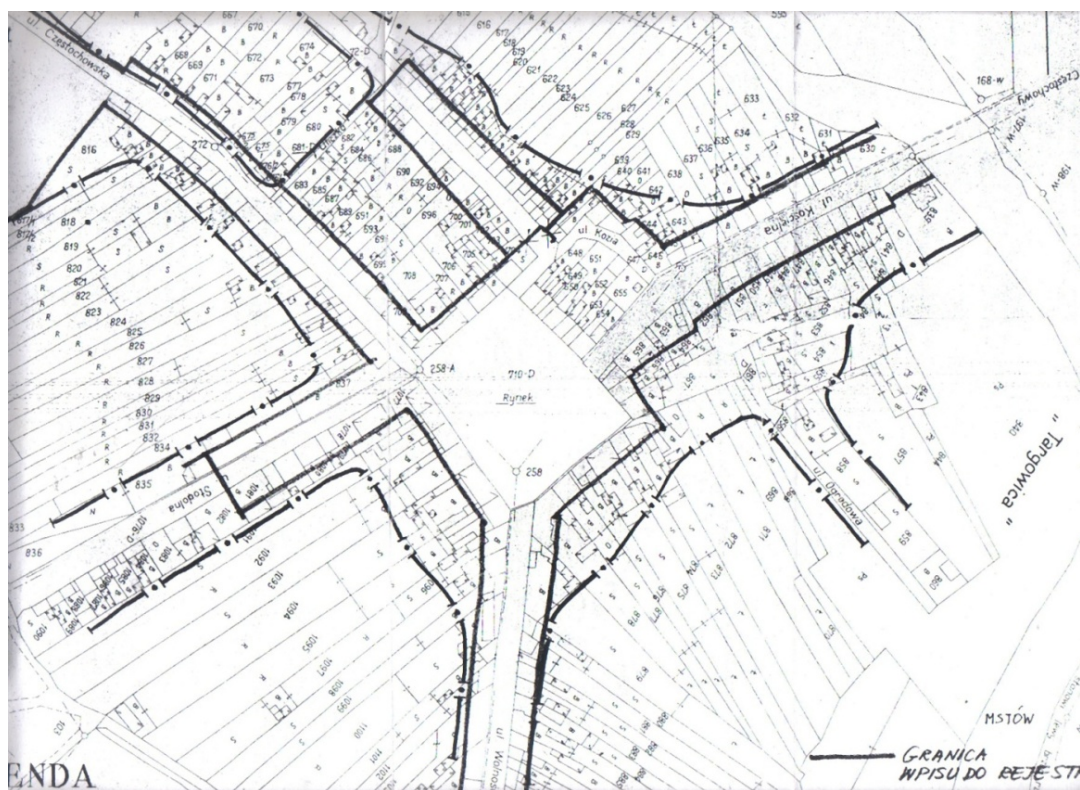
Mstów, ul. Stodołna (ob. Kamienna), w głębi zespół stodoł (1967 r.

Rozplanowanie miasta jest dość czytelne z niewielkimi przekształceniami (wytyczenie dodatkowych ulic, wtórne podziały działek). Nie przetrwał natomiast zespół budowlany, bowiem najstarsze budynki pochodzą dopiero z początku XX wieku, a więc już po przekształceniach przestrzennych. Zastąpiły one istniejące tu wcześniej, w pierzejach rynku, drewniane budynki mieszkalne, z dachami pokrytymi zapewne także strzechą. Dokumentem materialnym świadczącym o charakterze zabudowy miasta pozostają

zwłaszcza dwa drewniane domy mieszczkańskie, zlokalizowane przy ul. J. Kilińskiego. Wiadomo jednak, że taki typ zabudowy uwieczniony został na akwareli z 1899 przy ul. Kościelnej.

Za historyczny obszar, w decyzji o wpisie do rejestru zabytków uznano: *[...]teren położony na prawym brzegu Warty(...). Granice zabytkowego układu przebiegają : wokół terenu cmentarza przy ul. Częstochowskiej, po zapleczu obustronnej zabudowy ul. Częstochowskiej od cmentarza do Rynku, po zapleczu Zach. pierzei Rynku i obustronnej zabudowy ul. Kilińskiego od uliczki do Rynku, po zapleczu obustronnej zabudowy Kościelnej do rzeki i pn. strony ul. Koziej, po zapleczu wsch. pierzei Rynku i obustronnej zabudowy ul. Wolności od Rynku do jej rozwidlenia, po zapleczu pd. pierzei Rynku i obustronnej zabudowy wylotu ul. Stodolnej od Rynku do działki nr 1081.*

[decyzja R/489/53, wzn.nr 260/60 z dnia 04.03.1960, ob. nr 40/76/A z dn. 20.02. 1978].

Załącznik do decyzji o wpisie do rejestru zabytków

2). Układy wiejskie

Osadnictwo na obszarze obecnej gminy Mstów kształtowało się od wczesnego średniowiecza aż po czasy nowożytne. Trzynastowieczną metrykę posiadają wsie : Jaskrów, Kobyłczyce, Mokrzysz, Srocko oraz Zawada. W 2 poł XIV w pojawiły się w źródłach Małusy, później wyodrębnione Małusy Małe i Małusy Wielkie. Z pocz. XVI wieku pochodzi wieś Brzyszów. Dość liczna grupa osad lub punktów osadniczych po raz pierwszy odnotowana została dopiero w latach 80- tych XVIII wieku. Są to: Krasice, Wancerzów, młyn Rajska. Jeszcze później, bo w 1802 roku, pojawia się nazwa folwarku Jaźwin. Dwie osady Kuśmierki (Kuszmirki) oraz Cegielnia to jednostki osadnicze z pierwszej poł. XIX stulecia. W opisanych osadach, tych najstarszych, trudno dziś odnaleźć dawne historyczne rozplanowanie wielokrotnie przekształcane nie tylko na przestrzeni XVIII i XIX stulecia, ale także w XX wieku. Wsie posiadają w większości układ przestrzenny charakterystyczny dla rzędówki, z luźną zabudową rozlokowaną po jednej lub po obu stronach drogi, a działki siedliskowe połączone są z pasami pól. W niektórych wsiach można by wskazać relikty wcześniejszych układów (np. Jaskrowie, ul. Starowiejska, Zawada ul. Główna, Mokrzysz ul. Kościelna), jednak te układy ruralistyczne czekają na głębsze analizy i badania.

3) *Zespół klasztorny*

Na terenie gminy znajduje się jeden zespół klasztorny - klasztor kanoników regularnych w Wancerzowie. Zespół położony jest na wyniesieniu, górującym nad okolicą, na lewym brzegu Warty, na północ od miasta Mstowa. Dominującym elementem w zespole jest orientowany kościół z dwiema wieżami. Zespół klasztorny realizowany był etapami od XIII stulecia, aż po wiek XVIII. Składa się z barokowego kościoła wzniesionego od podstaw w 1718 roku, ale w miejscu starej świątyni, przylegającego doń murowanego klasztoru (o trzech skrzydłach), którego bryła ukształtowana została na przestrzeni kilku wieków- XIV, XV, XVI i XVIII. Całość założenia wraz z obszernym terenem otaczają obwarowania o wielobocznym narysie. Tworzy je mur z kamienia łamanego i cegły, w narożnikach, którego umieszczono osiem niewielkich, okrągłych baszt, z nich część w górnych partiach ośmioboczna, ze strzelnicami o nieregularnym układzie, nakrytych daszkami. Od południa wbudowany dawny budynek bramny, zbliżony do kwadratu, na wysokim podmurowaniu, ze śladami zamurowanej bramy wjazdowej, pierwotnie zamkniętej półkoliście, ujętej szkarpami. W tym samym odcinku murów znajduje się ceglany budynek barokowy, zapewne kordegarda ze śladami bramy wjazdowej, ujętej półkolumnami. Wewnątrz tego obiektu, w pomieszczeniu na prawo od wejścia zachowane

sklepienie kolebkowe z lunetami. W zachodniej części murów, przed fasadą kościoła usytuowana brama z XVIII w (?) zamknięta półkoliście, o profilowanej archiwolcie z główką aniołka w kluczu, ujęta w parę pilastrów toskańskich dźwigających belkowanie; szczyt bramy prawdopodobnie w latach 20-tych XX stulecia został przerobiony. Na przedłużeniu pn. ściany prezbiterium kościoła w murze szeroka bramka późnobarokowa zapewne z w. XVIII, murowana, ujęta w parę pilastrów toskańskich, podtrzymujących przełamany gzyms.

Architektura sakralna

Najstarszą i najcenniejszą budowlą sakralną na terenie gminy jest kościół parafialny pw. św. Augustyna i Wniebowzięcia NMP w Mstowie-Wancerzowie. Wzniesiony w 1718 roku, w miejscu istniejącej tu wcześniej świątyni, z kamienia i cegły na planie krzyża łacińskiego o prosto zamkniętych ramionach. Jest to trójnawowa bazylika z dwuwieżową fasadą od zachodu. Do wschodniej części świątyni przylega od strony północnej budynek klasztoru. Prezbiterium i ramiona transeptu mają przybliżony w wymiarach kształt prostokątów. Trójprzęsłowy korpus nawowy dzielą masywne filary opięte pilastrami. Nawy łączą się ze sobą półkoliście zamkniętymi arkadami. Od strony zachodniej przestrzeń nawy głównej łączy się z przęsłem między wieżami, mieszczącym w przyziemiu kruchtę, a w drugiej kondygnacji chór organowy. Wnętrze świątyni nakrywają sklepienia kolebkowe z lunetami, w przęsle skrzyżowania naw – sklepienie krzyżowe. Artykulację architektoniczną tworzy system podziałów pilastrowych i belkowania. Wnętrze doświetlają duże okna. Elewacje świątyni posiadają oszczędny detal architektoniczny, dzielone są płaską artykulacją złożoną z pilastrów i lizen oraz pasów belkowania. Fasada trójdzielna dwukondygnacyjna z częścią środkową zwieńczoną wysokim trójkątnym przyczółkiem między trzecimi, niskimi kondygnacjami wież. Na osi fasady portal barokowy z datą 1718, zamknięty półkoliście, o profilowanej archiwolcie z konsolą w kluczu i dekoracją roślinną w przyłączach, ujęty boniowanymi pilastrami kompozytowymi, (dawniej zdwojonymi), dźwigającymi belkowanie z gzymsem wygiętym półkoliście w części środkowej, na pomieszczenie kartusza z napisem odnoszącym się do wezwania kościoła. Ze starszego kościoła zachowały się elementy gotyckie w postaci portalu w otworze ostrołukowym z zakrystii do skarbcza z drzwiami okutymi skośną kratownicą z listew, z antabą i zamkiem, oraz drugiego drewnianego, prostokątnego (bezstylowego) z przedsionka (korytarzyka) do zakrystii z drzwiami gotyckimi okutymi

z krzyżującymi się listwami, ażurowymi taśmami oraz z ozdobnymi rozetami, zamkiem i antabą. Pomimo zniszczeń i odbudów na przestrzeni XVIII, XIX i XX stulecia, kościół zachował zasadniczo do naszych czasów osiemnastowieczny wygląd. Zmiany polegały na przebudowie szczytów i hełmów wież.

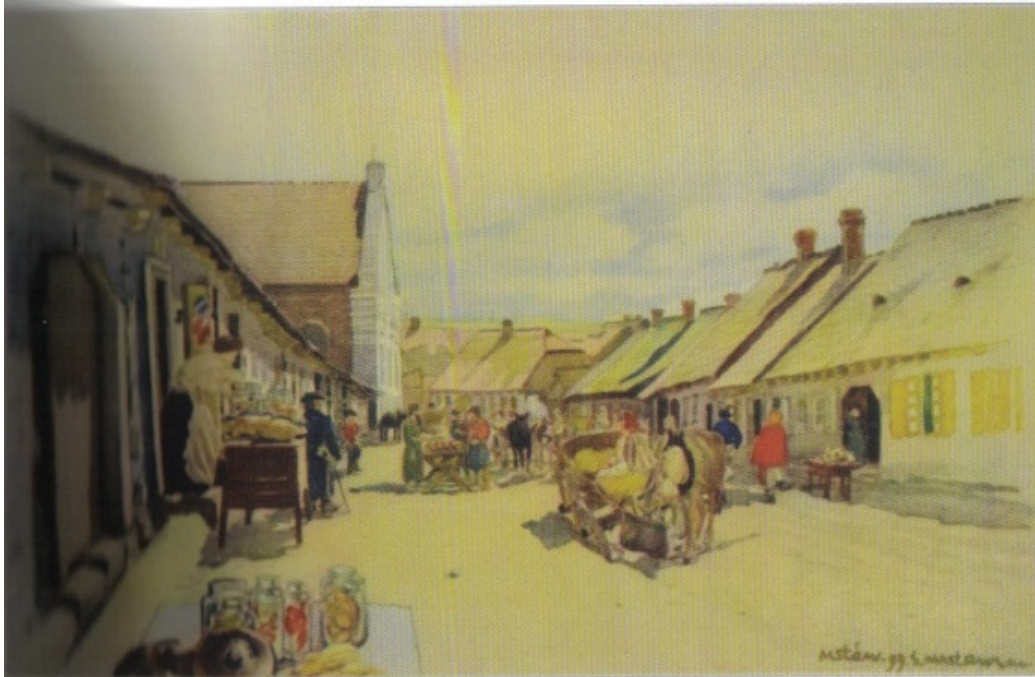
W bezpośrednim związku z opisaną świątynią pozostaje klasztor kanoników regularnych. Jest to obiekt dwukondygnacyjny o trzech skrzydłach, murowany z kamienia łamanego, cegły (fragmentarycznie zachowany układ polski) i ciosu, potynkowany. Poszczególne skrzydła klasztorne powstawały etapami – pierwsza faza romańska (?) od XIII; druga faza gotycka od XIV do XV w.; trzecia faza późnogotycka – renesansowa (XVI- pocz. XVII w.) ; czwarta faza barokowa (1 poł. XVIII w- k. XVIII w.). Prawie wszystkie wymienione fazy pozostawiły materialne ślady

Kaplice

Na całym obszarze gminy zewidencjonowano 5 kubaturowych kaplic. Najstarszą z nich jest kaplica pw. św. Wojciecha w Mstowie przy ul. Częstochowskiej (ob. kaplica cmentarna). Ufundowana w 1620 roku przez burmistrza mstowskiego, Wojciecha Podlejskiego. Nieorientowana (częścią ołtarzową zwrócona na pd. murowana na planie wydłużonego ośmioboku z kwadratową wieżą od frontu. Wnętrze nakryte stropem. W ołtarzu z XVIII wieku znajduje się obraz przedstawiający patrona świątyni. Kaplica była wielokrotnie remontowana, ostatnio w 2004 r. Murowane obiekty zlokalizowane w Mokrzeszy pw. Nawiedzenia NPM, Jaźwinach pw. Matki Boskiej Szkaplerznej, Zawadzie pw. Matki Boskiej Częstochowskiej i Siedlcu pw. św. Antoniego posiadają podobną bryłę. Założone zostały na planie prostokąta, przekryte dwuspadowymi dachami z sygnaturką pośrodku kalenicy, wyjątek stanowi kaplica w Mokrzeszy, gdzie sygnaturkę umieszczono bezpośrednio w szczycie. Dwie kaplice są zbudowane z drewna – w Krasicach i Małusach Wielkich. Wszystkie z wyjątkiem kaplicy w Siedlcu, wzniesione zostały przez mieszkańców wsi na przestrzeni XX wieku (1903 - 1953). Kaplica w Siedlcu zbudowana w 1840 roku z fundacji Kajetana Przyłęckiego administratora miejscowego majątku jako kaplica grobowa. Poza kaplicami kubaturowymi znajdują się liczne niekubaturowe obiekty, wznoszone z okazji różnych intencji. Dwie najciekawsze prawie identyczne zbudowane zostały w Mstowie, jedna z rzeźbą Św. Jana Nepomucena przy ul. Kościelnej, druga z figurą Chrystusa, przy ul. Wolności, oraz dwie kapliczki w Jaskrowie.

Zabudowa Mstowa

Zabudowa Mstowa, przynajmniej w części centralnej, czyli historycznego miasta, posiada jeszcze, aczkolwiek dziś już nieliczne przykłady, charakterystycznego dla miasteczek jurajskich, typu budownictwa. Są to murowane, lub drewniane domy mieszkalne, w układzie kalenicowym, gdzie w osi środkowej lub skrajnej usytuowana została szeroka sień przejazdowa do wnętrza parceli, którą zamykały budynki gospodarcze.

Mstów, zabudowa ul. Kościelnej, po lewej widoczny budynek synagogi, po prawej drewniane, mieszczańskie domy, akwarela Stanisława Masłowskiego z 1899 r.

Mstów, dwa ostatnie zachowane drewniane domy mieszczańskie przy ulicy Kilińskiego 12 i 14

Mstów, zmodernizowane domy przy ul. Wolności

Odmienne kształtowała się zabudowa pierzei rynkowych, w tym przypadku niektóre domy (w zależności od zamożności posesjonata) posiadały bardziej reprezentacyjny charakter, w XX wieku pojawiły się nawet piętrowe kamienice. Stosowano skromny detal

architektoniczny ale tylko na elewacji frontowej, w postaci profilowanych gzymsów, opasek okiennych, lizen, rzadziej pilastrów i płycin.

Mstów, zabudowa rynku (pl. Mickiewicza) w głębi parterowa zabudowa ul. Wolności (d. Małuskiej). Stan z lat 60-tych XX wieku

Należy wyraźnie podkreślić, że na terenie Mstowa oraz innych wsi przy budowie domów jako podstawowego budulca wykorzystywano kamień wapienny, cegłę natomiast stosowano do elementów dekoracyjnych (obramienia otworów drzwiowych i okiennych, gzymsy, podkreślenia narożników). Tradycyjnie elewacje pozostawały nietynkowane. Z czasem dopiero pokrywano je tynkiem. Historyczne, tradycyjne domy na przestrzeni 2 poł. XX i XXI wieku zostały w większości przebudowane, poprzez zabudowanie szerokich sieni (likwidacja bram i wprowadzenie wąskich drzwi), nadbudowa piętra, powiększenie otworów okiennych itp. Jeszcze w 2012 roku można było zaobserwować tendencję do przywracania pierwotnego wyglądu kamiennym elewacjom (Mstów ul. Kościelna 12), niestety obecnie zlikwidowano te pozytywne zmiany.

Mstów zmodernizowany dom przy ul. Kościelnej 12, podzielony na dwie oddzielne części. Widoczna pozostałość bramy przejazdowej, przebudowanej na dwoje drzwi. Po lewej stan z 2012 r, po prawej 2019 r.

Mstów, nadbudowany dom w pierzei rynku

Mstów, Przebudowany dom, Pl. Mickiewicza 16

Mstów, dom, ul. Wolności 16, przed remontem (1990 r.) i po remoncie 2019

Zabudowa wiejska

Przeważały tu zagrody wielobudynkowe, gdzie dom mieszkalny, stodoła i budynki gospodarcze stanowiły wyodrębnioną całość. W zależności od działki siedliskowej budynek mieszkalny usytuowany był kalenicą lub szczytem do drogi. W głębi działki, równoległe do drogi ustawiano stodołę, a z prawej, lub z lewej prostopadłe do stodoły budynek gospodarczy. Najczęściej zagrody posiadały jednak dwa budynki : dom i obora pod jednym dachem, w głębi wolnostojąca stodoła, czasem dodatkowo spichlerzyk, piwniczkę lub inny obiekt wspomagający. Materiałem stosowanym do budowy zagród było drewno, później dopiero w k. XIX i na pocz. XX wieku zaczęto stosować kamień wapienny, zwłaszcza przy wznoszeniu budynków inwentarskich i obór. Początkowo były one zapewne konstrukcji zrębowej, a później sumikowo-łątkowej. Charakterystycznym elementem są murowane ściany szczytowe. Konstrukcja dachu czterospadowa, o poszyciu ze słomy, z czasem przekształcone na dwuspadowe. Należy podkreślić, że to zagrody tworzyły zasadniczy element krajobrazu wsi, uzupełniany założeniami dworskimi, czy folwarcznymi, wspomnianymi wyżej. Na terenie gminy, występuje przede wszystkim zabudowa zagrodowa. Są to zarówno zagrody jednobudynkowe jak i dwubudynkowe, gdzie mieszkanie i obora znajdują się pod jednym dachem, konstrukcji murowano-drewnianej (część mieszkalna drewniana, obora murowana) w głębi działki stodoła. Na omawianym obszarze charakterystyczny był dom trójwnętrzny, składający się z jednej izby, sieni i komory.

Jaźwiny, nieistniejąca chałupa nr 23

Małusy Małe Kolonia, zagroda nr 47

Komora i sień znajdowały się przy ścianach szczytowych i na całej długości przylegały do izby. W XX wieku powiększono przestrzeń mieszkalną, zamieniając komorę na izbę. Czasem pomieszczenie stanowiące pierwotnie chlewik lub oborę, adaptowano na potrzeby mieszkalne. Dokonywano też innych modernizacji, np. powiększano otwory okienne, strzechę zastąpiono eternitem lub azbestem.

Mokrzesz, zagroda, ul. Kościelna 12, stan z 2012; po prawej stan z 2023 r.

Najliczniejsze przykłady opisanych zagrod jeszcze niedawno można było znaleźć w Mokrzeszy i Małusach Małych-Kolonia, gdzie w 2012 roku jedna z chałup posiadała jeszcze poszycie ze słomy.

Mokrzesz, nieistniejąca zabudowa ul. Kościelnej stan z sierpnia 2012 r, po prawej 1987r.

Po zespole tradycyjnych zagród w Mokrzeszy przy ul. Kościelnej właściwie już nie ma śladu (ostatnie wyburzenia miały miejsce w 2012 r.), a dwie, które pozostały zmodernizowano. Nieco inny charakter posiada drewniana zagroda - również w Mokrzeszy - przy ul. Częstochowskiej 210, gdzie wejście do domu poprzedzono niewielkim gankiem.

Mokrzesz, zagroda, ul. Częstochowska 210, stan w 2012 oraz stan z2019 r.

Założenia dworsko-parkowo-folwarczne

Na terenie gminy Mstów z licznych znanych ze źródeł dworów przetrwały tylko trzy. Zespół pałacowy w Kłobukowicach, wzniesiony w XIX stuleciu obecnie składa się z pałacu/dworu, spichlerza i parku. Pałac w Kłobukowicach został wzniesiony w II połowie XIX w. Pod koniec stulecia jego właścicielem był Ludwik Krygier, który 20

lutego 1899 r. sprzedał dobra Kłobukowice-Kuchary (wraz ze znajdującymi się w nich budynkami) Edwardowi i Janowi Reszke – słynnym śpiewakom operowym, oraz ich szwagrowi – Adamowi Michalskiemu. Bracia Reszke, podejmując decyzję o zakupie Kłobukowic, byli już posiadaczami kilku dworów i folwarków położonych niedaleko Borowna, W 1909 r. w kłobukowickim pałacu zamieszkali Janina – córka Emilii z Reszków i Adama Michalskiego oraz jej mąż Karol Konstanty Skarbek herbu Abdank. Po śmierci Edwarda w 1917 r., należąca do niego część Kłobukowic odziedziczyły córki: Janina, Emilia i Helena, które sprzedały należący do nich majątek swojemu stryjowi Janowi, który w 1920 r. stał się ich jedynym właścicielem. W 1922 roku dobra kłobukowickie przeszły na własność córki Edwarda – Janiny i jej męża płk. Adama Nieniewskiego. Nieniewscy już w latach 30-tych XX wieku przekazali posiadłość najpierw w dzierżawę, a potem na własność miastu Częstochowa. Budynek przez jakiś czas pełnił funkcję „domu wczasowego” dla dzieci. W czasie drugiej wojny światowej, po powstaniu warszawskim, ulokowano tu dzieci z Warszawy. Po zakończeniu wojny w pałacu urządzono sierociniec, a później siedzibę spółdzielni rolniczej i Związku Walki Młodych. Obecnie pałac jest w rękach prywatnych.

Zespół dworski w Małusach Wielkich w obecnym kształcie założony został w XIX stuleciu. W jego skład wchodził dwór, park oraz liczne budynki gospodarcze. Od 1886 r. dobra w Małusach były własnością rodziny Bolewskich, Dwór pochodzi z II poł. XIX w. Właścicielami majątku byli Ignacy Thurkur, później Karol Błaszczykowski, a od III ćw. XIX w. rodzina Steinhagenów Ostatnimi właścicielami przed 1939 r. byli Edward Dzierzbicki i Julia Dobrochna z Dzierzbickich Steinhagen. Po 1945 r. majątek przeszedł na własność państwa. Obecnie jest w posiadaniu prywatnych właścicieli. W zaniedbanym obecnie parku znajdują się pomniki przyrody: dwie lipy szerokolistne oraz klon jaworowy.

Dwór w Siedlcu zbudowany również w XIX stuleciu został przez ówczesnych właścicieli Przyłęckich? Herbu Szreniawa, gruntownie odnowiony. Po zabudowaniach dworskich pozostały jeszcze ruiny starszego niezidentyfikowanego obiektu z zachowanym jednym kamiennym obramieniem okiennym (renesansowym?).

Siedlec, dwór, foto. lata 60-te XXw

Budynki gospodarcze

Najciekawszym elementem nie tylko w skali gminy, są pozostałości zespołu stodoł, zlokalizowanych za południowym bloku przyrynkowym, już poza zabudowaniami, na wzgórzu nazwanym Ściegna (Stegna). Zabudowania gospodarcze (stodoły) na terenie miasta tzw. „dzielnice stodołne”, powstawały na przełomie XVIII i XIX wieku, w sytuacji zagęszczającej się zabudowy na parceli miejskiej, ze względu na bezpieczeństwo pożarowe władze miast wydzielały teren położony poza zwartą zabudową, na którym posesjonaci wznosili własnym sumptem stodoły. Zjawisko to w Mstowie można zaobserwować na pocz. XIX wieku, bowiem na planie regulacyjnym z 1824 roku wytyczona została ul. Stodołna (ob. ul. Kamienna). Prawdopodobnie początkowo budulcem było drewno i słoma, później wznoszono także budynki murowane z kamienia wapiennego. Zniszczone stodoły sukcesywnie wymieniano czasem w tym samym układzie i lokalizacji. Degradacja stodoł następowała systematycznie od lat 70-tych XX wieku. Obecnie pozostały już tylko ich nieliczne fragmenty. Charakterystycznym elementem, który w regionie zachował się chyba tylko na terenie gminy Mstów - są zespoły murowanych piwnic. W Wancerzowie przetrwały w formie szczątkowej u podnóża klasztoru kanoników regularnych oraz w Cegielni. Pojedyncze, wolnostojące, murowane piwnice ziemne były jeszcze w 2012 r w obrębie działek siedliskowych, np. w Jaskrowie, w starej części wsi (ul. Starowiejska).

Mstów zespół piwnic stan przed 1975 r, oraz jedna z dwóch piwnic stan z 2023 r.

Inne obiekty gospodarcze w poszczególnych osadach zlokalizowane są w zagrodach, na działkach siedliskowych. Są to murowane obory i stajnie oraz drewniane, najczęściej wolnostojące stodoły, konstrukcji słupowej. Zabudowania gospodarcze przy dawnych dworach i folwarkach w wielu przypadkach zachowały się jedynie w formie gruntownie przekształconej, pozbawionej już zupełnie wartości zabytkowych, np. w Jaskrowie, Zawadzie, czy Mokrzeszcy. Na szczególną uwagę zasługuje murowany, stylowy (neogotycki), niestety zrujnowany, spichlerz w Kłobukowicach oraz jeszcze do lat 80-tych XX w zabudowania gospodarcze w zespole dworskim w Małusach Wielkich.

Kłobukowice, spichlerz w zespole dworskim, stan z 1978 r. po prawej stan 2023

Zabytki techniki

Ważnym elementem niezbędnym w codziennym życiu osady był młyn, kuźnia i inne urządzenia. Informacje na ten temat posiadamy dopiero z XVIII wieku. Na omawianym obszarze, ze względu na występujące tu ciekły wodne odnotowano młyny w Kobyłczycach, Małusach Wielkich, Zawadzie, 2 młyny koło Mstowa (jeden z nich to Raysko, drugi Chrapoń). Wszystkie wspomniane budynki już nie istnieją. Współcześnie odnotowano jeden murowany, zbudowany w 1937 roku, przy ul. Kilińskiego.

Kamieniołomy wapienia i tzw. wapienniki, czyli piece do wypalania tej skały, stanowiły dawniej nieodłączny element krajobrazu Jury. Dziś na terenie gminy zachował się tylko jeden wapiennik. Stoi on po zach. stronie Góry Stróżnica, przy niewielkim wyrobisku wapienia. Nieopodal znajduje się otwór wejściowy do jaskini *Za Kaflarnią*.

Mstów, Piec wapienny

Budownictwo obronne

Na granicy Mstowa i wsi Zawady (Góra Chrapoń) znajduje się zespół bunkrów z czasów II wojny światowej, wchodzący w skład większego założenia obronnego. Zespół murowanych bunkrów niemieckich z okresu 2 wojny światowej (ok. 6 sztuk) zbudowany został w 1944 r na rozległym terenie. Największy z nich to schron armatni Regelbau 701. Obecnie zasypany widoczna tylko górna część. Pozostałe obiekty mniejsze obserwacyjno-bojowe potocznie zwane „kochbunkrami” (garnkami Kocha) porośnięte trawą właściwie niewidoczne. Zespół bunkrów stanowił jeden z elementów planowanej linii obronnej przed natarciem armii czerwonej na przełomie 1944/45 r. Pojedynczy bunkier z tego samego czasu zachował się również we wsi Cegielnia. Lokalizację pozostałych bunkrów zw. Garnkami Kocha.

Cmentarze

Cmentarze - jako przestrzenie ukształtowane według określonych reguł związanych z religią i tradycją grzebania zmarłych, opatrzone cennymi zabytkami sztuki sepulkralnej, z zachowanym układem alejek i ścieżek cmentarnych, w otoczeniu starodrzewu, stanowią ważny element dziedzictwa kulturowego, gdyż są cennym świadectwem historii regionu. Szczególną dbałością należy otoczyć cmentarze nieczynne. Obiekty te należy pielęgnować i eksponować w krajobrazie miejscowości.

Na terenie gminy Mstów funkcjonowały 4 cmentarze grzebalne rzymskokatolickie: w Mstowie, Krasicach oraz Mokreszy, ale tylko cmentarz w Mstowie posiada wartości zabytkowe. Założony został w latach 1811-1812 roku poza zwartą zabudową miejską, przy istniejącej od XVII wieku murowanej kaplicy pw. św. Wojciecha (ul. Częstochowska). Jest to dość rozległe założenie w całości ogrodzone murem z kamienia wapiennego. Najstarszy zachowany nagrobek (Weichana zm. 1847 i Bąkowicza zm. 1848 r.) Dość licznie reprezentowane są nagrobki z k. XIX stulecia (np. grobowiec rodziny Zielonków, dziedziców Skrzydlowa) nagrobek ks. Michała Lecherta zm. 1876 r., proboszcza mstowskiego, nagrobek Karola Siekierzyńskiego zm. w 1882 r., Władysławy Majewskiej zm. w 1897 r., Emilii, Stefanii z Węgrzyńskich Borkowskiej zm. w 1896 r., proboszcza mstowskiego ks. Teodora Mejera zm. w 1898 r. oraz z pocz. XX wieku.

Ponadto zidentyfikowano w Mstowie niefunkcjonujący od 2 wojny światowej cmentarz żydowski, zlokalizowany przy ul. Kilińskiego, założony w 1897 r. Na powierzchni około 0,5 ha zachowało się około pięciu przewróconych macew oraz fragmenty kilku uszkodzonych. Jeszcze w 2013 roku były widoczne podmurówki zniszczonych macew oraz fragmenty dawnego ogrodzenia cmentarza w postaci dolnej warstwy kamieni wapiennych, obecnie widoczny jest jedynie niski „wał ziemny”. Teren cmentarza w całości porośnięty wysoką trawą. W 2014 roku ustawiono tablicę informującą o tym miejscu oraz fotografie macew z 1987 r z tego cmentarza. W trakcie prac terenowych w 2016 roku odnaleziono zatopione w Warcie fragmenty nagrobków, być może po konserwacji, zostaną przeniesione na cmentarz.

Trzeci historyczny cmentarz znajduje się na gruntach Wancerzowa przy ul. Jaskrowskiej, za tzw. *Dobrą Górą*. (Miejscowa ludność nazywa go „cholerycznym”) Wydzielony został luźnymi kamieniami i fragmentami kamiennego muru, we wnętrzu zachowało się kilka drewnianych krzyży. W 2014 roku Gmina ustawiła tablicę

informacyjną, a w 2022 okazały pylon. Zachowało się także miejsce po dawnym cmentarzu rzymsko katolickim przy ul. Gminnej, oznaczone krzyżem.

Miejsca Pamięci Narodowej

Według wykazu Urzędu Wojewódzkiego w Katowicach:

1. Mstów-Jaskrów, w lesie, ok.500 m od drogi Częstochowa-Kielce Pomnik (w formie nagrobka) na miejscu, gdzie 16 grudnia 1939 roku w lasku jastrowskim Niemcy rozstrzelali 6 mieszkańców Kamienicy Polskiej i Rudnika Wielkiego.
2. Mstów-Jaskrów, w lesie, ok.600 m od drogi Częstochowa-Kielce, tablica upamiętniająca miejsce, gdzie we wrześniu 1939 roku Niemcy zamordowali 8 mieszkańców Częstochowy.
3. Mstów, ul. Wolności, naprzeciw Ośrodka Zdrowia i apteki głąz z tablicą ku czci żołnierzy Wojska Polskiego, poległych w czasie II wojny światowej.
4. Mstów, cmentarz rzymskokatolicki. Grób zbiorowy wojenny 10 żołnierzy 27 PP 7 DP Wojska Polskiego poległych 3 września 1939 roku.
5. Mstów, Plac Mickiewicza 17, frontowa ściana GOK Tablica upamiętniająca Tadeusza Kościuszkę
6. Mstów, ul. Częstochowska, cmentarz parafialny Grób zbiorowy wojenny 28 ofiar terroru hitlerowskiego, zamordowanych 2 września 1939 roku.
7. Mstów, Plac Adama Mickiewicza; Pomnik Adama Mickiewicza wieszca narodu polskiego.
8. Mstów-Mokrzysz, przy drodze gminnej Mstów-Krasice; Grób zbiorowy uczestników pielgrzymki warszawskiej zamordowanych w 1792 roku przez wojska rosyjskie.
9. Mstów-Krasice, ul. Strażacka, Kościół pw Opatrzności Bożej. Tablica upamiętniająca ppor.rez. Wojska Polskiego Stanisława Bajora nauczyciela szkoły w Mstowie rodem z Krasic, zamordowanego przez sowieckich oprawców w Charkowie w 1940 roku.
10. Mstów, ul. Częstochowska, cmentarz parafialny - 110/10 GW Mogiła zbiorowa wojenna 8 mieszkańców Częstochowy rozstrzelanych we wrześniu 1939 r. przez Niemców w Lesie Jaskrowskim.

5.2.4. Zabytki ruchome

Na terenie gminy znajdują się 52 zabytki ruchome, wpisane do rejestru zabytków, stanowiące wyposażenie kościoła parafialnego (klasztornego) w Wancerzowie. Najliczniejszą grupą stanowią obiekty z XVIII stulecia, wykonane za czasów prepozyta Ignacego Augustyna Kozierowskiego (1750-1791). W kościele tym znajduje się 11 ołtarzy, ale tylko 9 figuruje w rejestrze zabytków. Na szczególną uwagę zasługuje drewniany architektoniczny, wielokondygnacyjny ołtarz główny, wzorowany na ołtarzu głównym w bazylice jasnogórskiej. Jednorodny barokowy zespół : stalle kanonickie, tron opata, konfesjonały. Liczne obrazy barokowe m.in. : biskup Iwo Odrowąż nadający przywilej kanonikom regularnym (XVII), Zabójstwo św. Stanisława z 1636 r., Chrystus i jawnogrzesznica z ok. poł. XVII w z kręgu Tomasza Dolabelli.

5.2.5. Zabytki archeologiczne

Zgodnie z Ustawą o Ochronie Zabytków i Opiece nad Zabytkami zabytek archeologiczny to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów, bądź ich śladów, albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.

Zewidencjonowanie stanowisk archeologicznych nastąpiło poprzez realizację ogólnopolskiego programu badawczo-konserwatorskiego o nazwie Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP), prowadzonego od 1978 roku. Jego celem jest rozpoznanie metodą badań powierzchniowych i przeprowadzonych kwerend archiwalnych zasobów dziedzictwa archeologicznego i stanowisk archeologicznych na terenie całego kraju. Realizacja programu umożliwia budowę archiwum informacji o zabytkach archeologicznych rozpoznanych tą metodą. Dla potrzeb AZP obszar kraju został podzielony na prostokątne obszary o powierzchni ok. 37,5 km kwadratowych oznaczane liczbami arabskimi w systemie nr pasa - nr słupa. Teren gminy Mstów objęty jest obszarami lub fragmentami obszarów nr: nr 85-50; 85-51; 86-49; 86-50; 86-51; 87-50; 87-51. Badania powierzchniowe w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski przeprowadzono latach 1990- 1997. Dokumentacja z badań rozpoznawczych (AZP) w formie sprawozdania tekstowego z badań na obszarze oraz załączonych Kart Ewidencji Stanowisk Archeologicznych (KESA) sporządzonych dla każdego stanowiska, jest przechowywana w Wojewódzkich Urzędach Ochrony Zabytków. Kopia tych materiałów jest dostępna w Dziale Archeologii Narodowego Instytutu Dziedzictwa. Obecnie z terenu gminy Mstów znanych jest 194

zabytków archeologicznych nieruchomości, będących stanowiskami archeologicznymi. Nie wszystkie stanowiska posiadają określoną lokalizację są jednak przyporządkowane do danych miejscowości. Ich wartość poznawcza jest znacznie zróżnicowana, tylko jedno stanowisko figuruje w rejestrze zabytków

Epoka kamienia

Są to głównie ślady osadnictwa zlokalizowane w rejonie: obecnych osad: Latosówki, Kuchar, Krasice, Jaskrowa, Łuszczyna, Zawady, Wancierzowa, Rajska, Kłobukowice, Mstowa, Siedlca, Mokrzeszy, Srocka, Brzyszewa, ale zidentyfikowano także 4 pracownie krzemieniarskie (Latosówka, Łuszczyn, Kłobukowice, Krasice), 4 obozowiska (Jaskrów, Wancierzów, Rajska, Łuszczyn. Większość stanowisk to osady do 0,5 ha.

Epoka brązu Kultura łużycka, okres halsztacki

Osady: Jaskrów Zadomie – osada, Jaskrów-osada, śl.osad., Jaskrów-osada, Jaskrów-osada, Wancierzów-osada, Wancierzów- osada, Rajska-osada, Łuszczyn-osada, Łuszczyn-osada, Łuszczyn-osada, Łuszczyn-osada, Łuszczyn- osada, Łuszczyn- osada, Zawada-osada, Zawada-osada, Mstów-osada, Krasice – osada, Krasice-osada, Krasice-osada, Jażwiny osada, Mokrzesz –osada, Kuśmierki-osada, Siedlec-osada, Siedlec-osada Srocko-osada Srocko osada, Srocko-osada, Srocko-osada, Srocko-osada, Srocko-osada, Małusy Wielkie-osada, Małusy W.-osada, Cmentarzysko ciałopalne –Mstów, Kuśmierski, Mokrzesz, Małusy Wielkie, Mstów-cmentarzysko ciałopalne, Wancierzów-śl.osad., Rajska-osada (?), Łuszczyn, śl.os., Rajska-śl.osad., Rajska-śl.osad., Rajska-śl.osad., Łuszczyn-śl.osad., Kłobukowice-śl.osad., Zawada-śl.osad., Zawada-osada, Zawada-śl.osad., Siedlec-śl.osad., Krasice-śl.osad., Kuśmierki- cmentarzysko ciałopalne, Mokrzesz- cmentarzysko ciałopalne, Krasice- śl. osad., Krasice-śl.osad., Jażwiny-ślad osad., Małusy Wielkie-cmentarzysko ciałopalne, Brzyszów- śl.osad. (2)Srocko- ślad osad., Małusy Małe – ślad osad., Małusy W-ślad osad.,

Okres wpływów rzymskich, kultura przeworska Krasice osada, Kłobukowice-osada, Rajska-śl.osad., Zawada- osada, Mstów-śl.osad., Małusy Wielkie-śl.osad., Małusy M.-sl.osad.,

Średniowiecze

Osady: Latosówka, Mstów, Jaskrów Zadomie, Jaskrów Weselin, Jaskrów aż 3 osady, Wancerzów, Rajsko, Kłobukowice 2, Kuchary 2, Łuszczyn 2, Kłobukowice, Zawada 2, Siedlec 3, Krasice, Jażwiny 2, Mokrzysz 3, Srocko 2, Małusy Wielkie 4, Małusy Małe.

Grodzisko Gąszczyk

Oddzielne miejsce zajmuje wielokulturowe stanowisko w Gąszczyku w Siedlcu-Podlesiu. Stwierdzono tu pozostałości po osadzie pradziejowej kultury łużyckiej, datowanej na 800-550 roku p.n.e. oraz po grodzisku wczesnośredniowiecznym z IX-X w.

Szczegółowe dane dotyczące zabytków archeologicznych umieszczonych w GEZ gminy Mstów przedstawiono w tabeli poniżej.

Ewidencja stanowisk archeologicznych w gminie Mstów wg. kart ewidencyjnych stanowisk archeologicznych (KESA). Stan grudzień 2023

LP	Numer stanowiska w miejscowości	Numer obszaru AZP i nr stanowiska na obszarze AZP	chronologia	Funkcja/rodzaj stanowiska
1	Brzyszków st.1	87-50 / 1.	Mezolit, późne średnio.	nieokreślona
2	Brzyszków st. 2	87-50 / 28	Ep. kamienia, wczesna ep. żelaza (kultura łużycka)	śląd osadn. śląd osadn.
3	Brzyszków st. 3	87-50/29	wcz. Ep. żelaza pradzieje średniowiecze	śląd osadn. śląd osadn.
4	Brzyszków st.4	87-50 / 83	średniowiecze nowożytność	śląd osadn. Osada
5	Cegielnia st.1	86-50 / 24	pradzieje	śląd osadn
6	Cegielnia st. 2	86-50 / 25	pradzieje, średniowiecze	śląd osadn.
7	Jaskrów (Weselin)st.1	86-49 / 47	nowożytność	Osada
8	Jaskrów (Weselin)st.2	86-49/ 46	wczesne. Średniowiecze średn. ok. nowożytny	Osada Śląd osadnictwa
9	Jaskrów (Weselin)st.3	86-49 / 45	Pradzieje Średniowiecze Ok. nowożytny	Osada Osada Osada
10	Jaskrów (Weselin)st.4	86-49 / 44	średniowiecze	Nieokreślona
11	Jaskrów (Kamionki)st.5	86-49/ 43	ok. nowożytny	Osada
12	Jaskrów (Podgórze)st.6	86-49/ 42	okres. nowożytny	śląd osadn
13	Jaskrów (Kamionki)st.7	86-49 / 41	Epoka kamienia ok. nowożytny.	Osada
14	Jaskrów (Podgórze)st.8	86-49 / 40	Ok. nowożytny	śląd osadn. śląd osadn
15	Jaskrów (Zadomie)st. 9	86-49 / 39	Średniowiecze nowożytność	Śląd osadn. Osada
16	Jaskrów (Zadomie) st.10	86-49 / 39	Pradzieje, okres nowożytny	Osada, osada
17	Jaskrów (Zadomie) st. 11	86-49/37	Ep. brązu kult. łużycka Pradzieje, średniowiecze Okres nowożytny	Osada osada, osada, osada

18	Jaskrów st 12	86-50/10	Ep. kamienia, średniowiecze, ok. nowożytny	Ślad osadnictwa, osada, Osada
19	Jaskrów st. 13	86-50/11	Ep. kamienia, kultura łużycka, średniowiecze, okres nowożytny	Obozowisko, ślad osadn Osada, ślad osadn.
20	Jaskrów st. 14	86-50/ 12	Ep. brązu (kult. łużycka) Pradzieje, okres nowożytny	Osada Osada, ślad osadnictwa
21	Jaskrów st.15	86-50/ 13	średniow.,okres nowożytny	Osada,osada
22	Jaskrów st. 16	86-50 / 14	Ep. brązu(kult. łużycka) Pradzieje, średniow. Okres nowożytny	Osada osada, ślad osadn. Ślad. osadn.
23	Jaskrów St.17	86-50 / 15	Ep. brązu(kult. łużycka) okres nowożytny	Osada ślad osadn.
24	Jażwiny st. 1	86-51 / 27	średniowiecze	osada.
25	Jażwiny st. 2	86-51 / 31	Ep. brązu (kult. Łużycka pradzieje,	ślad osadn. Osada
26	Jażwiny st. 3	86-51/ 32	Ep. brązu (kult. Łużycka pradzieje, średniowiecze	Osada, Ślad osadn. Osada
27	Kłobukowice st. 1	86-50 / 32	Ep. kamienia, okres wpływów rzymskich (kult. Przeworska) okres nowożytny	Ślad osadn.,osada, Ślad osadn.
28	Kłobukowice st. 2	86-50 / 33	pradzieje okres nowożytny	Ślad osadn. Osada
29	Kłobukowice st. 3	86-50 / 34	Pradzieje, średniowiecze okres nowożytny	Osada, osada Osada
30	Kłobukowice st.4	86-50 / 35	Ep. kamienia, pradzieje średniowiecze okres nowożytny	Ślad osadnictwa, osada Osada Ślad osadnictwa
31	Kłobukowice st.5	86-50 /37	epoka kamienia, średniowiecze okres nowożytny	ślad osadn., osada punkt osadn
32	Kłobukowice st. 6	86-50 / 50	Ep. kamienia średniowiecze	ślad osadn osada
33	Kłobukowice st. 7	86-50 / 51	nieokreślony	Osada
34	Kłobukowice st.8	86-50/ 52	średniowiecze	Osada
35	Kłobukowice st.9	86-50 /53	Ep. kamienia, ep. brązu (kult. Łużycka), średniowiecze	Osada, ślad osadn. Osada
36	Kobyłczyce st. 1	87-51 / 10	okres nowożytny	ślad osadn.
37	Kobyłczyce st. 2	87-51 / 11	okres nowożytny	ślad osadn.
38	Krasice st. 1	86-51 / 1	Młodsza epoka kamienia	nieokreślona
39	Krasice st.2	86-51 / 2	Ep. kamienia, kultura łużycka	Nieokreślona, nieokreślona
40	Krasice st 3	86-51 / 3	Ep. kamienia	nieokreślona
41	Krasice st. 4	86-51 / 4	neolit	nieokreślona
42	Krasice st. 7	86-51 / 13	Paleolit górny i schyłkowy Ep. brązu/ep. żelaza	Pracownia krzemieniarska Osada
43	Krasice st. 8	86-51 / 14	Ep. kamienia, ep. brązu Pradzieje ok. nowożytny	Ślad osad., ślad osadn. Osada, ślad osadn.
44	Krasice st. 9	86-51 / 15	Nieokreślony, pradzieje	Ślad osadn., ślad osadn.
45	Krasice st. 10	86-51 / 16	epoka kamienia ep. brązu (kult. łużycka) wczesna epoka brązu	ślad osadn. Ślad osadn. Osada
46	Krasice st. 11	86-51 / 17	epoka kamienia. Wczesna ep. brązu	ślad osadn osada
47	Krasice St.12	86-51/ 18	średniowiecze okres nowożytny	Osada ślad osadn.
48	Krasice St.13	86-51 / 19	epoka kamienia	ślad osadn

49	Krasice St.14	85-51/ 6	Ep. kamienia, pradzieje	śląd osadn., ślad osadn.
50	Krasice St.15	85-51/ 7	Okres wpływów rzymskich	Osada
51	Krasice St.16	85-51/ 8	Ep. kamienia okres nowożytny	śląd osadn. śląd osad.
52	Kuchary st.1	86-50 / 38	pradzieje	Osada
53	Kuchary St.2	86-50 / 39	średniowiecze nowożytny	Osada Osada
54	Kuchary St.3	86-50 / 40	pradzieje średniowiecze	śląd osadn.
55	Kuchary St.4	86-50 / 41	Średniowiecze okres nowożytny	Osada Osada
56	Kuchary St. 5	85-50 / 22	Średniowiecze	śląd osadn
57	Kuchary St.6	85-50 / 23	Późne średniowiecze/okres nowożytny	Osada
58	Kuchary St.7	85-50 / 29	średniowiecze	śląd osadn.
59	Kuchary st. 8	85-50 / 30	okres nowożytny	Osada
60	Kuchary st. 9	85-50/31	Ep. kamienia	Ślad osadn.
61	Kuśmierki St.1	86-51/ 5	Okres halsztacki (kultura łużycka)/wczesny okres lateński	Cmentarzysko ciałopalne
62	Kuśmierki St.2	86-51/ 40	Ep. brązu (kultura łużycka) pradzieje	.osada
63	Kuśmierki St.3	86-51 / 41	Ep. kamienia, ep. brązu (kultura łużycka), pradzieje	śląd osadn. ślad osadn. Osada
64	Kuśmierki St.4	86-51/ 42	Ep. brązu (kultura łużycka),	śląd osadn.
65	Latosówka St. 1	85-50 / 24	Ep. kamienia	śląd osadn.
66	Latosówka St.2.	85-50 / 25	Ep. kamienia	śląd osadn
67	Latosówka St.3	85-50 / 26	epoka kamienia	Pracownia krzemieniarska
68	Latosówka St.4	85-50 / 28	Pradzieje	Ślad osadn.
69	Latosówka St.5	85-50 / 32	epoka kamienia, średniowiecze	śląd osadn., ślad osadn.
70	Latosówka St.6	85-50 / 33	Średniowiecze, okres nowożytny	śląd osadn., śląd osadn.
71	Latosówka St.7	85-50 / 34	Średniowiecze, późne średni./okres nowożytny, okres nowożytny	śląd osadn. Osada
72	Latosówka St.8	85-50 / 43	Późne średniowiecze/okres nowożytny okres nowożytny	Ślad osadnictwa
73	Łuszczyn St.1	86-50 /9	epoka kamienia, ep. brązu (kultura łużycka),	nieokreślony
74	Łuszczyn St.2	86-50/ 42	epoka kamienia, ep. brązu (kult łużycka) średniowiecze okres nowożytny	śląd osadn., osada śląd osadn. Osada
75	Łuszczyn St.3	86-50 / 43	Ep. kamienia, ep. brązu (kult łużycka), średniowiecze, okres nowożytny	Ślad osadn, osada Ślad osadn., osada
76	Łuszczyn St.4	86-50 / 44	Ep. brązu, okres nowożytny	Ślad osadn, ślad osadn.
77	Łuszczyn St.5	86-50 / 45	Ep. kamienia Nieokreślona Okres nowożytny	śląd osadn. osada śląd osadn.
78	Łuszczyn st.6	86-50/46	Ep. Brązu; okres wpływów rzymskich; okres nowożytny	Osada; ślad osadnictwa; ślad osadnictwa
79	Łuszczyn St.7	86-50 / 47	kult. łużycka	Osada
80	Łuszczyn St.8.	86-50 / 48	średniowiecze okres nowożytny	średniowiecze okres nowożytny
81	Łuszczyn St.9.	86-50 / 49	kult. łużycka, średniowiecze	Osada, osada

			okres nowożytny	śląd osadn
82	Łuszczyn St.11	86-51 / 7	Ep. kamienia, ep. brązu Okres nowożytny	śląd osadn. osada śląd osadn.
83	Łuszczyn St.12	86-51 / 8	epoka kamienia, epoka brązu pradzieje, okres nowożytny	Obozowisko, ślad osadn. Ślad osadn., ślad osadn.
84	Małusy Małe St.1	87-50 / 3	mezolit	nieokreślona
85	Małusy Małe st.3	87-50/53	Okres nowożytny	Osada
86	Małusy Małe st. 4	87-50 / 54	Późne średniowiecze okres nowożytny	Ślad osadn. Osada
87	Małusy Małe st 5	87-50/55	Średniowiecze Okres nowożytny	Ślad osadn. Osada
88	Małusy Małe St.6	87-50 / 56	,średniowiecze, okres nowożytny	śląd osadn. Ślad osadn.
89	Małusy Małe st, 7	87-50 / 57	Pradzieje, średniowiecze, Okres nowożytny	Punkt osadn, ślad osadn. Ślad osadn.
90	Małusy Małe St. 8	87-50 / 58	Kult. łużycka, pradzieje, średniowiecze, okres nowożytny	Ślad osadn, ślad osadn. śląd osadn., ślad osadn.
91	Małusy Małe St.9	87-50 /77	Pradzieje, średniowiecze Późn. średn., okr. nowożytny	śląd osadn., osada Osada, osada
92	Małusy Małe St.10	87-50 / 78	Okres wpływów rzymskich Średniowiecze, okres nowożytny	śląd osadn. osada śląd osadn.
93	Małusy Małe St.11.	87-50 / 79	średniowiecze, okres nowożytny	Osada Osada
94	Małusy Małe St.12	87-50 / 80	Pradzieje, średniowiecze Okres nowożytny	śląd osadn. ślad.osadn. osada
95	Małusy Małe St.13	87-50 / 81	średniowiecze, okres nowożytny	Osada osada.
96	Małusy Małe St.14	87-50 / 82	średniowiecze okres nowożytny	śląd osadn osada
97	Małusy Wielkie St.1	87-50 / 4	k. okr. halsztackiego/pocz. okresu lateńskiego (kult. Łużycka)	Cmentarzysko ciałopalne
98	Małusy Wielkie St.2.	87-50 / 59	Okres nowożytny	śląd osadn
99	Małusy Wielkie St.3	87-50 / 60	Pradzieje, okres nowożytny	śląd osadn. śląd osadn.
100	Małusy Wielkie St.4.	87-50 / 61	Wczesna epoka żelaza, pradzieje średniowiecze, okr. nowożytny	Osada, osada Osada, ślad osadn
101	Małusy Wielkie St.5.	87-50 / 62	Wczesna epoka żelaza, pradzieje, średniowiecze, okres nowożytny	Osada Osada, osada Osada
102	Małusy Wielkie St.6.	87-50 / 63	Pradzieje, średniowiecze Okres nowożytny	śląd osadn, ślad osadn. Osada
103	Małusy Wielkie St.7.	87-50 / 64	pradzieje, średniowiecze, okres nowożytny	śląd osadn., ślad osadn. śląd osadn
104	Małusy Wielkie St.8	87-50 / 65	Pradzieje, średniowiecze, okres nowożytny	Ślad osadn.,osada śląd osadn.
105	Małusy Wielkie St.9.	87-50 / 66	Okres wpływów rzymskich, pradzieje, średniowiecze	śląd osadn. śląd osadn., osada
106	Małusy Wielkie St.10	87-50 / 67	średniowiecze	śląd osadn.
107	Małusy Wielkie St.11	87-50 / 68	pradzieje, wczesne średniowiecze	śląd osadn. Osada
108	Małusy Wielkie St.12	87-50 / 69	Pradzieje, średniowiecze	Ślad osadn, osada

109	Małusy Wielkie St.13	87-50 / 70	Wczesna epoka żelaza, średniowiecze	śląd osadn punkt osadn.
110	Małusy Wielkie st. 14	87-50/71	Pradzieje, średniowiecze, okres nowożytny	Osada, ślad osadnictwa Ślad osadn.
111	Małusy Wielkie St.15	87-50 / 72	Późne średn., okres nowożytny	Osada, osada
112	Małusy Wielkie St.16	87-50 / 73	Późne średniowiecze, Okres nowożytny	Ślad osadn. śląd osadnictwa
113	Małusy Wielkie St.17	87-50 / 74	Pradzieje, okr. nowożytny	Ślad osadn., osada
114	Małusy Wielkie St.18	86-50 / 75	Średniowiecze, okres nowożytny	Ślad osadn.,osada
115	Małusy Wielkie St.19	86-51/ 76	Średniowiecze, okr. nowożytny	Osada, osada
116	Mokrzesz St.1	86-51 / 6	Schyłek epoki brązu/ wczesny okres halsztacki	cmentarzysko ciepłopalne
117	Mokrzesz St.2	86-51 / 23	epoka kamienia wczesna epoka brązu	śląd osadn. śląd osadn.
118	Mokrzesz St.3	86-51 / 2 8	epoka kamienia, okres nowożytny	śląd osadnictwa śląd osadn.
119	Mokrzesz St.4	86-51 / 29	Ep. kamienia, pradzieje, okres nowożytny	Ślad osadn., ślad osadn. Ślad osadn.
120	Mokrzesz St.5	86-51 / 30	epoka kamienia, średniowiecze, okres nowożytny	śląd osadn. osada, ślad osadn.
121	Mokrzesz St.6	86-51 / 33	Ep. kamienia, pradzieje, Średniowiecze	śląd osadn., osada osada
122	Mokrzesz St.7	86-51 / 34	epoka kamienia, okres nowoż.	śląd osadn., ślad osadn.
123	Mokrzesz St.8	86-51 / 36	Epoka brązu kult. łużycka	Osada
124	Mokrzesz St.9	86-51 / 43	Epoka brązu kult. łużycka	śląd osadn.
125	Mokrzesz St.10	86-51 / 44	średniowiecze	Osada
126	Mokrzesz st. 11	86-51/45	Średniowiecze, ok. nowożytny	osada, okres nowożytny
127	Mokrzesz St.12	86-51 /46	Pradzieje, okres nowożytny	Ślad osadn., punkt osadniczy
128	Gąsczyk (Mstów Podlesie) St.1	86-49 /11	Kultura łużycka/średniowiecze	nieokreślona
129	Gąsczyk (Mstów Podlesie) St.2	86-49 / 12	średniowiecze	nieokreślona.
130	Siedlec (Mstów Podlesie) St.3	86-49/ 13	Kultura łużycka	nieokreślona
131	Mstów (Podlesie) St.4	86-49 / 30	kult. łużycka, wczesne średniowiecze (VIII-IX), wczesne średniowiecze (XI)	Osada/Grodzisko grodzisko grodzisko
132	Mstów Podlesie St.5	86-49 / 31	Średniowiecze, ok. nowożytny nieokreślona	Ślad osadn., ślad osadn. Osada
133	Mstów Podlesie St.6	86-49 / 32	pradzieje, średniowiecze, okres nowożytny	śląd osadn.,osada osada
134	Mstów Podlesie St.7	86-49 / 33	Pradzieje, wczesna średniowiecze, średniowiecze, mokre nowożytny	Osada, nieokreślona Osada Osada
135	Mstów Podlesie St.8	86-49 / 34	Okres nowożytny	Osada
136	Mstów Podlesie St.9	86-49/ 35	Pradzieje, okres nowożytny	śląd osadn., ślad osadn.
137	Mstów Podlesie St. 10	86-49/36	Okres nowożytny	śląd osadn.
138	Mstów St.1	86-50 / 1	Okres halsztacki/lateński	Cmentarzysko ciepłopalne
139	Mstów St.2	86-50 / 3	nieokreślona	Grodzisko
140	Mstów St.3	86-50 /4	nieokreślona	nieokreślony
141	Mstów St.4	86-50 /5	Po 1440 r	Skarb monet
142	Mstów St.5.	86-50 / 59	pradzieje, średniowiecze, okres nowożytny	śląd osadn., ślad osadn. śląd osadn
143	Mstów, st. 6	86-50/60	Ep. brązu(kult łużycka), pradzieje, średniowiecze, okres nowożytny	Osada Osada,śląd osadnictwa Ślad osadnictwa

144	Mstów St.7	86-50 /61	Okres wpływów rzymskich Pradzieje, okres nowożytny	Ślad osadn. Osada, ślad osadn.
145	Mstów St.8	86-50 / 62	Pradzieje, okres nowożytny	Osada, ślad osadn.
146	Mstów St.9	86-50 /63	Okres wpływów rzymskich, średniowiecze, okres nowożytny	Ślad osadn Ślad osadn, ślad osadn
147	Mstów St.10	86-50 / 64	epoka brązu kult. łużycka, pradzieje	ślad osadn. ślad osadn.
148	Mstów St.11	86-50 / 65	epoka kamienia, pradzieje, okres nowożytny	ślad osadn., ślad osadn. ślad osadn.
149	Mstów St.12	86-50 / 72	Starsza epoka kamienia	ślad osadn.
150	Rajsko St.1	86-50 / 7	Kultura łużycka, wczesne średni., średniowiecze	osada, osada, osada
151	Rajsko St.2	86-50 / 27	epoka brązu, pradzieje	ślad osadn., osada
152	Rajsko St.3	86-50 / 28	Epoka brązu (kult łużycka), pradzieje, średniowiecze	Osada ślad osadn., ślad osadn.
153	Rajsko St.4	86-50 /29	Epoka kamienia, pradzieje, średniowiecze, okres nowożytny	ślad osadn. osada Osada, osada
154	Rajsko St.5	86-50 / 30	pradzieje	osada
155	Rajsko St.6	86-50 / 31	Ep. kamienia, Ep. brązu/owr okres nowożytny	obozowisko ślad osadn. ślad osadn.
156	Siedlec St.1	86-50 / 69	Ep. kamienia, Ep. brązu Pradzieje, średniowiecze	Ślad osadn, osada osada, osada
157	Siedlec St.2	86-50 / 68	Ep. brązu kult. łużycka Pradzieje, średniowiecze, okres nowożytny	osada ślad osadn, ślad osadn. ślad osadn
158	Siedlec St.3	86-50 / 67	Ep. brązu (kult łużycka średniowiecze, okres nowożytny	Ślad osadn. Ślad osadn, Ślad osadn.
159	Siedlec St.4	86-50 / 66	średniowiecze okres nowożytny	Osada, osada
160	Siedlec St.5.	86-50/70	Ep. brązu (kult. łużycka) późne średniowiecze	osada osada
161	Srocko St.1	87-50 / 5	Neolit, wczesne średniowiecze	Ślad osadn., osada osada, osada
162	Srocko St.2.	87-50 / 27	Ep. kamienia, wczesna ep. żelaza, średniowiecze, okres nowożytny	Ślad osadn., osada Osada, osada
163	Srocko St.3.	87-50 / 30	średniowiecze	ślad osadn.
164	Srocko St.4;	87-50 / 31	Ep. kamienia, pradzieje	ślad osadn., ślad osadn
165	Srocko St.5	87-50 / 32	Ep. kamienia	Ślad osadn.
166	Srocko St.6.	87-50 / 33	pradzieje, średniowiecze, okres nowożytny	ślad osadn., ślad osadn osada
167	Srocko St.7	87-50 / 34	Kultura łużycka okres. nowożytny	ślad osadn. ślad osadn. ślad osadn
168	Srocko st..8	87-50 / 35	pradzieje, średniowiecze, okres nowożytny	ślad osadn., ślad osadn., osada
169	Srocko St.9	87-50 / 36	Wczesna ep. żelaza pradzieje,	osada osada.
170	Srocko St.10	87-50 / 37	Wczesna ep. żelaza, okres nowożytny	osada, osada
171	Srocko St.11	87-50 / 38	Średniowiecze, okres nowożytny	Osada, osada

172	Srocko St.12	87-50 / 39	Wczesna ep. żelaza, średniowiecze, okres nowożytny	.osada osada osada
173	Srocko St.13	87-50 / 40	Ep. kamienia, kult. łużycka, średniowiecze, okres nowożytny	śląd osadn., osada śląd osadn., śląd osadn
174	Srocko st.14	87-50 / 84	średniowiecze, okres nowożytny	śląd osadn. osada
175	Srocko st.15	87-50 / 85	Okres nowożytny	śląd osadn.
176	Srocko st.16	87-50 / 86	Ep. kamienia, pradzieje średniowiecze, okres nowożytny	śląd osadn., osada śląd osadn. śląd osadn.
177	Wancerzów st.1	86-50 / 2	Kult. łużycka/wczesne średniowiecze	nieokreślona
178	Wancerzów st.2	86-50 / 6	Skarb monet po 1356 r.	
179	Wancerzów st.3	86-50/16	Ep. kamienia, Ep. brązu, okres wpływów rzymskich	Obozowisko, osada osada
180	Wancerzów st.4	86-50 / 17	Ep. brązu (kult łużycka),pradzieje, średniowiecze	osada osada śląd osadn.
181	Wancerzów st.5.	86-50 / 18	Ep. kamienia, Ep. brązu (kult łużycka), pradzieje, okres nowożytny	śląd osadn. osada, osada śląd osadn
182	Wancerzów st.6	86-50 / 19	Ep. brązu (kult łużycka), okres nowożytny	osada śląd osadn.
183	Wancerzów st.7	86-50 / 20	Ep. kamienia	śląd osadn.
184	Wancerzów st.8	86-50 / 21	Ep. kamienia, Ep. brązu (kult łużycka), pradzieje, okres nowożytny	Śląd osadn., osada, osada, osada
185	Wancerzów st.9	86-50 / 22	Ep. kamienia, pradzieje, średniowiecze, okres nowożytny	śląd osadn. osada, osada
186	Wancerzów st.10	86-50 / 23	średniowiecze, okres nowożytny	śląd osadn. osada
187	Wancerzów st.11	86-50 / 26	Pradzieje, okres nowożytny	śląd osadn., osada
188	Zawada st. 1	86-50/9	Ep. kamienia	śląd osadn.
189	Zawada st.2	86-50 /54	Ep. brązu (kult łużycka), średniowiecze, okres nowożytny	śląd osadn. osada śląd osadn.
190	Zawada st.3.	86-50 / 55	Ep. brązu (kult łużycka) nieokreślony, okres nowożytny	osada osada, osada
191	Zawada st.4	86-51 / 56	Ep. kamienia, Ep. brązu (kult łużycka) pradzieje,	śląd osadn., osada śląd osadnictwa
192	Zawada st.5	86-50 / 57	Okres wpływów rzymskich (kult przeworska), średniowiecze, okres nowożytny	osada, osada, śląd osadn.
193	Zawada st. 6	86-50/58	ep. brązu (kult łużycka), pradzieje, okres nowożytny	osada osada, śląd osadnictwa
194	Zawada st.7	86-50/71	Ep. kamienia, Ep. brązu (kult łużycka), pradzieje	osada, osada śląd osadnictwa

5.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

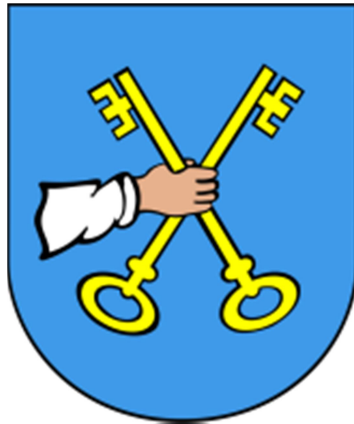
Na terenie gminy nie funkcjonuje żadna placówka muzealna zabytki archeologiczne pozyskane w trakcie badań terenowych przechowywane są w Muzeum Częstochowskim.

5.2.7. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Jest to rodzaj dziedzictwa, które jest przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne obejmuje: tradycje i przekazy ustne, w tym język, jako narzędzie przekazu, spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, także umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem. Obowiązkiem władz gminy jest podjęcie działań mających na celu zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie, wzmacnianie i przekazywanie, w szczególności przez edukację formalną i nieformalną, jak również rewitalizację różnych aspektów tego dziedzictwa.

Zabytki niematerialne są istotną częścią dziedzictwa kulturowego, która jest najbardziej narażona na zapomnienie. Ważnym elementem tożsamości jest niewątpliwie herb społeczności miejskiej. Znak herbowy historycznego miasta Mstowa powstał zapewne w XVI stuleciu, ale jak można sądzić nawiązuje do wcześniejszego wyobrażenia, które ukształtowało się jeszcze w średniowieczu, bowiem przywilej lokacyjny opatrzony był datą trzynastowieczną. Współcześnie znamy kilka odcisków pieczęci miasta Mstowa, wykonanych dwoma tłokami. Rysunek godła w obu przypadkach jest identyczny, a różnice występują jedynie w napisie otokowym. Pieczęcie te zachowały się wraz z dokumentami z lat 1564, 1777 i 1789. Należy wyraźnie zaznaczyć, iż znak ten przetrwał w niezmienionej formie aż do naszych czasów. Herb Mstowa można uznać za najstarszy zabytek na opisywanym terenie. *W błękitnym polu ręka (przedramię i dłoń) trzymająca dwa skrzyżowane srebrne (białe) klucze. Ręka położona w pas, z boczniaka prawego tarczy ku*

środkowi, gdzie widnieje dłoń o barwie naturalnej (cielistej). Fragment szaty okrywającej przedramię (rękaw) biały.

Wymowa symboliczna godła herbowego jest dość czytelna, przekazuje nam bowiem o ważnych wydarzeniach mających miejsce w tym mieście. Ręka trzymająca klucze do bram miasta przywodzi na myśl miejski charakter osady. Dodatkowymi elementami sfragistycznymi, które uwzględnione zostały na wszystkich pieczęciach są infuła i pastorał, wieńczące tarczę herbową, lecz stanowiące dodatek występujący poza herbem właściwym. Elementy te, zaczerpnięte z symboliki zgromadzenia kanoników regularnych, przypominają o zależności miasta od tegoż zgromadzenia, Mstów bowiem aż do początków XIX wieku, był własnością klasztorną. Aczkolwiek w tym konkretnym przypadku owe elementy spełniają funkcję symboliczną, jednak przedmioty te, występujące poza tarczą, nie mogą stanowić części godła herbowego.

Na terenie gminy Mstów przetrwały stare, historyczne nazwy osad, prawie wszystkie powstały w epoce średniowiecza. Niezwykle interesująco przedstawia się na tym obszarze onomastyka. Nazwy patronimiczne posiadają dwie osady : Kłobukowice, od nazwy osobowej Kłobukowicz, Kobyłczyce, od n. os. Kobyłka, Krasice, od nazwy osobowej Kras. Nazwy dzierżawcze odnotowano czterokrotnie : Mstów od nazwy osobowej Miest, Msta, Mścigniew, Mścisław; Brzyszków, nazwa dzierżawcza od nazwy osobowej Brysz, Brzysz, Brys. Nazwa os. jest słowiańską przeróbką imienia chrześcijańskiego Briccius w staropolskim brzmiącego Brykczy, Brzykczy; Małusy dzierżawcza od n. os. Małucha, drugi człon nazwa topograficzna, Wancerzów nazwa dzierżawcza, od nazwy os. Wancerz. Pojedyncze nazwy zidentyfikowano jako nazwy służebne – Kuchary oznaczająca ludzi trudniących się przygotowaniem potraw dla stołu książęcego oraz dwie nazwy kulturowe: Siedlec, (siodło, siedlisko, siedziba) i Cegielnia miejsce gdzie wyrabiano cegłę. Nazwa

topograficzna występuje w trzech przypadkach : Mokrzesz, dawniej Mokrzesza, (mokrzesko-mokradło), Zawada (przeszkoda), Jażwiny, czyli miejsce wydrążone w ziemi, jamę (jażwa to nora borsuka). Jako nazwy wieloznaczne wytypowano Srocko i Jaskrów, nazwy wsi można określić zarówno jako topograficzną jak i dzierżawczą, natomiast w przypadku Rajska może to być nazwa kulturowa (raj-królestwo niebieskie) lub dzierżawcza od. nazwy osobowej Raj.

Wymownymi przykładami są zachowane nazwy polne, które powstawały w różnym okresie czasu i przenoszą ważne informacje o przeszłości, ukształtowaniu terenu itp., są to np. Góra Wał – Góra Grodzisko, Góra Chrapoń, Dobra Góra, Góra Kociołek, Góra Borzykowska Góra Szwejcera – nazwisko właściciela folwarku w Wancerzowie, działacza społecznego, współzałożyciela Straży Ogniowej w Mstowie (1912 r.). W czasie wojny światowej wspierał Komitet Doraźnej Pomocy w Częstochowie. Stegna, Ściegna – oznaczają „stóg siana”, Tesarka (może nazwisko lub przezwisko?), Góra Stróżnica, Babia Góra k. Kobyłczyc, Góra Skurzawa, Jaskinia za Kaflarią, Stara wieś cz. Wsi Kuchary, Stara Latosówka; nazwy ulic np. ul. Starowiejska w Jaskrowie. Temat ten wymaga dogłębnego zbadania.

Pieśni ludowe są pielęgnowane przez działalność organizacji takich jak np.: Koło Gospodyń Wiejskich w Mstowie. Z niej to wyłonił się aktywnie działający Zespół Śpiewaczy "Mstowianki". Zespół kultywuje i rozpowszechnia autentyczne zwyczaje i obrzędy, zwłaszcza te charakterystyczne dla środowiska lokalnego. W wokalnym repertuarze posiada szereg pieśni rodem z regionu. **Ponadto aktywnie działają Koła Gospodyń Wiejskich „Iskierki” w Mokrzeszy, „Jabłuszka” w Zawadzie, „Gwiazdeczki” w Krasicach, „Kucharzanki” w Kucharach, „Jaskrowianki” w Jaskrowie, „Niwianki” w Kobyłczycach.** We wszystkich miejscowościach gminy Mstów odbywają się coroczne uroczystości: odpusty, festyny, dożynki, w których czynny udział bierze lokalna społeczność. Zachowały się tu również, niektóre tradycje i obrzędy, np.: topienie marzanny, strojenie gaika w Niedzielę Gajową oraz odwiedzanie domów w okresie Bożego Narodzenia przez kolędników.

5.3. Zabytki objęte formami ochrony

5.3.1. Rejestr zabytków

Rejestr zabytków jest prowadzony przez Generalnego Konserwatora Zabytków na mocy *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* z dnia 23 lipca 2003 r. oraz *Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego* z dnia 26 maja 2011 r., zmienione w 2019 r. w *sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem*.

Wpis do rejestru zabytków, dokonywany jest decyzją wojewódzkiego konserwatora zabytków i ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości i w katastrze nieruchomości. Decyzja taka ogłaszana jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

Rejestr zabytków obejmuje obiekty nieruchome (Rejestr A),
ruchome (Rejestr B)
archeologiczne (Rejestr C).

Listy obiektów znajdujących się w rejestrze dla gminy Mstów są systematycznie uzupełniane.

Z terenu gminy Mstów obiekty figurują tylko w rejestrze A i B.

Do rejestru zabytków nieruchomych (Rejestr A) wpisano 4 obiekty (w zespole klasztornym-7 obiektów):

1. Wancerzów; Zespół klasztorny kanoników regularnych laterańskich (klasztor, kościół, wieża bramna, organistówka, kordegarda, mur obwodowy z 9-cioma basztami, dwie bramy) – wpisany do rejestru zabytków w 1932 roku, wznowiony w 1957 r R/501/57; 255/60 z dnia 04.03.1960 r.; obecnie figuruje pod nr 19/76 z dnia 01.03.1978
2. Mstów, Kaplica pw. Św. Wojciecha wpisana do rejestru zabytków w 1932 roku, wznowiony w 1958 r R/571/58; 255/60 z dnia 04.03.1960 r; 18/76 z dnia 01.03.1978 r, obecnie figuruje pod nr A/909/2021 z dn. 16.11.2021.

Cmentarz rzymskokatolicki w Mstowie wpisany do rejestru zabytków jako otoczenie kaplicy św. Wojciecha

3. Mstów – układ urbanistyczny, wpisany do rejestru zabytków w 1953 r. R/489/53, wznowiony 04.03.1960 r nr 260/60; obecnie figuruje pod nr 40/76, z dn. 20.02.1978 r.

4. Mstów-Podlesie (Podlesie –Siedlec) – grodzisko „Gąszczyk”, wpisane do rejestru zabytków pod nr.243/78

Do rejestru zabytków ruchomych (Rejestr B)

Wpisano 52 obiekty stanowiące wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Augustyna i Wniebowzięcia NMP w Mstowie-Wancerzowie.

Tabela nr 2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

l.p.	Miejscowość/obiekt	Obiekt	adres	Nr rejestru
1	Wancerzów Kościół parafialny pw. św. Augustyna i NMP	ołtarz główny, późny barok, ok. 1745, rzeźby: grupa Wniebowzięcia NMP, św. Grzegorz, św. Augustyn, św. Hieronim, grupa Trójcy świętej, płaskorzeźby na cokole: Zwiastowanie, Pokłon Pasterzy	ul. Targowa 2	Rejestr zabytków B- 58/1-52/95, z dnia 1. 25.04.1995
2.		Ołtarz boczny(w lewym ramieniu transeptu) późnobarokowy, ok. poł. XVIII w; rzeźby: Chrystus Ukrzyżowany, św. Maria Magdalena, Matka Boska, Szymon z Cyrenei, św. Longin, aniołki		j.w.
3.		Ołtarz boczny (w prawym ramieniu transeptu) późnobarokowy, ok. poł. XVIII w; rzeźby: św. Józef, św. Gedeon, św. Jan Chrzcziciel, św. Jan Ewangelista, anioły		j.w
4.		Ołtarz boczny (lewy przy tęczy) późnobarokowy, po poł. XVIII w; rzeźby: dwie alegoryczne postacie kobiece, aniołki; płaskorzeźba: Chrzest św. Augustyna		j.w
5.		Ołtarz boczny (prawy przy tęczy) późnobarokowy, po poł. XVIII w; rzeźby: św. Jan Nepomucen, św. Antoni Padewski, aniołki; płaskorzeźba Nawiedzenie NMP		j.w
6.		Ołtarz boczny (lewy przy wsch. parze filarów międnawowych), późnobarokowy, po poł. XVIII ; rzeźby: Matka z chorym dzieckiem, chromy, aniołki 7.		j.w
7.		Ołtarz boczny (prawy przy wsch. parze filarów międnawowych) późnobarokowy, po poł. XVIII w; rzeźby: św. Mikołaj, nieokreślony św. Biskup		j.w
8.		Ołtarz boczny (lewy w środkowym przęśle naw bocznych), rokokowy, 2 poł. XVIII w, niearchitektoniczny; obrazy: św. Ignacy Loyola, św. Eufemia		j.w
9.		Ołtarz boczny (prawy w środkowym przęśle naw bocznych), rokokowy, 2 poł. XVIII w, niearchitektoniczny; obrazy: św. Mikołaj, św. Barbara		j.w
10.		Obraz „Opatrzność Boża”, późnobarokowy, 2 poł. XVIII w.		j.w
11		Obraz „ Michał Archanioł”, późnobarokowy 2		j.w

		poł. XVIII w.	
12.		Ambona, późnobarokowa, 2 poł. XVIII w (przerobiona), z płaskorzeźbionymi postaciami czterech Ewangelistów	j.w
13.		Organy i prospekt organowy, późnobarokowy, 2 poł. XVIII w. Pozytyw wbudowany pośrodku chóru muzycznego; rzeźby: Króla Dawida, św. Cecylii, muzykujących aniołów, Boga Ojca w glorii w otoczeniu aniołów.	j.w
14.		Chrzcielnica, barokowa z 1714 r; rzeźba św. Jana Chrzciciela w zwieńczeniu	j.w
15.		Kropielnica, barokowa z 1714 r	j.w
16.		Tron opacki, późnobarokowy, 3 ćw. XVIII w	j.w
17.		Stalle kanonickie, późnobarokowe, 3 ćw. XVIII w.	j.w
18.		Ławki dwu-, trzy- i czterorzędowe, późnobarokowe, 1 poł. XVIII w.	j.w
19.		Konfesjonały (6 sztuk), późnobarokowe, 2 poł. XVIII w; obrazy w zwieńczeniu: niezidentyfikowany święty, Król Salomon, św. Maria Egipcjanka, św. Marta, niezidentyfikowany święty z insygniami królewskimi, Chrystus	j.w
20.		Feretron, rokokowy, 2 poł. XVIII w.; obrazy: Matka Boska Różańcowa, Trójca Święta	j.w
21.		Feretron, rokokowy, 2 poł. XVIII w; obrazy: św. Anna Samotrzecia, św. Józef i św. Joachim	j.w
22.		Rzeźba „Chrystus Ukrzyżowany”, barokowy 1 poł. XVII w.	j.w
23.		Rzeźba „Chrystus Ukrzyżowany”, późnobarokowy XVIII w.	j.w
24.		Obraz Matka Boska Szkaplerzna, barokowa, XVII w; sukienki srebrne, trybowane XVII/XVIII w	j.w
25.		Miedzioryt Matka Boska Częstochowska, barokowy w sukience i ramie srebrnej trybowanej, późnobarokowe z pocz. XVIII w.	j.w.
26.		Obraz św. Augustyn, barokowy, po poł. XVIII w	jw
27.		Obraz św. Anna Samotrzec, barok, po poł. XVIII w	j.w
28.		Obraz św. Walenty, barokowy, 1 poł. XVIII w, sukienka srebrna, trybowana	j.w
29.		Obraz „Wizja św. Antoniego Padewskiego, barokowy, ok. poł. XVIII w	j.w
30.		Obraz „Biskup Iwo Odrowąż nadający przywilej kanonikom regularnym”, barokowy XVII w.	j.w
31.		Obraz „Zabójstwo św. Stanisława”, barokowy, 1636 r.	j.w
32.		Obraz „Chrystus i Jawnogrzesznica”, barokowy, ok. poł. XVII w.	j.w
33.		Obraz „Cudowne rozmnożenie chleba”, barokowy XVII w (?)	j.w
34.		Obraz „Święci Męczennicy”, barokowy XVIII w.	j.w

35.		Obraz „Św. Stanisław Biskup i król Bolesław Śmiały”, neobarokowy XIX w.	j.w
36.		Obraz, portret prepozyta Franciszka Atanazego Tańskiego, pocz. XIX w.	j.w
37.		Obrazy Stacje Męki Pańskiej, barokowe, XVIII w (przemalowane)	j.w
38.		Obraz „Św. Maria Magdalena”, barokowy, XVIII w, sukienka z blachy srebrnej trybowanej	j.w
39.		Obraz „Św. Wojciech”, barokowy, XVII w (pochodzący z ołtarza głównego z kaplicy cmentarnej pw. św. Wojciecha	j.w
40.		Monstrancja, późnobarokowa z 1708 r	j.w
41.		Monstrancja, późnobarokowa z 1732 r.	j.w
42.		Kielich, barokowy, 2 poł. XVII w.	j.w
43.		Puszka, barokowa, 1612 r	j.w
44.		Relikwiarz św. Walentego (w kształcie ręki), barokowy z XVII w i 2 poł. XVIII w	j.w
45.		Pacyfikał z plakietką Matki Boskiej z Dzieciątkiem, manierystyczny, 1630-40.	j.w
46.		Pacyfikał, rokokowy, ok. poł. XVIII w.	j.w
47.		Krzyż ołtarzowy, ze srebrną plakietką w kształcie serca i herbem Jastrzębiec, barokowy, 1 poł. XVII w.	j.w
48.		Krzyż ołtarzowy, barokowy, XVIII w.	j.w
49.		Łódka na kadzidło, renesansowa, 2 poł. XVI w. (stopa nowa)	j.w
50.		Kadzielnica, klasycystyczna, 1 poł. XIX w	j.w
51.		Ornat biały, barokowy, XVIII w	j.w
52.		Dekoracja sztukatorska sklepienia w zakrystii, barokowa, XVII/XVIII w.	j.w

5.3.2 Ustalenia ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego

W miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się ochronę zabytków znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz, w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków (art. 19 ust. 1, pkt 2 i ust. 3 u.o.o.z.) Program opieki nad zabytkami współdziała z planem przy realizacji celów polityki przestrzennej zapisanych w ustaleniach planu w podanym niżej zakresie: Na podstawie wskazanych w pkt. planów zagospodarowania przestrzennego ochroną objęto pojedyncze obiekty architektury i budownictwa nie wpisane do rejestru zabytków, oraz obszary wyznaczone strefami ochrony konserwatorskiej.

Tabela nr 2. Ustalenia w miejscowych planach zagospodarowania w Gminie Mstów

l.p	Granice planu	Uchwała	Ustalenia
1.	sołectwo Brzyszków,	Uchwała nr XIII/111/2015 rady Gminy Mstów z dnia 30 grudnia 2015 r	ustanowiono: 1) rejonu ochrony konserwatorskiej: a) rejonu występowania stanowisk archeologicznych i reliktyw historycznych – 1KOW; 2) obiekty chronione (z numerem porządkowym opisującym obiekt) oraz ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków: a) Brzyszków, Dom, Brzyszków 46 - 1, b) Brzyszków, Dom, Brzyszków 55
2.	Sołectwo Latosówka	Uchwała nr XIII/114/2015 Rady Gminy Mstów z dnia 30 grudnia 2015 r.	wyznaczono stanowiska archeologiczne –KA, gdzie działania inwestycyjne, wymagające prowadzenia robót ziemnych w rejonie stanowisk archeologicznych należy wykonywać zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
3.	sołectwo Małusy Małe	Uchwała nr XIII/115/2015 Rady Gminy Mstów z dnia 30 grudnia 2015 r.	Ustanowiono: rejonu ochrony konserwatorskiej: a) rejon występowania stanowisk archeologicznych i reliktyw historycznych – 1KOW. 4. Dla wyznaczonego rejonu ochrony konserwatorskiej, działania inwestycyjne, wymagające prowadzenia robót ziemnych należy wykonywać zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jak dla stanowisk archeologicznych
4.	sołectwo Krasice	Uchwała nr XVII/138/2016 Rady Gminy Mstów z dnia 25 kwietnia 2016 r.	Na mocy planu miejscowego ustalono: 1) strefę ochrony konserwatorskiej obejmującą cmentarz rzymskokatolicki w Krasicach przy ul. Cmentarnej – 7KOB; 2) rejon występowania stanowisk archeologicznych i reliktyw historycznych – 1KOW; 3) obiekty (z numerem porządkowym opisującym obiekt): a) Krasice, Zagroda, ul. Cmentarna 8 b) Krasice, Dom, ul. Cmentarna 64 - 15 c) Krasice, Dom, ul. Cmentarna 73 - 16 d) Krasice, Zagroda, ul. Strażacka 1 - 17 e) Krasice, Kaplica, ul. Warszawska
5.	sołectwo Mstów	Uchwała nr XXI/153/2016 Rady Gminy Mstów z dnia 24 czerwca 2016 r.	Na mocy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wyznaczono układy i obiekty wpisane do rejestru zabytków oraz ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków: 1) układ urbanistyczny Mstowa wpisany do Rejestru Zabytków R/489/53, wzn.nr 260/60 z dnia 04.03.1960, ob. nr 40/76/A z dn. 20.02.1978 – 2KOB, wraz z płytą Rynku 1-2KS/ZP stanowiącego centralny element układu urbanistycznego Mstowa; 2) kaplica cmentarna pw. Św. Wojciecha w Mstowie przy ul. Częstochowskiej, wpisana do Rejestru Zabytków w 1932 r., R/571/58, wzn. 255/60 z dnia 04.03.1960; ob. nr 18/76/A z dn. 01.03.1978 na terenie – 4KOB. 3. Na mocy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wyznaczono stanowiska archeologiczne –KA,

			<p>gdzie działania inwestycyjne, wymagające prowadzenia robót ziemnych w rejonie stanowisk archeologicznych należy wykonywać zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. 4. Na mocy planu miejscowego ustanowiono:</p> <p>1) rejonu ochrony konserwatorskiej: a) rejon możliwego występowania zespołu bunkrów – 11KOB, b) rejon występowania stanowisk archeologicznych i reliktyw historycznych – 1KOW;</p> <p>2) strefy ochrony konserwatorskiej: a) dla terenu cmentarza grzebalnego rzymskokatolickiego w Mstowie przy ul. Częstochowskiej – 4KOB, b) dla terenu cmentarza, jako pozostałości po cmentarzu żydowskim w Mstowie w rejonie ulic Sienkiewicza i Kilińskiego (cmentarz nieczynny) – 5KOB, c) dla terenu zespołu zabytkowych stodół w Mstowie – 9KOB;</p> <p>3) obiekty chronione (z numerem porządkowym opisującym obiekt) oraz ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków:</p> <p>a) Mstów, Dom. Pl. Mickiewicza 1(ob.17) - 34 b) Mstów, Dom. Pl. Mickiewicza 9 c) Mstów, Dom. Pl. Mickiewicza 10 d) Mstów, Dom. Pl. Mickiewicza 12 e) Mstów, Dom. Pl. Mickiewicza 13 f) Mstów Dom ul. Częstochowska 17 g) Mstów, Stodoła, ul. Częstochowska 3 h) Mstów, Dom, ul. Kilińskiego 12 i) Mstów, Dom, ul. Kilińskiego 14 j) Mstów, Dom, ul. Kilińskiego 49 k) Mstów, Młyn elektryczny, ul. Kilińskiego 53 l) Mstów, Kapliczka, ul. Kościelna m) Mstów, Dom, ul. Kościelna 12 n) Mstów, Kapliczka, ul. Wolności o) Mstów, Dom, ul. Wolności 16 p) Mstów, Dom, ul. Wolności 17 r) Mstów, Dom, ul. Wolności 38 s) Mstów, Dom, ul. Wolności 48</p>
6.	sołectwo Cegielnia	Uchwała nr XXVII/200/2016 Rady Gminy Mstów z dnia 28 listopada 2016 r.	<p>ustanowiono:</p> <p>1) rejonu ochrony konserwatorskiej: a) rejon występowania stanowisk archeologicznych i reliktyw historycznych</p>
7.	sołectwo Kłobukowice	Uchwała nr XXVII/201/2016 Rady Gminy Mstów z dnia 28 listopada 2016 r.	<p>ustanowiono:</p> <p>1) rejonu ochrony konserwatorskiej: a) rejon występowania stanowisk archeologicznych i reliktyw historycznych – 1KOW. 2) obiekty chronione (z numerem porządkowym opisującym obiekt) ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków: a) pałac, b) spichlerz, c) park 4. Dla układu (pałac, spichlerz, park) wyznaczono strefę 6KOB</p>
8.	sołectwo Jażwiny	Uchwała nr XXVII/203/2016 Rady Gminy Mstów z dnia 28 listopada 2016 r.	<p>Na mocy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wyznaczono stanowiska archeologiczne – KA Wskazano Kapliczkę z Gez</p>
9.	sołectwo Kuchary	Uchwała nr XXVII/204/2016 Rady Gminy Mstów z dnia 28 listopada 2016 r.	<p>ustanowiono:</p> <p>1) rejonu ochrony konserwatorskiej: a) rejon występowania stanowisk archeologicznych i reliktyw historycznych – 1KOW;</p>

		r	2) obiekty chronione (z numerem porządkowym opisującym obiekt) ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków: a) Kuchary, Dom, ul. Mstowska 77
10.	sołectwa Siedlec	Uchwała nr XXVIII/215/2016 Rady Gminy Mstów z dnia 23 grudnia 2016 r	Grodzisko „Gąszczyk” w Siedlcu –Podlesiu– 3KOB wpisany do Rejestru Zabytków Nr 1-243/78. rejonu ochrony konserwatorskiej: a) rejon występowania stanowisk archeologicznych i relikwów historycznych – IKOW; 2) obiekty chronione (z numerem porządkowym opisującym obiekt) ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków a) Siedlec, Dwór, ul. św. Antoniego 4 - 66, b) Siedlec, Ruina „kaplicy”, ul. św. Antoniego 4 - 67, c) Siedlec, Kaplica pw. św. Antoniego, ul. św. Antoniego
11.	sołectwo Zawada	Uchwała nr XXVIII/216/2016 Rady Gminy Mstów z dnia 23 grudnia 2016 r.	ustanowiono: 1) rejonu ochrony konserwatorskiej: a) rejon występowania stanowisk archeologicznych i relikwów historycznych – IKOW; 2) obiekty chronione (z numerem porządkowym opisującym obiekt) oraz ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków: a) Zawada, Kaplica, ul. Główna - 70, b) Zawada, Dom, ul. Częstochowska 19
12.	sołectwo Jaskrów	Uchwała nr XXXIII/258/2017 Rady Gminy Mstów z dnia 16 maja 2017 r.	ustanowiono: 1) rejonu ochrony konserwatorskiej: a) rejon występowania stanowisk archeologicznych i relikwów historycznych – IKOW; 2) obiekty chronione (z numerem porządkowym opisującym obiekt) ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków: a) Jaskrów Kapliczka ul. Częstochowska, przy posesji 58 - 3, b) Jaskrów, Budynek pofolwarczny, ul. Starowiejska 1e
13.	sołectwo Mokrzesz	Uchwała nr XXXIII/259/2017 Rady Gminy Mstów z dnia 16 maja 2017 r.	ustanowiono: 1) obiekty chronione (z numerem porządkowym opisującym obiekt) ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków: a) Mokrzesz, Kaplica, ul. Częstochowska - 24, b) Mokrzesz, Dom, ul. Częstochowska 210 - 25, c) Mokrzesz Dom ul. Częstochowska 212 - 26, d) Mokrzesz, Dom ul. Kościelna 10 - 27, e) Mokrzesz, Dom ul. Kościelna 12 - 28, f) Mokrzesz Dom ul. Kościelna 51 - 29; 2) rejonu ochrony konserwatorskiej: a) rejon występowania stanowisk archeologicznych i relikwów historycznych
14.	sołectwo Wancerzów	Uchwała nr XXXIII/260/2017 Rady Gminy Mstów z dnia 16 maja 2017 r.	Zespół klasztorny kanoników regularnych w Wancerzowie (kościół, dzwonnica, klasztor, mur obronny z 8 basztami, kordegarda, budynek bramny, brama I, brama II) przy ul. Targowa 2, wpisany do Rejestru Zabytków w 1932 r.; R/501/57, wzn. 255/60 z dnia 04.03.1960; ob. 19/76/A z dnia 01.03. 1978 –1 KOB, wyznaczone graficznie, jako zabytkowe obiekty budowlane zespołu klasztornego, Strefa A i Strefa B. Na mocy planu miejscowego ustanowiono:

			<p>1) rejon ochrony konserwatorskiej:</p> <p>a) rejon możliwego występowania pozostałości po cmentarzu cholerycznym - 10KOB,</p> <p>b) rejon występowania stanowisk archeologicznych i reliktyw historycznych – 1KOW;</p> <p>2) obiekty chronione (z numerem porządkowym opisującym obiekt) oraz ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków:</p> <p>a) Mstów -Wancerzów Zespół piwnic ul.19 Stycznia - 61,</p> <p>b) Mstów-Wancerzów, Dom, ul. Wyzwolenia 5 - 62,</p> <p>c) Mstów-Wancerzów, Dom, ul. Wyzwolenia 6 - 63,</p> <p>d) Mstów-Wancerzów, Dom, ul. Wyzwolenia 13 - 64,</p> <p>e) Mstów-Wancerzów, Dom, ul. Wyzwolenia 29</p>
15.	Sołectwo Małusy Wielkie	Uchwała nr XXXI/244/2017 Rady Gminy Mstów z dnia 31 marca 2017 r.	<p>Na mocy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wyznaczono stanowiska archeologiczne – KA,</p> <p>ustanowiono:</p> <p>1) układy i obiekty:</p> <p>a) teren dworu w Małusach Wielkich (Dwór, Rządówka, pozostałości parku dworskiego, Kapliczka) – 8 KOB;</p> <p>2) rejon ochrony konserwatorskiej:</p> <p>a) rejon występowania stanowisk archeologicznych i reliktyw historycznych – 1KOW.</p>
16.	Sołectwo Srocko	Uchwała nr XVII/139/2016 Rady Gminy Mstów z dnia 25 kwietnia 2016 r.	Na mocy planu miejscowego ustalono rejon występowania stanowisk archeologicznych i reliktyw historycznych, oznaczony jako 1KOW.
17.	Sołectwo Kuśmierki	Uchwała Nr XV/131/2016 Rady Gminy Mstów z dnia 26 lutego 2016 r.	Na mocy planu miejscowego ustanowiono: 1) rejon ochrony konserwatorskiej: a) rejon występowania stanowisk archeologicznych i reliktyw historycznych –1KOW
18.	Sołectwo Kobyłczyce4	Uchwała XV/130/20 Rady Gminy Mstów z dnia 26.02.2016 r.	<p>Na mocy planu miejscowego ustalono rejon występowania stanowisk archeologicznych i reliktyw historycznych, oznaczony jako 1KOW.</p> <p>Obiekty drewniane:</p> <p>Kobyłczyce nr 2</p> <p>Kobyłczyce nr 9</p>

Gmina Mstów posiada aktualne miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego dla wszystkich sołectw, na terenie których znajdują się obiekty lub obszary objęte ochroną konserwatorską. W rozdziale 4 *Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego, dóbr kultury współczesnej i krajobrazu kulturowego*, wskazano obiekty chronione na podstawie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, oraz ustalono obiekty chronione prawem miejscowym – te które znajdują się w gminnej ewidencji zabytków gm. Mstów. Dla wymienionych obiektów ustalono obowiązujące nakazy w przypadku wykonywania prac budowlanych. Wyznaczono także strefy ochrony dla zabytków wpisanych do rejestru

zabytków oraz ujętych w ewidencji zabytków gminnych. Oddzielnymi strefami objęto tereny występowania stanowisk archeologicznych. Strefy nakreślono na rysunku planu

5.4. Gminna Ewidencja Zabytków

Gminna ewidencja stanowi podstawę do sporządzania programów opieki (art.21 u.o.o.z). Nie jest dokumentem zamkniętym i powinna podlegać weryfikacji. Jej zmiany nie powodują nieważności ustaleń studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz gminnego programu opieki nad zabytkami. Ponadto winna podlegać okresowej aktualizacji, polegającej m. in. na wykreśleniu z ewidencji obiektów nieistniejących oraz gruntownie przebudowanych (np. zmiana bryły budynku, układu i wielkości otworów okiennych, likwidacja detalu architektonicznego, otynkowanie ceglanych elewacji). Uzupełnienia wymagają także zmiany stanu prawnego: wpis do rejestru zabytków, ustanowienie parku kulturowego, miejscowe prawo. Należy podkreślić, że te obiekty zabytkowe, które uwzględnione są w ewidencji zabytków, a nie figurują w rejestrze zabytków lub nie bierze ich pod uwagę miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, nie są prawnie chronione. Uwzględnienie ich wyłącznie w ewidencji ma charakter informacyjny, pomocny przy określaniu i ocenianiu zasobów zabytkowych na określonym terenie oraz przy opracowywaniu programów opieki nad zabytkami. Gminna Ewidencja Zabytków dla Gminy Mstów wykonana została 2012 roku zawiera - oprócz zabytków znajdujących się w rejestrze i wojewódzkiej ewidencji - również obiekty dotychczas nie ujęte w w/w wykazach.

Za kryteria decydujące o wpisie obiektu do ewidencji przyjęto:

- czas powstania – nie później niż lata pięćdziesiąte XX w.;
- stopień zachowania walorów zabytkowych,
- wpływ jego formy na ogólny charakter zabudowy miejscowości,
- stan zachowania.

Gminną Ewidencję Zabytków wprowadził Wójt Gminy Mstów Zarządzeniem nr 102/2012 z dnia 18 grudnia 2012 r., a następnie Uchwałą Rady Gminy Mstów nr XXXVII/294/2013 z dnia 14 września 2013 r. został przyjęty *Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Mstów*.

Aktualizację gminnej ewidencji zabytków wykonano w 2019 r,

zaproponowano wówczas wyłączenie 7 obiektów:

Trzy budynki ze względu na ich całkowite lub częściowe wyburzenie:

Brzyszków nr 46 i nr 55 oraz Mstów –Wancerzów ul. Wyzwolenia 5.

Cztery budynki znalazły się omyłkowo w wykazie, ale kart w 2012 r nie założono:

Kobyłczyce nr 2, 9; Jażwiny nr 1 oraz Mstów ul. Wolności 17

Zaproponowano włączenie 2 nowych kart:

bunkier we wsi Cegielnia i piec wapienny w Mstowie, dla których założono karty adresowe w 2019 roku.

Następnie GPOnZP wprowadzono uchwałą nr XXI/166/2020 z dnia 31 lipca 2020 r Rady Gminy Mstów.

W 2023 roku dokonano kolejnej aktualizacji GEZ, w wyniku której po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, wyłączono następujące karty zabytków budownictwa;

- 1) Zagroda, Mokrzysz, ul. Kościelna 51,
- 2) Dom drewniany, Mokrzysz, ul. Częstochowska 212,
- 3) Dom, Mstów, ul. Kościelna 12,
- 4) Dom, Mstów, ul. Wolności 38,
- 5) Stodoła, Mstów, ul. Częstochowska 33,
- 6) Dom, Wancerzów, ul. Wyzwolenia 13

Obiekty w gminnej ewidencji zabytków wg. rodzaju

Rodzaj zabytku	ilość	Miejscowość	Ogółem
Obiekty sakralne	1	Jażwiny	10
	1	Krasice	
	1	Małusy Wielkie	
	1	Mokrzysz	
	3	Mstów	
	1	Siedlec	
	1	Zawada	
	1	Wancerzów	
Obiekty użyteczności publicznej	1	Mstów	1
Dwory i pałace	1	Kłobukowice	3
	1	Małusy Wielkie	
	1	Siedlec	
Domy mieszkalne	1	Brzyszków	26
	3	Jaskrów	
	12	Krasice	

	3	Mstów	
	1	Mokrzysz	
	3	Zawada	
	4	Wancerzów	
Budynki gospodarcze	1	Kłobukowice	3
	1	Mstów	
	1	Wancerzów	
Budynki przemysłowe	2	Mstów	2
Zorganizowana zielen	1	Kłobukowice	2
	1	Małusy Wielkie	
Cmentarze	1	Krasice	4
	3	Mstów	
Budownictwo obronne	1	Cegielnia	2
	1	Zawada	
Układy urbanistyczne i ruralistyczne	1	Mstów	1
Inne	3	Mstów	11
	1	Siedlec	
	4	Wancerzów	
			69

Ogólna liczba obiektów architektury i budownictwa ujętych w Gminnej Ewidencji – **69**, z czego 3 pojedyncze obiekty i 1 zespół (w skład którego wchodzi 7 obiektów) są wpisane do rejestru zabytków

Tabela nr 3.

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH PO AKTUALIZACJI W 2023 r

l.p	miejsowość	Obiekt	Adres	Czas powstania	Forma ochrony
1	Brzyszków	Dom drewniany	Nr 46	Lata 20 XX w.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego sołectwo Brzyszków uchwała nr XIII/111/2015 rady Gminy Mstów z dnia 30 grudnia 2015 r, w trakcie procedury wykreślenia z Gminnej Ewidencji Zabytków
2	Brzyszków	Dom drewniany	Nr 55	pocz. XX wieku	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego sołectwo Brzyszków uchwała nr XIII/111/2015 rady Gminy Mstów z dnia 30

					grudnia 2015 r, w trakcie procedury wykreślenia z Gminnej Ewidencji Zabytków
3	Cegielnia	Bunkier „Kocha”	ul. Ogrodowa	1943 r.	Karta założona w 2019 r
4	Jaskrów	Kapliczka pw. Matki Boskiej Szkaplerznej	ul. Częstochowska	I. 20-te XX w.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego sołectwo Jaskrów uch.NrXXXI.RGMstów 244.2017z dn.16 maja 2017
5	Jaskrów	Kapliczka z rzeźbą Święta Rodzina	ul. Częstochowska	1901 r	j.w.
6	Jaskrów	Budynek pofolwarczny	ul. Starowiejska 1e	1917-1920, poł. XX w	j.w
7	Jażwiny	Kapliczka	ul. Częstochowska	1952	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego sołectwo Jażwiny, Uch.NrXXVII.203.2016 RGMstówzdn.28 list.2016
8	Kłobukowice	Zespół dworski	ul. E. Reszke 28	poł. XIX w, XX w	Wojewódzka ewidencja zabytków Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Kłobukowice Uch. Nr XXVII.201.2016, RGMstów z dn.28listopada 2016
9	Kłobukowice	Pałac	ul. E. Reszke 28	2 poł. XIX w, XX w	j.w
10	Kłobukowice	Spichlerz	ul. E. Reszke 28	1 poł. XIX w	j.w
11	Kłobukowice	Pozostałości parku	ul. E. Reszke 28	2 poł. XIX w XX w	j.w
12	Krasice	Cmentarz rzymsko katolicki	ul. Cmentarna	1957 r	Wojewódzka ewidencja zabytków Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Krasice, Uchw. Nr XVIII.138.2016, RGMstów z dn.25 kwietnia 2016
13	Krasice	Dom murowany	ul. Cmentarna 8	Po. 1930 r,	j.w
14	Krasice	Dom drewniany	ul. Cmentarna 64	ok. 1910 r.- 1914	j.w
15	Krasice	Dom drewniany	ul. Cmentarna 73	ok. 1925 r.	j.w
16	Krasice	Dom	ul. Cmentarna 111		j.w, w trakcie procedury wykreślenia z Gminnej Ewidencji Zabytków
17	Krasice	Dom drewniany	ul. Strażacka 1	pocz. XX w, 1920 r.	j.w
18	Krasice	Kaplica	ul. Warszawska	Przed 1906 r.	j.w
19	Małusy Wielkie	Zespół dworski r		poł. XIX w	Wojewódzka ewidencja zabytków Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Małusy Wielkie

20	Małusy Wielkie	Dwór		2 poł. XIX w	j.w
21	Małusy Wielkie	Pozostałości parku		XIX w	j.w
22	Małusy Wielkie	Kapliczka drewniana		k. XIX odnowiona w 2006 r	j.w
23	Mokrzesz	Kaplica murowana pw. Nawiedzenia NMP	ul. Częstochowska	1903 r.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Mokrzesz, Uchw.NrXXXIII.259.2017.RG Mstów, z dn16 maja 2017
24	Mokrzesz	Dom, drewniany	ul. Częstochowska 210	pocz. XX w	j.w
25	Mokrzesz	Dom murowany	ul. Kościelna 10	pocz. XX w	j.w
26	Mokrzesz	Dom drewniany otynkowany	ul. Kościelna 12	l.30-te XX w	j.w
27	Mstów	Układ urbanistyczny		XIII-XIV ; XVI -XVIIw,	R/489/53, wzn.nr 260/60 z dnia 04.03.1960, ob. nr 40/76/A z dn. 20.02.1978 Wojewódzka ewidencja zabytków Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Mstów, Uchw. Nr XXI.153.2016 RGMstów, z dn.2 czerwca 2016
28	Mstów	Dom	Pl. A. Mickiewicza 7 (d.9)	pocz. XX w	j.w Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Mstów
29	Mstów	Kamienica	Pl.A.Mickiewicza10	pocz. XX w	j.w Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Mstów
30	Mstów	Kamienica	Pl.A.Mickiewicza12	pocz. XX w	j.w Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Mstów
31	Mstów	Dom	Pl.A.Mickiewicza14 (d.13)	pocz. XX w	j.w Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Mstów
32	Mstów	Kamienica	Pl. A. Mickiewicza 17 (d.1)	pocz. XX w.	j.w Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Mstów
33	Mstów	Cmentarz rzymskokatolicki	ul. Częstochowska	1811-1812 r	A/909/2021 z dn. 16.11.2021 Jako otoczenie kaplicy św. Wojciecha
34	Mstów	Kaplica cmentarna pw. Św. Wojciecha	ul. Częstochowska	1620 r., 1740, 1856	1932 r., R/571/58, wzn. 255/60 z dnia 04.03.1960;. nr 18/76/A z dn. 01.03.1978; ob. A/909/2021 z dn. 16.11.2021 Wojewódzka ewidencja zabytków

					j.w. Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Mstów
35	Mstów	Dom	ul. Częstochowska 17	ok. 1914	j.w. Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Mstów
36	Mstów	Dom	ul. Częstochowska 20		j.w. w trakcie procedury wykreślenia z Gminnej Ewidencji Zabytków
37	Mstów	Pozostałości zespołu stodół	ul. Kamienna	XIX-XX w., XX w.	j.w. Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Mstów
38	Mstów	Pozostałości po cmentarzu żydowskim	ul. J. Kilińskiego	1897 r	j.w. Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Mstów
39	Mstów	Dom drewniany	ul. J. Kilińskiego 12	poł., XIX	j.w. Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Mstów
40	Mstów	Dom drewniany	ul. J. Kilińskiego 14	poł. XIX w	j.w. Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Mstów
41	Mstów	Willa	ul. J. Kilińskiego 49	ok. 1920	j.w. Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Mstów
42	Mstów	Młyn	ul. J. Kilińskiego 53	lata 30-te XX	j.w. Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Mstów
43	Mstów	Kapliczka murowana	ul. Kościelna	XIX w	j.w. Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Mstów
44	Mstów	Kapliczka murowana	ul. Wolności	XIX w	Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Mstów
45	Mstów	Dom murowany	ul. Wolności 5	pocz. XX w.	j.w. Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Mstów
46	Mstów	Dom murowany	ul. Wolności 16	k. XIX w., przebud. w latach 80-ych XX w	j.w. Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Mstów
47	Mstów	Dom murowany	ul. Wolności 49	pocz. XX w., przebudowany	j.w. Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Mstów
48	Mstów	Piec Wapiennik	Na Górze Stróżnica,	pocz. XX w.	Karta założona w 2019 r

49	Wancierzów	Relikty cmentarza „cholerycznego”	ul. Jaskrowska	2 poł. XIX w	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Wancierzów, uchw. Nr XXXIII.260.2017 RGMstów, z dnia 16 maja 2017
50	Wancierzów	Zespół klasztorny kanoników regularnych laterańskich	ul. Targowa 2	XIII-XVIII w pocz. XIX w, XX w	Rejestr zabytków, wpisany w 1932 ;R/501/57, wzn. 255/60 z dnia 04.03.1960; ob. 19/76/A z dnia 01.03. 1978 Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Wancierzów, uchw. Nr XXXIII.260.2017 RGMstów, z dnia 16 maja 2017
51	Wancierzów	Kościół pw. Wniebowzięcia NMP	ul. Targowa 2	1718-1746, 1821, 1879, 1909,1925-32	Rejestr zabytków, wpisany w 1932 ;R/501/57, wzn. 255/60 z dnia 04.03.1960; ob. 19/76/A z dnia 01.03. 1978 Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Wancierzów, uchw. Nr XXXIII.260.2017 RGMstów, z dnia 16 maja 2017
52	Wancierzów	Klasztor	ul. Targowa 2	ok. 1220 r., 2 poł. XV w., XV/XVI w, XVII, poł. XVIII w.	Rejestr zabytków, wpisany w 1932 ;R/501/57, wzn. 255/60 z dnia 04.03.1960; ob. 19/76/A z dnia 01.03. 1978 Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Wancierzów, uchw. Nr XXXIII.260.2017 RGMstów, z dnia 16 maja 2017
53	Wancierzów	Kordegarda w zespole klasztornym	ul. Targowa 2	1 poł. XVII w, XIX w, XX w	Na obszarze wpisanym do rejestru zabytków, wpisanym w 1932 ;R/501/57, wzn. 255/60 z dnia 04.03.1960; ob. 19/76/A z dnia 01.03. 1978 Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Wancierzów, uchw. Nr XXXIII.260.2017 RGMstów, z dnia 16 maja 2017
54	Wancierzów	Mur otaczający zespół klasztorny z 8-ośmioma basztami	ul. Targowa 2	1 poł. XVII w, poł. XVIII w., 1923-26.	Rejestr zabytków, wpisany w 1932 ;R/501/57, wzn. 255/60 z dnia 04.03.1960; ob. 19/76/A z dnia 01.03. 1978 Miejscowy plan

					zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Wancerzów, uchw. Nr XXXIII.260.2017 RGMstów, z dnia 16 maja 2017
55	Wancerzów	Wieża bramna (ob. dzwonnica) w zespole klasztornym kanoników regularnych	ul. Targowa 2	2 ćw. XVII w, k. XVIII w., k. XVIII w, XIX w.	Rejestr zabytków, wpisany w 1932 ;R/501/57, wzn. 255/60 z dnia 04.03.1960; ob. 19/76/A z dnia 01.03. 1978 Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Wancerzów, uchw. Nr XXXIII.260.2017 RGMstów, z dnia 16 maja 2017
56	Wancerzów	Dwie bramy do klasztoru I. brama wewnętrzna II. brama główna	ul. Targowa 2	poł. XVIII w 2 poł. XVIII w, XIX w,	Rejestr zabytków, wpisany w 1932 ;R/501/57, wzn. 255/60 z dnia 04.03.1960; ob. 19/76/A z dnia 01.03. 1978 Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Wancerzów, uchw. Nr XXXIII.260.2017 RG Mstów, z dnia 16 maja 2017
57	Wancerzów	Organistówka w zespole klasztornym kanoników regularnych	ul. Targowa 2	ok. 1900, ok. 1930	Na obszarze wpisanym do rejestru zabytków, 1932 ;R/501/57, wzn. 255/60 z dnia 04.03.1960; ob. 19/76/A z dnia 01.03. 1978 Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Wancerzów, uchw. Nr XXXIII.260.2017 RGMstów, z dnia 16 maja 2017
58	Wancerzów	Pozostałości po zespole piwnic	ul. Gminna	XIX-XX w	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Wancerzów, uchw. Nr XXXIII.260.2017 RG Mstów, z dnia 16 maja 2017
59	Wancerzów	Dom drewniany	ul. Wyzwolenia 5		j.w., w trakcie procedury wykreślenia z Gminnej Ewidencji Zabytków

60	Wancierzów	Dom drewniany	ul. Wyzwolenia 6	ok.1920 r.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Wancierzów, uchw. Nr XXXIII.260.2017 RGMstów, z dnia 16 maja 2017
61	Wancierzów	Dom murowany	ul. Wyzwolenia 29	ok.1920 r	j.w Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Wancierzów, uchw. Nr XXXIII.260.2017 RGMstów, z dnia 16 maja 2017
62	Siedlec	Dwór Karta założona w 2013 r.	ul. św. Antoniego 4	poł. XIX w	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Siedlec, Uchw.NrXXVIII.215.2016 RGMstów, z dn 23 grudnia 2016
63	Siedlec	Ruina „kaplicy” Karta założona w 2013 r.	ul. św. Antoniego 4	1 poł. XVII w	j.w Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Siedlec, Uchw.NrXXVIII.215.2016 RGMstów, z dn 23 grudnia 2016
64	Siedlec	Kaplica pw. św. Antoniego	ul. Św. Antoniego	1832 r.	j.w Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Siedlec, Uchw.NrXXVIII.215.2016 RGMstów, z dn 23 grudnia 2016
65	Siedlec-Podlesie	Grodzisko „Gąszczyk”			W Wykazie zabytków archeologii
66	Zawada	Zespół bunkrów	ul. Dolna	1944 r.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Zawada Uchw.RGMstów z dn. 23 grudnia 2016
67	Zawada	Kaplica pw. Matki Boskiej Częstochowskiej	ul. Główna	1928 r.	j.w Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Zawada Uchw.RGMstów z dn. 23 grudnia 2016

68	Zawada	Dom drewniany	ul. Częstochowska 19	lata 20 XX w.	j.w. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Sołectwo Zawada Uchw.RGMstów z dn. 23 grudnia 2016
69	Zawada	Dom mur-drew,	ul. Częstochowska 70		j.w., w trakcie procedury wykreślenia z Gminnej Ewidencji Zabytków

5.5. Zabytki o największym znaczeniu

Najbardziej wartościowe obiekty na terenie gminy Mstów zostały wpisane do rejestru zabytków. Są to:

- * Grodzisko „Gąszczyk” w Siedlcu-Podlesiu (rejestr A-243/78)

Stanowisko Mstów-Podlesie 4 (AZP 86-49/30) jest osadą obronną kultury łużyckiej z późnej epoki brązu (900-750 r. p.n.e.) i początków wczesnej epoki żelaza (750-550 r. p.n.e.) oraz wczesnośredniowiecznym grodziskiem datowanym na IX i X w. Zajmuje powierzchnię ok. 0,98 hektara, posiada kształt owalny zbliżony do nieregularnego czworokąta, otoczone jest wałem kamienno-ziemnym. Przy jego budowie wykorzystano naturalne ukształtowanie terenu. Północną i zachodnią część pierścienia wału wzniesiono nad stromym zboczem. Od strony łatwo dostępnej czyli od wschodu znajduje się podwójny wał i sucha fosa. Relikty osad obronnych ludności kultury łużyckiej są na terenie dzisiejszej Polski bardzo rzadkie, łącznie odkryto tylko około 70. zabytków tego rodzaju. Również wczesnośredniowieczne grodziska należą do wyjątkowych stanowisk archeologicznych i są tym cenniejsze, że wiążą się ze Słowianami i początkami państwa polskiego. Zabytek ma dosyć czytelną formę krajobrazową, zachowały się również nawarstwienia kulturowe oraz zabytki nieruchome i ruchome. Obiekt jest cennym źródłem do poznania pradziejów i najstarszej historii Polski.

- * Zespół klasztorny kanoników regularnych laterańskich w Mstowie-Wancerzowie (rejestr A-40/76)

Zespół położony jest na wyniesieniu, górującym nad okolicą, na lewym brzegu Warty, na północ od miasta Mstowa. Dominującym elementem w zespole jest orientowany kościół z dwiema wieżami. Zespół klasztorny realizowany był etapami od XIII stulecia, aż po wiek XVIII. Składa się z barokowego kościoła wzniesionego od podstaw w 1718 roku, ale

w miejscu starej świątyni, przylegającego doń murowanego klasztoru (o trzech skrzydłach), którego bryła ukształtowana została na przestrzeni kilku wieków- XIV, XV, XVI i XVIII. Całość założenia wraz z obszernym terenem otaczają obwarowania o wielobocznym narysie. Tworzy je mur z kamienia łamanego i cegły, w narożnikach, którego umieszczono osiem niewielkich, okrągłych baszt, z nich część w górnych partiach ośmioboczna, ze strzelnicami o nieregularnym układzie, nakrytych daszkami. Od południa wbudowany dawny budynek bramny, zbliżony do kwadratu, na wysokim podmurowaniu, ze śladami zamurowanej bramy wjazdowej, pierwotnie zamkniętej półkoleście, ujętej szkarpami. W tym samym odcinku murów znajduje się ceglany budynek barokowy, zapewne kordegarda ze śladami bramy wjazdowej, ujętej półkolumnami. Wewnątrz tego obiektu, w pomieszczeniu na prawo od wejścia zachowane sklepienie kolebkowe z lunetami. W zachodniej części murów, przed fasadą kościoła usytuowana brama z XVIII w (?) zamknięta półkoleście, o profilowanej archiwolcie z główką aniołka w kluczu, ujęta w parę pilastrów toskańskich dźwigających belkowanie; szczyt bramy prawdopodobnie w latach 20-tych XX stulecia został przerobiony. Na przedłużeniu pn. ściany prezbiterium kościoła w murze szeroka bramka późnobarokowa zapewne z w. XVIII, murowana, ujęta w parę pilastrów toskańskich, podtrzymujących przełamany gzyms.

- * Kaplica cmentarna pw. św. Wojciecha w Mstowie (rejestr A18/76; Wznowienie: Rejestr zabytków A/909/2021 z dn. 16.11.2021

Ufundowana w 1620 roku przez burmistrza mstowskiego, Wojciecha Podlejskiego. Nieorientowana (częścią ołtarzową zwrócona na pd. murowana na planie wydłużonego ośmioboku z kwadratową wieżą od frontu. Wnętrze nakryte stropem. W ołtarzu z XVIII wieku znajduje się obraz przedstawiający patrona świątyni.

Cmentarz rzymsko-katolicki w Mstowie figuruje w rejestrze zabytków jako otoczenie kaplicy cmentarnej pw. św. Wojciecha

Założony w latach 1811- 1812 poza zwartą zabudową miejską przy istniejącej od XVII wieku murowanej kaplicy pw. św. Wojciecha (ul. Częstochowska). Jest to dość rozległe założenie w całości ogrodzone murem z kamienia wapiennego. Najstarszy zachowany nagrobek (Weichana zm. 1847 i Bąkowicza zm. 1848 r) Dość licznie reprezentowane są nagrobki z k. XIX stulecia (np. grobowiec rodziny Zielonków, dziedziców Skrzydłowa) nagrobek ks. Michała Lecherta zm.1876 r., nagrobek Karola Siekierzyńskiego zm.

w 1882 r., Władysławy Majewskiej zm. w 1897 r., Emilii, Stefanii z Węgrzyńskich Borkowskiej zm. w 1896 r., proboszcza mstowskiego ks. Teodora Mejera zm. w 1898 r. oraz z pocz. XX wieku. Cmentarz w Mstowie jest jedną z najstarszych nekropoli w regionie.

* Układ urbanistyczny Mstowa (rejestr A-40/76)

Układ urbanistyczny historycznego miasta posiada czytelne rozplanowanie w postaci czworokątnego rynku oraz dość regularną acz skromną siatką ulic, przekształconą zapewne na pocz. w XIX stuleciu, kiedy to nastąpiła regulacja miasta. Wówczas też zapewne powstała tzw. „dzielnica stodołna”, charakterystyczna dla rozrastających się organizmów miejskich i wtórnych podziałów działek siedliskowych. Ośrodkiem założenia jest prostokątny rynek z narożników, którego wybiegają ulice : z pd-zach. dwie, przy czym ul. Kamienna (d. Stodołna) została wytyczona dopiero w XIX w., z pozostałych narożników, tj.: pd.-wsch., pn.- zach., pn.-wsch. po jednej (ob. zabudowana) oraz dodatkowo z pierzei pn., prowadząca do zespołu klasztornego Wancerzowie. Rozplanowanie miasta jest dość czytelne z niewielkimi przekształceniami (wytyczenie dodatkowych ulic, wtórne podziały działek). Nie przetrwał natomiast zespół budowlany, bowiem najstarsze budynki pochodzą dopiero z początku XX wieku, a więc już po przekształceniach przestrzennych. Zastąpiły one istniejące tu wcześniej, w pierzejach rynku, drewniane budynki mieszkalne, z dachami pokrytymi także strzechą. Zachowany układ przestrzenny jest żywym świadectwem miejskości Mstowa.

* Wyposażenie kościoła klasztoru kanoników regularnych laterańskich w Mstowie –Wancerzowie (rejestr B-58/1-52/95)

Na terenie gminy znajdują się 52 zabytki ruchome, wpisane do rejestru zabytków, stanowiących wyposażenie kościoła parafialnego w Mstowie-Wancerzowie. Najlicniejszą grupą zabytków są obiekty z XVIII stulecia, wykonane za czasów prepozyta Ignacego Augustyna Kozierowskiego (1750-1791). W kościele znajduje się 11 ołtarzy, z których na szczególną uwagę zasługuje drewniany architektoniczny, wielokondygnacyjny ołtarz główny, wzorowany na ołtarzu głównym w bazylice jasnogórskiej. Jednorodny barokowy zespół : stalle kanonickie, tron opata, konfesjonały. Liczne obrazy barokowe m.in. : biskup Iwo Odrowąż nadający przywilej kanonikom regularnym (XVII), Zabójstwo św. Stanisława z 1636 r., Chrystus i jawnogrzesznica z ok. poł. XVII w z kręgu Tomasza Dolabelli. Epitafia

marmurowe z XVIII w m.in. Bystrzanowskiej czy Małuskich, złotnictwo (naczynia liturgiczne), pochodzące z XVII i XVIII wieku. Ołtarz w kaplicy cmentarnej, renesansowy

z 1 poł. XVII w, przerobiony, z obrazami św. Wojciecha biskupa i Matki Boskiej w zwieńczeniu.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy - analiza SWOT

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Czynniki rozwoju podzielić można - ze względu na ich pochodzenie - na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne - umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia. Poniżej przedstawione zostały wyniki analizy SWOT, skoncentrowanej wokół problematyki zarządzania zasobem dziedzictwa kulturowego gminy Mstów. Oznacza to, że obok zagadnień związanych z ochroną i opieką nad zabytkami, uwzględniono także inne czynniki, które wynikają z wielości i różnorodności elementów składających się na dziedzictwo kulturowe. W Tabeli znalazły się silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju gminy. Analiza nawiązuje w ten sposób do fundamentalnego założenia względem niniejszego GPOnZ, czyli konieczności przemodelowania systemu ochrony zabytków w efektywny system ochrony dziedzictwa. Dziedzictwo gminy tworzy bowiem jego historia, manifestująca się zarówno w bogactwie zasobu zabytkowego, jak i przyrodniczego i turystyczn

Analiza SWOT

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
---------------------	---------------------

<ul style="list-style-type: none"> - miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego obejmujące ochroną obiekty zabytkowe na terenie gminy; - zaktualizowana gminna ewidencja zabytków; - zachowany w znacznym stopniu historyczny układ urbanistyczny Mstowa - walory przyrodniczo – krajobrazowe - położenie gminy na trasach pielgrzymek na Jasną Górę w Częstochowie, uznaną za Pomnik Historii wraz z parkami jasnogórskimi, - podjęta przez Radę Gminy w Mstowie uchwała Nr XXX/223/2012 z dnia 4 grudnia 2012 r, w sprawie zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, rozliczania i kontroli wykorzystania dotacji, -stosunkowo dobra ekspozycja i oznakowanie obiektów zabytkowych, -atrakcyjne przyrodniczo i kulturowo tereny dla rozwoju turystyki - podjęcie budowy ciągu pieszo- rowerowego 	<ul style="list-style-type: none"> -Niewystarczający stan zabezpieczenia obiektów zabytkowych, w tym cmentarzy, postępujący proces niszczenia nagrobków -niewielkie środki budżetu gminy przeznaczone na ochronę zabytków -słaby poziom wykształcenia ludności w zakresie kultury i sztuki - niewykorzystanie potencjału turystycznego gminy i położenia. - średnio rozwinięta infrastruktura kulturalna, sportowa i rekreacyjna; - brak obiektów o najwyższym znaczeniu (pomników historii) przyciągających większą liczbę turystów, - mała liczba zachowanych obiektów dziedzictwa kulturowego wpisanych do rejestru zabytków, - brak muzeum, izby pamięci, - niekontrolowane przebudowy i rozbiórki obiektów zabytkowych, - słabe zrozumienie społeczne dla problematyki ochrony dziedzictwa kulturowego, - niewystarczająca popularyzacja wiedzy z zakresu ochrony zabytków,
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> - uwzględnienie w większym stopniu dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych i programach rozwojowych gminy oraz powiązanie promocji zabytków z turystyką; -duża ilość wolnych terenów inwestycyjnych (turystyka, usługi, handel, drobny przemysł); - kreatywność inwestorów turystycznych; -potencjał dla rozwoju produktów regionalnych; -możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; -rozszerzenie i polepszenie bazy noclegowej i gastronomicznej; - kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny sposób zagospodarowania obiektów zabytkowych; - oznakowanie tras turystycznych pod kątem zabytków i atrakcji turystycznych; -systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie gminy; - oznakowanie tras turystycznych pod kątem zabytków i atrakcji turystycznych; -systematyczne opracowywanie aktualizacji 	<ul style="list-style-type: none"> - brak skutecznej egzekucji prawa; - brak realnych zachęt dla prywatnych inwestycji w zabytki; -niewykorzystanie potencjału turystycznego poprzez niedoinwestowanie infrastruktury: punktów widokowych, bazy noclegowej, ścieżek spacerowych i rowerowych; -brak inwestorów zainteresowanych rewitalizacją obiektów zabytkowych i zabudową centrum; - słaba kondycja i sytuacja ekonomiczna, spadek dochodów ludności wiejskiej; - pogarszający się stan techniczny obiektów zabytkowych na terenie gminy; - brak dostatecznego nadzoru nad remontami i przebudowami obiektów zabytkowych; - bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych; - skomplikowane procedury w ubieganiu się o środki zewnętrzne skutkujące stosunkowo niewielkim wykorzystaniem środków z Unii Europejskiej, zwłaszcza przez osoby prywatne; - działania inwestycyjne prowadzone m.in. przez prywatnych właścicieli obiektów, w których interes indywidualny inwestora

<p>dokumentów na poziomie gminy;</p> <ul style="list-style-type: none"> - rozwój działalności gospodarczej/agroturystycznej o charakterze turystycznym na bazie dziedzictwa kulturowego; - wprowadzenie i egzekwowanie polityki ochrony walorów środowiska naturalnego i kształtowania przestrzennego - tworzenie nowych produktów turystycznych w oparciu o istniejące zasoby dziedzictwa kulturowego, - wykorzystanie bliskości Częstochowy i aglomeracji śląskiej dla rozwoju turystyki weekendowej, - włączenie obiektów zabytkowych w obieg gospodarczy, - utworzenie muzeum lub izby pamięci 	<p>brak spójności przepisów różnych ustaw związanych z ochroną zabytków,</p> <ul style="list-style-type: none"> - dominacja zamierzeń inwestorskich nad ochroną krajobrazu kulturowego, skutkująca powstawaniem obiektów pozostających w ogromnej dysharmonii z otoczeniem, - niewłaściwe działania inwestycyjne lub ich brak, przyczyniające się do dalszej degradacji obiektów zabytkowych, - zacieranie walorów historycznych obiektów poprzez przypadkowe, a często bezprawne przebudowy i modernizacje powodujące ich dewaloryzację,
--	--

Wnioski

Gmina Mstów dysponuje znacznym potencjałem, którego mocne strony określa przede wszystkim wartość zabytkowego zespołu klasztorowego. Wsie, położone w malowniczym, niezwykle atrakcyjnym krajobrazowo i przyrodniczo otoczeniu, których stopień dewaloryzacji jest nieznaczny. Potencjał ten osłabiają w dość dużym stopniu, czynniki o charakterze społecznym, ekonomicznym oraz niezbyt wysoki stopień świadomości oraz wiedzy społeczności lokalnej, dotyczącej wartości kulturowych, którymi odznacza się gmina. Zmieniające się uwarunkowania społeczno-polityczne, otwarcie na współpracę międzyregionalną i międzynarodową, wstąpienie do Unii Europejskiej i możliwość korzystania z jej funduszy, poprawa infrastruktury komunikacyjnej, stwarzają niepowtarzalną szansę dla zachowania i wykorzystania tego potencjału, poprzez odpowiednie działania w kierunku rewaloryzacji wartościowych elementów krajobrazu kulturowego gminy i ich promocji. Działania te powinny być jednak prowadzone w sposób uważny, zaplanowany i kontrolowany, przy udziale odpowiednich specjalistów. W przeciwnym razie odpowiednie wykorzystanie szans może zostać zagrożone poprzez zatarcie i pomniejszenie wartości kulturowych gminy, np. w wyniku nieprawidłowo prowadzonych inwestycji remontowych lub w zakresie realizacji nowego budownictwa mieszkalnego czy rekreacyjnego.

7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

Niniejszy Gminny program opieki nad zabytkami w gminie Mstów (na lata 2024-2027) jest już trzecią edycją. Przy opracowywaniu niniejszego dokumentu przyjęto założenia programowe dotyczące inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego, zredagowane w dwóch poprzednich programach.

W znacznej części bieżący program bazuje na wcześniejszych, wykorzystując informacje w nim zawarte, które na przestrzeni lat nie uległy zmianie (jak np. starsze podstawy prawne, historia gminy, dane dotyczące zabytków i ich opisy, historia badań archeologicznych i in.) lub wskazane w nim zadania nie zostały zrealizowane (nie podjęto realizacji lub ich nie zakończono). Dokument ten dotyczy całej gminy, jako jednostki podziału administracyjnego, a nie odnosi się jedynie do władz gminy, których bezpośredni wpływ na działalność instytucji sprawujących w różnej formie opiekę nad zabytkami jest ograniczony tylko do nielicznych. Stanowi podwalinę współpracy między samorządem gminy, właścicielami zabytków i Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Współdziałanie przynosi, i w kolejnych latach będzie przynosiło wymierne korzyści w postaci zachowania dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń. Wskazuje na to nie tylko wypełnienie ustawowego obowiązku, ale przede wszystkim ma służyć rozwojowi gminy poprzez poniższe założenia:

- poprawę stanu zachowania zabytków;
- eksponowanie walorów zabytkowych krajobrazu kulturowego;
- podnoszenie świadomości ochrony dziedzictwa kulturowego wśród społeczeństwa;
- wykorzystanie i udostępnienie zabytków na potrzeby mieszkańców i turystów.

Program określa stan, do którego należy dążyć w zakresie opieki nad zabytkami i wskazuje konieczne do wykonania zadania, sugeruje także sposoby ich realizacji poprzez określenie podstawowych założeń organizacyjnych, finansowych, promocyjnych i ochronnych.

Cele opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami określone zostały w art. 87 ust. 2 u.o.o.z. W myśl tego przepisu gminny program opieki nad zabytkami ma na celu w szczególności:

- * zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- * wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- * włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- * uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami, ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- * podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- * określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków w celu podejmowania wspólnych działań dla adaptacji zniszczonych budynków zabytkowych i zwiększenia ochrony nad nimi,
- * podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami,
- * budowanie klimatu społecznego zrozumienia i akceptacji dla idei ochrony zabytków.

Zasoby i położenie gminy Mstów jednoznacznie wskazują na duże możliwości rozwoju turystyki i rekreacji w różnej formie.

Podstawowym problemem, podobnie jak w przypadku innych kierunków jest brak odpowiednich środków finansowych. Dlatego podejmowane działania powinny być nastawione na uaktywnienie mieszkańców gminy i wykorzystanie posiadanych zasobów. Gmina powinna więc działać przede wszystkim jako stymulator tych procesów a w mniejszym stopniu jako bezpośredni realizator. Istotnym czynnikiem prowadzącym do realizacji programu jest ustalenie uwarunkowań dotyczących finansowania i organizacji działań ochronnych wobec środowiska kulturowego oraz edukacyjnych i wychowawczych wobec społeczności miejskiej.

W związku z wyznaczonymi celami głównymi samorząd w kwestii ochrony dziedzictwa kulturowego, powinien kierować się wskazanymi w Programie priorytetami. Spodziewanym skutkiem podjętych, działań będzie, poza poprawą stanu środowiska kulturowego, stworzenie atrakcyjnego produktu turystycznego, przy wykorzystaniu dóbr

kultury, rozwój przedsiębiorczości oraz uwrażliwienie mieszkańców Mstowa i środowisk wiejskich na potrzeby związane z utrzymaniem i ochroną środowiska kulturowego.

7.1. Priorytety programu opieki

Celem generalnym Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Mstów na lata 2024 – 2027 jest zachowanie dziedzictwa kulturowego, zgodnie z obowiązującą wykładnią prawa, diagnozą stanu zasobu zabytków oraz dokumentami strategicznymi i planistycznymi na szczeblu gminy, w zgodności ze strategią powiatu, regionu oraz województwa.

Realizacja tego celu będzie odbywała się w oparciu o trzy Priorytety (cele strategiczne):

Priorytet I: *Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako element rozwoju gospodarczo-społecznego gminy Mstów*

Priorytet II: *Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego*

Priorytet III: *Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców gminy Mstów*

7.1. Kierunki działań i zadania programu opieki

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Mstów wyznacza podejmowane zadania dotyczące inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Zadania te określone są w odniesieniu do przyjętych Priorytetów oraz Kierunków działań do realizacji w okresie obowiązywania niniejszego Programu, tzn. na lata 2024 - 2027.

W ramach **Priorytetu I**

Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako elementu rozwoju gospodarczo-społecznego gminy Mstów

kierunki działania:

- 1. Podjęcie działań mających na celu podniesienie atrakcyjności krajobrazu kulturowego gminy na potrzeby edukacyjne, społeczne i turystyczne:***

zadania:

- podjęcie współpracy z instytucjami wprowadzającymi dodatkowe oznakowania obiektów zabytkowych na drogach wojewódzkich, powiatowych i gminnych, w celu informowania i ułatwianiu dojazdu do tych obiektów,
- współpraca oraz wspieranie działań instytucji oraz organizacji turystycznych w zakresie ustalenia potrzeb rozwoju bazy turystycznej i propagowania walorów gminy oraz rozwinięcia informacji turystycznej w miejscach najliczniej uczęszczanych przez turystów.

2. Rozszerzenie zasobów prawnych form ochrony zabytków gminy Mstów.**zadania:**

- w momencie przyjmowania nowych planów, strategii, zwiększenie uwagi na prawidłowość treści dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami,
- zadania dla gminnej ewidencji zabytków:
 - ✓ zakładanie nowych kart adresowych dla zabytków dotychczas nierozpoznanych i nie uwzględnionych w ewidencji, a istotnych dla obrazu dziedzictwa kulturowego,
 - ✓ systematyczne uzupełnianie kart adresowych o uzyskane dane i aktualizowaną w przypadku zmian w wyniku rozbiórek i remontów dokumentację fotograficzną,
 - ✓ skreślenia z ewidencji obiektów nieistniejących oraz takich, które utraciły cechy zabytkowe w wyniku modernizacji.

Wszystkie działania przy obiektach ujętych w gminnej ewidencji zabytków wymagają opiniowania, uzgodnienia lub pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

3. Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego**zadania:**

- inwentaryzacja obiektów małej architektury, jako świadectwa kulturowej przeszłości regionu (krzyże, kapliczki przydrożne, miejsca pamięci) oraz wpisanie najcenniejszych z nich do gminnej ewidencji zabytków w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Współpraca np. ze szkołami,
- interwencja władz gminy przy rażących naruszeniach prawa budowlanego, przy obiektach zabytkowych oraz ujętych w ewidencji gminnej (zwłaszcza jeśli chodzi o rozbudowy i przebudowy zmieniających bryłę budynków) we współpracy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
- zapoznanie właścicieli i dysponentów obiektów zabytkowych z możliwościami korzystania z programowych funduszy Wspólnoty Europejskiej. Dysponowanie

aktualnymi informacjami o możliwościach starania się o środki pozabudżetowe na dofinansowanie prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych,

- wspieranie lub prowadzenie prac porządkowych na terenach zabytkowej zieleni projektowanej oraz cmentarzach znajdujących się na terenie gminy w uzgodnieniu z WKZ,
- uaktualnienie uchwały Nr XXX/223/2012 Rady Gminy Mstów z dnia 4 grudnia 2012 r w sprawie dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych o obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków,
- dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach niebędących własnością gminy zgodnie z uchwałą dotyczącą dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych.

W ramach **Priorytet II**

Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego

kierunki działania:

1. *Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.*

zadania:

- remont i rewaloryzacja pieca wapiennego w Mstowie,
- oczyszczenie i zabezpieczenie zespołu bunkrów na terenie gminy, a zwłaszcza tych które znajdują się w Zawadzie,
- rewaloryzacja i rewitalizacja pozostałości piwnic w Wancerzowie,
- w porozumieniu z gminą żydowską zabezpieczenie fragmentów macew i urzędzeniu lapidarium w obrębie terenu cmentarza żydowskiego w Mstowie,
- konserwacja historycznych nagrobków z cmentarz rzymskokatolickiego w Mstowie,
- opracowanie założeń i programu rewitalizacji najcenniejszych stodoł w Mstowie:
 - ✓ określenie niezbędnych robót remontowych i konserwatorskich nadających obiektom właściwy standard,
 - ✓ nadania im nowej funkcji,
- podjęcie wspólnych działań samorządu i parafii w celu przeprowadzenia prac remontowych i rewaloryzacyjnych w zespole klasztornym kanoników regularnych w Wancerzowie.

W ramach **Priorytetu III**

Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości

kulturowej mieszkańców gminy Mstów**kierunki działania:*****1. Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym Gminy*****zadania:**

- udostępnienie informacji o zabytkach gminy na stronie internetowej Gminy Mstów,
- utworzenie systemu informacji i promocji środowiska kulturowego na bazie Gminnej Ewidencji Zabytków oraz Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy,
- aktualizowanie mapy zabytków gminy, jako atrakcyjnej graficznie formy promocji ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego,
- kontynuowanie oznakowań tablicami informacyjnymi zachowanych zabytków oraz miejsc po nieistniejących zabytkach.

2. Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym**zadania:**

- wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy,
- prowadzenie działalności edukacyjnej skierowanej do młodzieży szkolnej poprzez organizowanie dla niej: wystaw, konkursów szkolnych popularyzujących historię gminy oraz jej zabytki,
- nagłaśnianie, promowanie i informowanie lokalnej społeczności, o ważnych odkryciach konserwatorskich i archeologicznych, w celu budowania tożsamości historycznej oraz kreowania właściwych zachowań wobec dziedzictwa kulturowego,
- promowanie imprez folklorystycznych, warsztatów, przeglądów, festiwali, lokalnych obrzędów, jako produktów turystycznych stanowiących o tożsamości gminy,
- opracowanie trasy turystycznej po kapliczkach, figurach i krzyżach znajdujących się na terenie gminy,
- utrzymanie i opracowanie nowych szlaków turystycznych, wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego.

Priorytet I *Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako elementu rozwoju gospodarczo-społecznego gminy Mstów*

Kierunki działań	zadania	sposób weryfikacji
------------------	---------	--------------------

1. Podjęcie działań mających na celu podniesienie atrakcyjności krajobrazu kulturowego gminy na potrzeby edukacyjne, społeczne i turystyczne	1. Podjęcie współpracy z instytucjami wprowadzającymi dodatkowe oznakowania obiektów zabytkowych na drogach wojewódzkich, powiatowych i gminnych, w celu informowania i ułatwianiu dojazdu do tych obiektów	Ilość postawionych znaków/tablic, z kim współpracowano, wartość poniesionych kosztów.
	2. Współpraca oraz wspieranie działań instytucji oraz organizacji turystycznych w zakresie ustalenia potrzeb rozwoju bazy turystycznej i propagowania walorów gminy oraz rozwinięcia informacji turystycznej w miejscach najliczniej uczęszczanych przez turystów	Ilość podjęcia wspólnych działań, inwestycji, ilość turystów odwiedzających poszczególne obiekty/atrakcje
2. Rozszerzenie zasobów prawnych form ochrony zabytków gminy Mstów	1. W momencie przyjmowania nowych planów, strategii, zwiększenie uwagi na prawidłowość treści dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami	Ilość informacji umieszczonych w dokumentach na temat zabytków, czego dotyczyły
	2. Zadania dla gminnej ewidencji zabytków: - Zakładanie nowych kart adresowych dla zabytków dotychczas nierozpoznanych i nie uwzględnionych w ewidencji, a istotnych dla obrazu dziedzictwa kulturowego. - systematyczne uzupełnianie kart adresowych o uzyskane dane i aktualizowaną w przypadku zmian w wyniku rozbiórek i remontów dokumentację fotograficzną. - skreślenia z ewidencji obiektów nieistniejących oraz takich, które utraciły cechy zabytkowe w wyniku modernizacji. Wszystkie działania przy obiektach ujętych w gminnej ewidencji zabytków wymagają opiniowania, uzgodnienia lub pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.	Ilość przeprowadzonych aktualizacji, czy dodano/usunięto obiekt z ewidencji, czy przyjęto zmianę zarządzeniem dla gminnej ewidencji zabytków. Wartość poniesionych kosztów.

3. Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego	1. Inwentaryzacja obiektów małej architektury, jako świadectwa kulturowej przeszłości regionu (krzyże, kapliczki przydrożne, miejsca pamięci) oraz wpisanie najcenniejszych z nich do gminnej ewidencji zabytków w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Współpraca np. ze szkołami	Ilość przeprowadzonych inwentaryzacji, ilość wytypowanych obiektów do ujęcia w GEZ, ilość nowych obiektów ujętych w GEZ. Wartość poniesionych kosztów
	2. Interwencja władz gminy przy rażących naruszeniach prawa budowlanego, przy obiektach zabytkowych oraz ujętych w ewidencji gminnej (zwłaszcza jeśli chodzi o rozbudowy i przebudowy zmieniających bryłę budynków) we współpracy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków	Ilość przeprowadzonych interwencji
	3. Zapoznanie właścicieli i dysponentów obiektów zabytkowych z możliwościami korzystania z programowych funduszy Wspólnoty Europejskiej. Dysponowanie aktualnymi informacjami o możliwościach starania się o środki pozabudżetowe na dofinansowanie prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych	Ilość zainteresowanych dofinansowaniem, ilość spotkań z właścicielami obiektów zabytkowych, ilość przekazanych informacji dotyczących dotacji
	4. Wspierania lub prowadzenie prac porządkowych na terenach zabytkowej zieleni projektowanej oraz cmentarzach znajdujących się na terenie gminy w uzgodnieniu z WKZ	Ilość przeprowadzonych prac, ich zakres, wartość środków zaplanowanych/poniesionych
	5. Uaktualnienie uchwały Nr XXX/223/2012 Rady Gminy Mstów z dnia 4 grudnia 2012 r w sprawie dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych o obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków	Czy uaktualniono uchwałę w sprawie dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach ujętych u GEZ

	6.Dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach niebędących własnością gminy zgodnie z uchwałą dotyczącą dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych	Wartość dofinansowań, ilość złożonych wniosków,
--	--	---

Priorytet II***Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego***

Kierunki	zadania	sposób weryfikacji
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.	1.Remont i rewaloryzacja pieca wapiennego w Mstowie	Jakie działania zostały podjęte
	2.Oczyszczenie i zabezpieczenie zespołu bunkrów na terenie gminy, a zwłaszcza tych które znajdują się w Zawadzie	Jakie działania zostały podjęte
	3.Rewaloryzacja i rewitalizacja pozostałości piwnic w Wancerzowie.	Jakie działania zostały podjęte
	4.W porozumieniu z gminą żydowską zabezpieczenie fragmentów macew i urzędzeniu lapidarium w obrębie terenu cmentarza żydowskiego w Mstowie.	Czy wykonano wskazane czynności
	5.Konserwacja historycznych nagrobków z cmentarz rzymskokatolickiego w Mstowie.	Jakie działania podjęto
	6.Opracowanie założeń i programu rewitalizacji najcenniejszych stodół w Mstowie: -określenie niezbędnych robót remontowych i konserwatorskich nadających obiektom właściwy standard, - nadania im nowej funkcji.	Jakie działania zostały podjęte

	7.Podjęcie wspólnych działań samorządu i parafii w celu przeprowadzenia prac remontowych i rewaloryzacyjnych w zespole klasztorным kanoników regularnych w Wancerzowie	Podjęte działania
--	--	-------------------

Priorytetu III***Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowania tożsamości kulturowej mieszkańców gminy Mstów***

Kierunki	zadania	sposób weryfikacji
Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym Gminy	1.Udostępnienie informacji o zabytkach gminy na stronie internetowej Gminy Mstów.	Ilość udostępnień
	2.Utworzenie sytemu informacji i promocji środowiska kulturowego na bazie Gminnej Ewidencji Zabytków oraz Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy.	Podjęte działania
	3.Aktualizowanie mapy zabytków gminy, jako atrakcyjnej graficznie formy promocji ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego.	Podjęte działania
	4.Kontynuowanie oznakowań tablicami informacyjnymi zachowanych zabytków oraz miejsc po nieistniejących zabytkach.	Liczba wykonanych tablic

Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym	1. Wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy	Ilość wydanych publikacji, ilość osób zainteresowanych publikacjami
	2. Prowadzenie działalności edukacyjnej skierowanej do młodzieży szkolnej poprzez organizowanie dla niej: wystaw, konkursów szkolnych popularyzujących historię gminy oraz jej zabytki	Ilość opracowanych konkursów, wystaw, ilość osób biorących udział, ich tematyka, miejsca gdzie się odbyły, z kim współpracowano
	3. Nagłaśnianie, promowanie i informowanie lokalnej społeczności, o ważnych odkryciach konserwatorskich i archeologicznych, w celu budowania tożsamości historycznej oraz kreowania właściwych zachowań wobec dziedzictwa kulturowego	Ilość zdarzeń, ilość ogłoszonych informacji, ilość osób zainteresowanych
	4. Promowanie imprez folklorystycznych, warsztatów, przeglądów, festiwali, lokalnych obrzędów, jako produktów turystycznych stanowiących o tożsamości gminy	Ilość zorganizowanie imprez, ilość wypromowanych imprez, ilość uczestniczących osób
	5. Opracowanie trasy turystycznej po kapliczkach, figurach i krzyżach znajdujących się na terenie gminy	Ilość opracowanych tras, ilość zwiedzających, z kim współpracowano, w jakim zakresie, poniesione środki
	6. Utrzymanie i opracowanie nowych szlaków turystycznych, wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego	Ilość nowych szlaków

8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno -

prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym GPOnZ będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

• **instrumenty prawne, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:**

- wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy;
- decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków
- ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.;
- ustawa o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych
- innych ustaw z dnia 22 czerwca 2017 r.;
- ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 r.
- ustawa Prawo budowlane z dnia 7 lipca 1994 r.;
- ustawa Prawo ochrony środowiska z dnia 27 kwietnia 2001 r.;
- ustawa o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 r.;
- ustawa o gospodarce nieruchomościami z dnia 21 sierpnia 1997 r.;
- ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej z dnia 25 października 1991 r.;
- ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.

• **instrumenty finansowe:**

- finansowanie prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy;
- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków;
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje;

- współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publicznego - prywatnego” (PPP).

- **instrumenty społeczne:**

- prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego gminy Bytów;
- edukacja kulturowa;
- pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego;
- informacja na temat znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy;
- współdziałanie z organizacjami społecznymi.

- **instrumenty koordynacji:**

- realizacja projektów i programów gminy, dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy (np. strategia rozwoju gminy, plany rozwoju lokalnego, programy rozwoju infrastruktury gminy, programy ochrony środowiska przyrodniczego, programy prac konserwatorskich, studia i analizy, koncepcje, plany rewitalizacji);
- współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków;
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.

- **instrumenty kontrolne:**

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków;
- oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym gminy
- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji GPOnZ oraz aktualizacja GPOnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania;

- monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego;
- prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji GPOnZ.

9. Kryteria i wskaźniki oceny realizowanych zadań.

- Poziom (w %) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami.

W ramach priorytetu I: ***Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako elementu rozwoju gospodarczo-społecznego gminy Mstów***

Liczba oznakowanych miejsc.

- Zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi.
- Ilość informacji na temat zabytków umieszczonych w dokumentach gminy.
- Ilość przeprowadzonych aktualizacji GEZ. Wartość poniesionych kosztów.
- Ilość przeprowadzonych inwentaryzacji małej architektury.
- Ilość interwencji władz gminy przy naruszeniach prawa budowlanego, przy obiektach zabytkowych.

W ramach priorytetu II: ***Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego***

- Wartość finansowa zrealizowanych kompleksowych programów rewaloryzacji i rewitalizacji oraz liczba (bądź inne mierniki) obiektów poddanych rewaloryzacji w ramach tych programów.
- Wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych ww. pracom.
- Zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi.

W ramach priorytetu III: ***Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców gminy Mstów.***

- Liczba opracowanych prac studialnych.
- Liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie gminy.
- Liczba utworzonych szlaków turystycznych.
- Liczba opracowanych, wydanych wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, przewodników).
- Liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej.

10. Źródła finansowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

Zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dbałość o zabytek polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem nie tylko właściciela zabytku, lecz także każdego podmiotu mającego tytuł prawny do zabytku, tj. osób fizycznych, jednostek organizacyjnych, a więc trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań. Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze gminy z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów GPOnZ. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich lub robót budowlanych, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

- Źródła krajowe:
 - dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
 - dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków;
 - dotacje wojewódzkie i powiatowe; - dotacje gminne;
 - dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji
 - fundusz kościelny; - Fundusz Termomodernizacji i Remontów;
 - Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej;

- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW);
- programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- fundusze od fundacji;
- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków.
- Źródła zagraniczne:
 - źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych;
 - źródła z programu Polska Cyfrowa PO PC 2014 - 2020;
 - źródła poza unijne - Mechanizm Norweski i Mechanizm Finansowy EOG.

10.1. Dotacje

Możliwości finansowania inwestycji w dziedzinie opieki nad zabytkami i ich konserwacji.

Zgodnie z art. 71 Ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz.U. 2021 poz. 710, z późniejszymi zmianami zm.), zwanej dalej ustawą, w zakresie sprawowania opieki nad zabytkami prace przy zabytkach finansuje osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku (wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego lub innego stosunku zobowiązaniowego). Finansowanie prac przy zabytkach, do których tytuł prawny posiada jednostka samorządu terytorialnego jest zadaniem własnym tej jednostki.

Dotacje na prace przy zabytkach Środki publiczne są to środki pochodzące z budżetu państwa oraz z budżetów samorządowych. Wydatki z budżetu państwa na ochronę i opiekę nad zabytkami mogą obejmować:

- bezpośrednie wydatki na zadania bieżące i inwestycyjne państwowych jednostek budżetowych,
- wydatki w formie: dotacji dla jednostek samorządu terytorialnego, dotacji dla innych jednostek sektora finansów publicznych, dotacji spoza jednostek sektora finansów publicznych (osób fizycznych, przedsiębiorców, organizacji pozarządowych). Dotacje z budżetu państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami mogą mieć charakter dotacji

celowych, dotacji przedmiotowych lub dotacji podmiotowych. Dysponentami środków publicznych przeznaczanych na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami są:

- ministrowie (w szczególności Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego, dotacje realizowane są w ramach ogłaszanych corocznie programów z zakresu kultury),
- wojewódzcy konserwatorzy zabytków,
- gminy, powiaty, województwa.

Finansowanie opieki nad zabytkami na poziomie krajowym

10.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Dotacje z budżetu MKiDN na prace przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków przydzielane są na podstawie corocznego naboru wniosków w ramach programu „Ochrona zabytków”. Dotacja może być udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem lub posiadaczem zabytku lub posiadającej zabytek w trwałym zarządzie (art. 73 ustawy), do wysokości 50% nakładów koniecznych na wykonanie prac. W przypadkach szczególnie uzasadnionych (jeżeli obiekt posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną, naukową, wymaga przeprowadzenia szczególnie skomplikowanych prac konserwatorskich lub jego stan techniczny wymaga niezwłocznego podjęcia prac) dotacja może być zwiększona do 100% (art. 78 ustawy). Szczegółowy zakres prac mogących być przedmiotem dotacji zawarty jest w art. 77 ustawy.

Z budżetu MKiDN mogą być również finansowane badania archeologiczne, jeżeli ich koszt (wraz z dokumentacją) będzie wyższy niż 2% kosztów planowanej inwestycji. Dotacji nie podlegają badania archeologiczne związane z inwestycjami prowadzonymi przez jednostkę zaliczaną do sektora finansów publicznych albo jeżeli działania te będą realizowane ze środków Unii Europejskiej (art. 82 ustawy).

- ***Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z zakresu dziedzictwa kulturowego i historycznego***

Ochrona Zabytków.

Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

Kultura ludowa i tradycyjna

Celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania.

Ochrona zabytków archeologicznych.

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących nie destrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

Groby i cmentarze wojenne w kraju

Celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń.

Miejsca pamięci i trwale upamiętnienia w kraju

Celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości.

Wspieranie działań muzealnych

Celem programu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także – prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych. Wspieranie archiwów, bibliotek i muzeów poza krajem Strategicznym celem programu jest stworzenie możliwości efektywnej ochrony oraz zachowania polskiego dziedzictwa kulturowego znajdującego się poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej, przy jednoczesnym popularyzowaniu wiedzy na temat tej spuścizny kulturowej, obejmującej dziedzictwo wytworzone, zgromadzone i przechowywane w Europie oraz innych częściach świata przez organizacje polonijne i emigracyjne.

Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą

Celem programu jest poprawa stanu zachowania i wzmocnienie ochrony dziedzictwa kulturowego znajdującego się poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej oraz upowszechnianie wiedzy na jego temat.

Badanie polskich strat wojennych

Strategicznym celem programu jest wsparcie działalności instytucji w kwestii badań proveniencyjnych odnośnie do strat wojennych poniesionych w związku z II wojną światową w zakresie zbiorów pochodzących z kolekcji publicznych, prywatnych i związków wyznaniowych. Wspierane są kwerendy archiwalne, digitalizacja źródeł, wydawnictwa, konferencje, szkolenia, budowa stron internetowych i organizacja wystaw poświęconych stratom wojennym lub badaniom proveniencyjnym.

- ***Inne możliwe źródła na poziomie krajowym***

Fundusz Kościelny

Powołany na mocy ustawy z dnia 20 marca 1950 roku o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego, działa na rzecz kościołów i innych związków wyznaniowych w Polsce. Dysponentem funduszu jest obecnie Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji. W ramach funduszu mogą być udzielane dotacje na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej.

Szczegółowe informacje: <https://www.gov.pl/web/mswia/fundusz-koscielny>.

- ***Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.***

W ramach programu Ochrona różnorodności biologicznej i funkcji ekosystemów – ochrona i przywracanie różnorodności biologicznej i krajobrazowej beneficjenci mogą ubiegać się o dotacje lub pożyczkę m.in. na prace związane z rewaloryzacją parków zabytkowych.

- ***Finansowanie opieki nad zabytkami z budżetu wojewody (dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków).***

Dotacje z budżetu wojewody (których dysponentem jest wojewódzki konserwator zabytków) na prace przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków przydzielane są na podstawie corocznego naboru wniosków. Dotacja może być udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem lub posiadaczem zabytku lub posiadającej zabytek w trwałym (art. 73

ustawy), do wysokości 50% nakładów koniecznych na wykonanie prac. W przypadkach szczególnie uzasadnionych (jeżeli obiekt posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową, wymaga przeprowadzenia szczególnie skomplikowanych prac konserwatorskich lub jego stan techniczny wymaga niezwłocznego podjęcia prac) dotacja może być zwiększona do 100% (art. 78 ustawy). Szczegółowy zakres prac mogących być przedmiotem dotacji zawarty jest w art. 77 ustawy. Dotacje przyznawane są na prace planowane, które będą przeprowadzone w roku kolejnym po roku złożenia wniosku lub na prace zakończone – przeprowadzone w ciągu 3 lat poprzedzających złożenie wniosku (art.76).

- ***Finansowanie opieki nad zabytkami z budżetu jednostek samorządu terytorialnego.***

Jednostka samorządu terytorialnego (gmina, powiat, województwo) może udzielać dotacji na prace zarówno przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków, jak i ujętych w gminnej ewidencji zabytków, na zasadach określonych w przyjętej przez nią uchwale. Dotacja taka może być udzielona do wysokości 100% nakładów koniecznych (art. 81 ustawy). Województwo Śląskie udziela dotacji na prace przy zabytkach w ramach otwartego konkursu ofert na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru województwa zabytków województwa śląskiego. Konkurs jest ogłaszany corocznie na podstawie uchwały przyjętej przez Zarząd Województwa Śląskiego.

10.3. Środki Unii Europejskiej

Uwagi dotyczące mechanizmów finansowych ochrony i opieki nad zabytkami w Unii. Podstawowym źródłem finansowania kultury są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa i budżetów samorządów, przy czym środki samorządowe stanowią minimum połowę środków publicznych i sięgają nawet 2/3 tych wydatków. Do rozdziału środków włączone są instytucje pozarządowe i organizacje typu quango, których działalność opiera się na brytyjskiej zasadzie „przedłużonego ramienia”. Obowiązuje zasada współfinansowania. Coraz większego znaczenia nabiera tzw. finansowanie pośrednie – różnego rodzaju ulgi i zwolnienia podatkowe, zachęcające do finansowania kultury ze

źródeł prywatnych, bądź łagodzące ostrość reguł gry rynkowej. Sprzyja to renesansowi prywatnego finansowania kultury zwłaszcza w sferze zabytków.

Podstawowymi źródłami finansowania prywatnego są: firmy prywatne (sponsoring), fundacje i inne organizacje non-profit, darczyńcy indywidualni. Ważnym źródłem finansowaniu sfery związanej z zabytkami jest wykorzystanie części zysków z loterii państwowej lub organizacja specjalnych loterii na cele związane z opieką nad zabytkami.

Mechanizmy finansowania ochrony i opieki nad zabytkami przez Unię Europejską

Podstawę przekazywania środków finansowych UE na rzecz kultury stanowi art. 151 traktatu amsterdamskiego. Zgodnie z tym artykułem kultura przyczynia się do rozkwitu kultur państw członkowskich z ich poszanowaniem. Szczegółowe informacje:

[https://www.gov.pl/web/nfosigw/roznorodnosc-biologiczna-edukacja-i-](https://www.gov.pl/web/nfosigw/roznorodnosc-biologiczna-edukacja-i-monitoringsrodowiska)

[monitoringsrodowiska](http://wkz.katowice.pl/uslugi/dotacje-i-refundacje). Szczegółowe informacje: <http://wkz.katowice.pl/uslugi/dotacje-i-refundacje>

Szczegółowe informacje na stronach internetowych gmin oraz na www.slaskie.pl (zakładka: „Konkursy”). Na podstawie informacji zamieszczonych na stronie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego <http://www.mkidn.gov.pl>. narodowej i regionalnej różnorodności, jednocześnie promując wspólne dziedzictwo kulturowe kontynentu europejskiego. Unia Europejska zachęca do współpracy między państwami, a w sytuacjach koniecznych wspiera i uzupełnia działania prowadzone przez poszczególne kraje. Działania te obejmują zarówno podnoszenie poziomu wiedzy w zakresie kultury i historii narodów europejskich, jak i zachowanie oraz ochronę dziedzictwa kulturowego o znaczeniu europejskim. Podstawowym instrumentem finansowania polityki regionalnej UE są fundusze strukturalne. Projekty współfinansowane ze środków tych funduszy są traktowane jako inwestycje, mające wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy, konkurencyjność oraz jakość życia mieszkańców. Inwestycje w kulturę należy dzisiaj traktować jako efektywne gospodarowanie posiadanym potencjałem, a samo pojęcie kultury należy rozpatrywać w kategoriach ekonomicznych. Kultura wraz z przemysłem kultury staje się sektorem generującym dochody, nowe miejsca pracy, a także jest czynnikiem zwiększającym atrakcyjność lokalizacyjną inwestorów i mieszkańców. Środki europejskie w sposób znaczący zintensyfikowały mapę inwestycji z zakresu rozwoju infrastruktury kultury oraz ochrony dziedzictwa kulturowego w naszym kraju. Sektor kultury okazał się jednym z najlepiej przygotowanych do absorpcji środków europejskich.

Unia Europejska finansuje sferę kultury, w tym ochronę i opiekę nad zabytkami w ramach opisanych mechanizmów i programów.

11. Realizacja i finansowanie z zakresu ochrony zabytków

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenie nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zadaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd gminny powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając wskazane priorytety:

- 1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest gmina Mstów;
- 2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze gminy Mstów.

W miarę możliwości gmina jako właściciel tych zabytków jest ustawowo zobligowana do opieki nad nimi, utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji. Niezależnie od zapisów legislacyjnych gmina powinna dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całej przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów zachęcać do dłuższych pobytów. Budżet gminy Mstów nie zawierał dotąd odrębnej pozycji z przeznaczeniem na finansowanie robót budowlanych przy obiektach zabytkowych. Sukcesywnie w kolejnych latach na miarę możliwości finansowych oraz w związku z pozyskiwaniem środków zewnętrznych zabezpieczano środki na realizację konkretnych zadań dotyczących wyłącznie nieruchomości gminnych. (np. GOK) Obecnie wykonuje się analizy organizacyjne, prawne i finansowe z zamiarem uruchomienia wsparcia finansowego dla prywatnych właścicieli ważnych dla gminy obiektów zabytkowych. Rozważane jest utworzenie w tym celu odrębnego funduszu lub zabezpieczenie środków bezpośrednio w budżecie. Coraz częściej pojawia się przekonanie, że wspólnoty pozbawione wsparcia publicznego nie są w stanie uporać się z kosztownymi renowacjami obiektów

zabytkowych. W ostatnich latach na prace remontowe przy zabytkach nie przeznaczono wyodrębnionych środków finansowych.

Niezwykle istotne jest, aby finansowe wsparcie gminy w latach 2020 - 2023 przy zadaniach z zakresu opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego, w miarę możliwości, z każdym kolejnym rokiem systematycznie wzrastało do pewnego, stałego poziomu finansowania (np. procentowego udziału w corocznie uchwalanym budżecie). Pozwoli to potencjalnym beneficjentom na zaplanowanie inwestycji w perspektywie kilkuletniej (np. gdy w ciągu jednego roku nie jest możliwe zakończenie prac). Kolejnym rozwiązaniem polepszającym stan zachowania lokalnych zabytków jest występowanie gminy w roli partnera przy projektach unijnych lub ministerialnych, w których beneficjenci (właściciele zabytków) często nie są w stanie zapewnić wymaganego wkładu własnego. Takie działania z pewnością podniosłyby poziom życia mieszkańców oraz atrakcyjność turystyczną gminy. Zadania GPOnZ mogą też być realizowane przez instytucje kultury podległe gminie lub funkcjonujące na jej terenie (np. regionalne izby tradycji, domy kultury, biblioteki) w ramach działalności bieżącej.

12. Bibliografia

Źródła

Długosz J., *Liber beneficiorum dioecesis cracoviensi*, wyd. A. Przeździecki, t.III, Kraków 1864

Lustracja dróg województwa krakowskiego z roku 1570, wyd. B. Wyrozumski, Wrocław 1971

Materiały do słownika historyczno-geograficznego w dobie Sejmu Czteroletniego (1788-92), oprac. K. Buczek, T. Czort, J. Szczudło, A. Szumański, Warszawa-Wrocław-Kraków 1939-1960

Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym opisana przez A. Pawińskiego. Małopolska t.III, Źródła Dziejowe t. XVI, Warszawa 1886

Słownik historyczno geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t-1-15, Warszawa 1880-1914

Zajączkowski S., Zajączkowski S.M., *Materiały do słownika geograficzno-historycznego dawnych ziem łęczyckiej i sieradzkiej do roku 1400*, cz. I i II, Łódź 1970

Opracowania

Antoniewicz M., *Herby miast województwa częstochowskiego*, Częstochowa 1981.

Tenże, *Metryki miast i miejscowości gminnych powiatu częstochowskiego*, „Ziemia Częstochowska” t. XXVII, Szkice i materiały dotyczące ziem powiatu częstochowskiego, pod red. M. Antoniewicza, Częstochowa 2000.

Borowska-Antoniewicz J., *Dawna architektura Częstochowy i regionu w ikonografii XVII – XX wieku*, Częstochowa 1988.

Taż, *Zasoby dóbr kultury na ziemiach powiatu częstochowskiego*, „Ziemia Częstochowska” t. XXVII, Szkice i materiały dotyczące ziem powiatu częstochowskiego, pod red. M. Antoniewicza, Częstochowa 2000.

Taż, *Studium historyczno – konserwatorskie zespołu klasztornego Kanoników Regularnych Laterańskich w Wancerzowie (gm. Mstów)*, Częstochowa 2010

Detloff P., *Kościół kanoników regularnych laterańskich w Mstowie*. „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” 1998, z.4.

Detloff P., *Średniowieczny system nowożytnych obwarowań w Mstowie*, [w:] *Krajobrazy. Księga pamiątkowa w 70 rocznicę urodzin Profesora Janusza Bogdanowskiego*, Kraków 2000.

Ewidencja zabytkowych założeń zieleni województwa częstochowskiego. Park dworski w Wancerzowie, opr. R. Stachańczyk, G. Stachańczyk, S. Zaleski, Częstochowa 1991.

Hohensee-Ciszewska H., *Przypuszczenia o romańskich założeniach kościołów w Mstowie i Kłobucku*, „Biuletyn Historii Sztuki”, 27, 1965, nr 2.

Taż, *Zabytki sztuki powiatu częstochowskiego*, „Zaranie Śląskie, 21, 1958.

Jaśkiewicz A., *Ikonografia zabytków Częstochowy i okolicy, katalog wystawy*, Częstochowa 1991.

Tenże, *Zabytki sztuki*, „Ziemia Częstochowska” t. XXVII, *Szkice i materiały dotyczące ziem powiatu częstochowskiego*, pod red. M. Antoniewicza, Częstochowa 2000.

Katalog zabytków sztuki w Polsce, T. VI, *Dawne województwo częstochowskie*, z. 4 *Dawny powiat częstochowski*, pod red. I Rejduch – Samkowej i J. Samka, Warszawa 1979.

Kantor-Mirski M., *Warowny klasztor w Mstowie*, Sosnowiec 1929.

Kiryk F., *Rozwój urbanizacji Małopolski w XIII-XVI wieku*, Kraków 1974.

Koj J., *Ziemie powiatu częstochowskiego we wczesnym średniowieczu. Zarys problematyki*, „Ziemia Częstochowska” t. XXVII, *Szkice i materiały dotyczące ziem powiatu częstochowskiego*, pod red. M. Antoniewicza, Częstochowa 2000.

Krasnowolski B., *Lokacyjne układy urbanistyczne na obszarze ziemi krakowskiej w XIII i XIV wieku*, cz. 1-2, Kraków 2004

Laberschek J., *Średniowieczny Mstów*, [w:] *Częstochowa i jej okolice w średniowieczu*, Kraków 2006.

Tenże, *Średniowieczne dzieje nadwarciańskiego Mstowa*, Kraków 2014

Łatak K., *Sanktuarium Matki Bożej Mstowskiej*, Ełk 2000.

Miejsca pamięci i miejsca zapomnienia. Interdyscyplinarne badania na Jurze krakowsko-częstochowskiej, t. 2 Gmina Mstów, praca zbiorowa pod red. A.Krupy-Ławrynowicz i O. Ławrynowicza, Łódź 2019.

Mstów. Miasto- Klasztor – Parafia na przestrzeni wieków. Praca zbiorowa pod red. Kazimierza Łataka CRL, Łomianki 2013

Mstowskie wspomnienia...pisane zdjęciami, Katowice 2018.

Rymut K., *Nazwy miejscowe północnej części dawnego województwa krakowskiego*, Wrocław 1967.

Sobalski F., *Powiat częstochowski do roku 1918. Z badań nad problematyką społeczno-gospodarczą*, „Ziemia Częstochowska” t. XXVII, *Szkice i materiały dotyczące ziem powiatu częstochowskiego*, pod red. M. Antoniewicza, Częstochowa 2000.

Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu, oprac. W. Bukowski, J. Kurtyka, J. Laberschek,

Związek J., *Przeszłość kościoła katolickiego na ziemiach powiatu częstochowskiego*, „Ziemia częstochowska” t. XXVII, Częstochowa 2000.

Wyrozumski J., *Rozwój sieci miejskiej w Małopolsce w średniowieczu i u progu czasów nowożytnych* „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, t. 28, 1980.

Kartografia

Mappa szczegulna województwa krakowskiego i x. siewierskiego zarządzana z innych wielu map miejscowych [...] przez Karola de Perthees pułkownika woysk koronnych i JKMcI Geografa 1787 r., skala 1:225000.

Mapa Gillego 1802 r

Topograficzna Karta Królestwa Polskiego [...] 1827

Topograficzna Karta Królestwa Polskiego [...] 1839, wyd. w 1843 z datą 1839, skala 1:126000.

Mapa z 1910 Kopie map w archiwum Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Częstochowie